

STANISLAV BALÍK, PETR FIALA, JIŘÍ HANUŠ,
FRANTIŠEK MIKŠ / Stát nesmí člověka pást jako ovci

PAVEL ŠVANDA / Milý pane Izope. Debata mezi
Josefem Šafaříkem a Ferdinandem Peroutkou

MAREK CICHOCKI / Němci žijí s faustovským komplexem

Rozhovor s JINDŘICHEM ŠTREITEM

Kontexty

časopis o kultuře a společnosti

JIŘÍ HANUŠ, JAN ŠULC, ROMAN JOCH,
ALEXANDER TOMSKÝ / Portrét Rio Preisnera

RIO PREISNER / Evropa, Rusko,
světovláda a opuštěnost křesťana

IVANA RYČLOVÁ / Nejen Kufr Sergeje Dovlatova

PAVEL ONDRAČKA / Sláva Oskara Brázdy

Ročník VIII. (XXVII.) • cena čísla 100 Kč • Vydává Centrum pro studium demokracie a kultury

1/2016

Předplat' si Host a získej cenu!

Máte rádi literaturu a vše, co se jí týká? Předplatte si **literární měsíčník Host na rok 2016** nebo předplatné darujte a budete zařazeni do slosování o tyto věcné ceny. Akce probíhá do 29. února 2016.

1

2

PocketBook 626(2) Touch Lux 3

Elektronická čtečka knih

Dalších pět vylosovaných obdrží dárek dle vlastního výběru:

- 3 **Libor Hovorka:** Hodinky Prim 1954—1994; výpravná publikace o české hodinářské a designové legendě
- 4 **Luxusní zápisník** LEUCHTTURM1917 s ražbou dle vlastního přání výherce
- 5 **Stieg Larsson — David Lagercrantz:** Kompletní série Milénium v nové grafické úpravě
- 6 **Jan Němec:** román Dějiny světla s věnováním autora předplatiteli
- 7 **Audiokniha: Ivan M. Jirous:** Magorovi ptáci a další příběhy, básně v podání autora

3

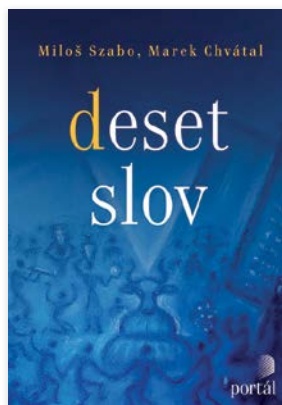
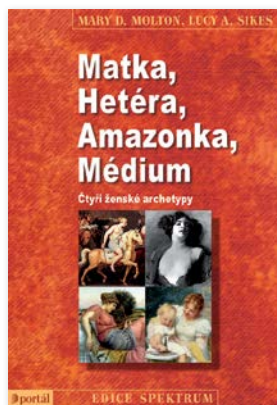

4

Předplatitelská cena je výhodnější a všichni abonenti mají nárok na slevu **kompletní knižní produkce nakladatelství Host ve výši 25 %**. Podrobné informace o předplatném a dárkovém certifikátu na www.h7o.cz **Všichni stávající předplatitelé dostanou knižní dárek z nakladatelství Host.**

Knihy, které mají duši

KNIHKUPECTVÍ PORTÁL: Praha 1, Jindřišská 30 / Praha 8, Klapkova 2
obchod.portal.cz

portal

Editorial: Chvála kouření

Bylo by jistě na světě mnoho povolanějších osob, které by napsaly k tomuto tématu něco pěknějšího, než jsem schopen já, nekuřák. Bědná situace ovšem provokuje mé svědomí natolik, že se toužím alespoň touto formou solidarizovat s těmi, kteří jsou názoru, že kouření jim přináší vedle rizik také jistá dobra a potěšení. Nechám nyní stranou fakt, že protikuřácký boj vedou státy. To by mohlo být námětem na samostatnou úvahu, neboť není zcela jasné, proč se o naše zdraví či nemoci nestará konkrétní odborník, tj. lékař, ale takovou měrou stát, který má na starosti mnoho jiných a docela vážných záležitostí.

Chvála kouření by mohla začít filosofickou rozcvičkou. Na každé krabičce cigaret se můžeme dočíst velkými písmeny, že kouření škodí zdraví. Lze docela úspěšně pochybovat o tak obecném výroku, neboť nejsme všichni řekněme platónského vyznání, ale o to nyní nejde. Jde spíše o to, co se skrývá za slovem „zdraví“. Mezi rozličnými definicemi tohoto pojmu si můžeme povšimnout, že zdraví bývá dáváno do souvislosti s kvalitou života, s životním optimismem a absencí stresu, s dobrou náladou.

Nuže, tvrdím, že kouření je něčím, co nesouvisí pouze s nemocemi, ale také se zdravím.

Za prvé: každý kuřák rád potvrdí, že „ve dvou se to lépe táhne“. Kouření je tedy věc povýtce společenská a společenství vytvářející a podporující. U kouření si lidé povídají, debatují, přemýšlejí nebo pouze tlachají, přičemž i takový prostý hovor o ničem má svůj společenský význam. Hlouček svobodně si rozprávějících kuřáků stmeluje a vytváří prostor pro vznik různých druhů vztahů. Je-li naše zdraví do značné míry podporováno udržováním komunikace a vzájemných vazeb, jsou komunity kuřáků v tomto směru zdravotně prospěšné.

Za druhé: nekuřáci se mohou často u kuřáků přiučit hodnotě času a jeho prožívání. Občas mívám v přítomnosti nějakého dýmajícího člověka pocit, že zná tajemství přestávky, odpočinku a tolik potřebného klidu. Kuřák se dívá na svět nejen prostřednictvím výkonnosti a nepřerušného toku času, ale vytváří ostrovy klidu, bezčasí, ba meditace. Pokud by se v dnešním světě dalo mluvit o rozdělení času na všední a sváteční, mám pocit, že kuřáci jsou nyní ještě uchovávateli, třebaš bezděčnými, této svátečnosti. Nedávno jsem viděl v televizi scénu, v níž jakýsi majitel továrny prohlašoval za symbol pokroku, že

zakázal svým zaměstnancům kouřit, a to i ve vyčleněných prostorách. Pocítil jsem přímo fyzický odpor k takové otevřené robotizaci člověka, který nemá právo na svou „rauchpausu“, jen na nepřerušenu dřinu. Je-li tedy jedním z tajemství našeho zdraví též umění prožít chvíle klidu, pak kuřáci toto umění znají a ctí.

Za třetí: domnívám se, že většina kuřáků začala se svým zvykem v době dospívání, v době, pro niž je charakteristická potřeba sebepotvrzení a enormní touha po svobodě. A dal bych za to krk, že vedle jistého uvolnění napětí to jsou i hlavní důvody ke kouření pro ty, kteří s ním začali v pozdější životní etapě. Připomínám, že všechny tři důvody nelze označit za opovrženihodné nebo nepodstatné. Ano, jakákoli závislost nám současně svobodu a pocit bezpečí bere. Je to ovšem opět věc individuální, kterou nevyřeší hypotetické Ministerstvo kouření. Má-li kouření prospět být maličkým podílem našemu pocitu jistoty, klidu a svobody, nemůže působit na naše zdraví zcela rozkladně.

Za čtvrté: kdo jednou viděl kuřáka, jak po delší době slastně vdechne a vydechne kouř cigarety či dýmky, je mu jasné, o jaké potěšení se asi jedná. To není zanedbatelné, když si uvědomíme, kolik strastí nás v slzavém údolí našich životů čeká a kolik neštěstí a bolesti musíme překonat. Nepřát cigaretku kuřákovi může proto jen nějaký puritánský suchar, nepřítel prostých lidských radostí, jež nám umožňují překonávat tíhu osudu. Navíc: podle starého křesťanského přesvědčení se ten, kdo se pohoršuje nad těmito drobnými lidskými neřestmi, potýká většinou s mnohem významnějšími duchovními problémy.

Tato uměřená chvála kouření by se neměla vyčerpat pouze tím, že budu postávat se svou nefunkční studentskou dýmku s kuřáky na nárožích, nebo spíše disident-sky v nějakých tajných sklepeních, kam se brzy uchýlí se svou vášní, skryti před slídivým Velkým bratrem, který jim bude prohlížet náprsní kapsy. Tato chvála by měla vyústit v nějaký pozitivní návrh. Zde je: navrhuji psát na krabičky s cigaretami a jinými tabákovými výrobky, že kouření sice někdy škodí zdraví, ale na druhé straně že mu někdy prospívá, protože povzbuzuje radostnou družnost a učí nás, co je to sváteční klid na přemýšlení a svobodnou diskusi.

Tento svůj návrh odvolám pouze v případě, že v rámci politické korektnosti budou kuřáci usilovat o status obětí a obviní za své návyky zločinný kapitalistický systém!

JIRÍ HANUŠ

Texty /

S. BALÍK, P. FIALA, J. HANUŠ, F. MIKŠ
Stát nesmí člověka pást jako ovci.
Problémy současného etatismu 3

PAVEL ŠVANDA
Milý pane Izope. Debata o rozumu
a politice mezi Josefem Šafaříkem
a Ferdinandem Peroutkou 8

Němci žijí s faustovským komplexem.
Rozhovor s MARKEM CICHOCKÝM 15

MAREK CICHOCKI
Hliněné skořápky starého Říma. 19

„Ne všichni muslimové jsou islamisté,
ale všichni islamisté jsou muslimy“.
Rozhovor s RÉMIM BRAGUEM 24

PAVEL ONDRAČKA
Sláva Oskara Brázdy 27

Rozhovor /

JOSEF MLEJNEK
Nemáš nějaké fotografie s bezdomovci?
Rozhovor s JINDŘICHEM ŠTREITEM 43

Portrét: Rio Preisner /

JIŘÍ HANUŠ
Mé zoufalství chutná jako výtažek z jistot...
Portrét Rio Preisnera 49

JAN ŠULC
S Rio Preisnerem 51

ALEXANDER TOMSKÝ
Rio Preisner – svědek katastrofy
a prorok zhroutení Západu 55

ROMAN JOCH
Rio Preisner jako americký
i evropský myslitel 60

RIO PREISNER
Evropa, Rusko, světovláda
a opuštěnost křesťana 62

Z básní Rio Preisnera 70

Literatura /

IVANA RYČLOVÁ
Nejen *Kufr* Sergeje Dovlatova. 72

ZDENĚK VOLF
Magor a moucha. Aneb Magorův bestiář
a jiné tlaky... 87

Nad knihami /

LUCIE TUČKOVÁ
Vášně jménem Dostojevský. Ke knize
Leonida Cypkina *Léto v Baden-Badenu* 90

JIŘÍ HANUŠ
Kdyby se raději rakouský filosof mýlil... 93

Kontexty

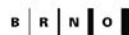
časopis o kultuře a společnosti

Vydává **Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK)**

Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax 545 213 862, e-mail: cdk@cdk.cz, <http://www.cdk.cz>

Ročník VIII. (v návaznosti na časopis *Proglas* ročník XXVII.) • Vychází šestkrát ročně • **Editoři** Stanislav Balík, Petr Fiala, Jiří Hanuš, František Mikš (šéfredaktor) • **Redakce** Kateřina Mikšová (jazyková redaktorka), Lenka Váchová (výkonná redaktorka) • **Celoroční předplatné** 500 Kč • **Sponzorské předplatné** 1 000 Kč • **Objednávky předplatného** Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz • **Bankovní spojení** 120 402 514 / 0600 • Nevyžádané rukopisy se nevracejí • **Tisk** Reprocentrum, Blansko • **Registrace MK ČR** E 18685 • **ISSN** 1803-6988 • **Na obálce** Oskar Brázda: *Sochařka Barjanskaja*, 1924, olej na plátně, OG Litoměřice. Foto © SGVU v Litoměřicích, Jan Brodský • Vychází s finanční podporou Statutárního města Brna, Ministerstva kultury ČR a Státního fondu kultury ČR.

Stát nesmí člověka pást jako ovci

Problémy současného etatismu

STANISLAV BALÍK, PETR FIALA, JIŘÍ HANUŠ, FRANTIŠEK MIKŠ

V našem dalším společném ideově programovém textu se budeme věnovat fenoménu etatismu a jeho vzrůstající tendencím v české i evropské politice. Budeme si všimat, do jaké míry etatismus prostupoval a prostupuje společností a radikálně mění staletými osvědčené způsoby jednání člověka, jeho chápání společnosti, rodiny a v konečném důsledku i sebe sama.

Etatismus je konceptem, který při řešení společenských či hospodářských problémů preferuje roli státu před soukromou iniciativou. Jeho samozřejmým a často velmi negativním vedlejším produktem je permanentní tlak na rozšiřování státních kompetencí do oblastí, které byly dříve doménou jednotlivců či jimi dobrovolně utvářených společenství, od rodin a zájmových spolků až po rozvětvené instituce občanské společnosti. Vše je navíc posíleno některými negativními tendencemi v politickém a ideovém směřování Evropské unie (útvary historicky skutečně unikátního, časem neprověřeného a v lecčems problematického), která v některých oblastech tvrdě vyžaduje posilování etatismu a dohledu státu nad občany, v jiných naopak stát bezprecedentně oslabuje. Státu je tak paradoxně v něčem příliš mnoho, v důležitých věcech ale zase příliš málo, jak ukážeme v závěru tohoto textu.

Existuje nespočet definic státu a jeho funkcí. Ta nejznámější vede dělicí linku mezi funkcemi vnějšími (obrana, diplomacie, regulace zahraničního obchodu) a vnitřními (regulace základních společenských, hospodářských a jiných vztahů a řešení sporů, zajišťování bezpečnosti a majetku občanů, správa státních financí). Všichni se jistě shodneme na základním minimu, že úkolem státu je zajišťování ochrany jednotlivce nebo skupiny lidí před vnějšími nebezpečími a vymáhání spravedlnosti; stát je institucí, o jejíž nezbytnosti

mohou pochybovat snad jen krajně radikální anarchistická hnutí, usilující o jeho zrušení.

Nepochybně se rovněž shodneme, že pro moderní dobu je příznačné výrazné posílení a zbytnění státu, a to nikoli pouze ve smyslu rozšiřování jeho kompetencí (přebírání rolí jiných institucí) a nárůstu lidí pracujících v jeho službách (byrokratizace), ale i z hlediska zásadního narušení rovnováhy mezi státní a soukromou sférou. Extrémním příkladem mohou být státní ingerence do soukromí jednotlivce v období budování socialismu, tj. existence států ovládaných komunistickými stranami a jejich ideologií. Právě zde se nejlépe vyjevila utopičnost marxistické koncepce „odumírání státu“, jež v praxi naopak vedla k jeho zbytnění, zcela nemyslitelného v dřívější době.

Co všechno dnes od státu očekáváme

V dnešní době se omezením státních funkcí na základní minimum argumentuje snad jen v libertariánských kruzích. Naopak běžně rozšířené představy o úloze státu jdou daleko nad rámec jeho minimálních i „středních“ definic. Zkusme si na konkrétních příkladech připomenout, co všechno dnes od státu běžně očekáváme:

– *Že bude všeobsahující pojišťovnou.* Ministr zemědělství v loňském roce přislíbil vznik fondu těžko

pojistitelných rizik, do nějž by dobrovolně přispívali zčásti zemědělci, zčásti ministerstvo. Čerpalo by se z něj v případě velkého sucha, deště, mrazu apod. – např. v případě poklesu sklizně určité plodiny o 30 % by byla ztráta kompenzována z fondu. Požadavky na státní kompenzace se ozývají pravidelně i od vlekářů v případě nedostatku sněhu a od dalších skupin.

- *Že bude vrchním lékařem.* Za zcela samozřejmou jsme začali považovat státem zajišťovanou lékařskou péči hrazenou z povinného zdravotního pojištění, které však není pojištěním ve vlastním slova smyslu, ale spíše zdravotní daní. Očekáváme, že nemocnice – ideálně špičkově vybavená – bude jen pár kilometrů od našeho domova, že budou k dispozici – ideálně bez doplatků – nejmodernější léky a přístroje. Politik, který začne nahlas přemýšlet o nutné spoluúčasti či o nutnosti motivace pacientů, si kope vlastní politický hrob.
- *Že se postará o staré a nemohoucí lidi.* Někdejší obecní pastoušky a chudobince určené pro opuštěné nejchudší jednotlivce byly nahrazeny pečovatelskými domy a domovy důchodců. Když je v nich málo míst, zlobíme se na stát a ptáme se, kde mají staří lidé žít a kdo se o ně postará. Stát má podle našich představ povinnost zajistit jakési veřejně financované „odkladíště“, kam bychom levně či ještě lépe zdarma odložili naše nemohoucí nejbližší. Během několika málo desetiletí jsme si rovněž namluvili, že je státní povinností myslet na lidské stáří a provozovat důchodový systém. Dnes zní téměř neuvěřitelně, že ještě před sedmi desetiletími byl důchod záležitostí jen několika málo procent společnosti.
- *Že bude vzdělávat naše děti.* Školství bereme již od tereziánských dob za tak samozřejmou doménu státu, že nám zní neuvěřitelně zprávy ze Spojených států o volnosti školních rad v sestavování učebních osnov či o soukromých školách tvořících páteř systému. Soukromá školská zařízení máme tendenci brát spíše jako výjimku či zvláštnost, která může být kdykoli odstraněna.
- *Že bude naše děti také vychovávat, někdy i proti vůli rodičů.* Za nejvyššího posuzovatele dobra dětí již

nepokládáme jejich rodiče, ale stát, který má zasahovat v zájmu jejich ochrany. Smutným úkazem naší doby je expanze aktivity státu z běžné ochrany dětí před násilím do oblastí nedávno stěžejí představitelných. Důvodem pro odebrání dítěte z rodiny je v řadě evropských zemí silné náboženské přesvědčení rodičů, nedostatečné materiální zázemí, nespolupráce se sociálními úřady či absence na hodinách školní výuky (věnované například právům homosexuálů). Symbolem doby se stal norský Barnevernet. Jiným příkladem je současná snaha zavést povinnou předškolní docházku, protože podle pokřiveného etatistického vidění světa je to přece stát, kdo děti připraví na školu a hlavně do života lépe než jich rodiče či prarodiče.

- *Že bude (pře)vychovávat také dospělě.* Spočítal někdo, kolik jen se koná státem podporovaných (a přímo i nepřímo financovaných) akcí a projektů zaměřených proti nenávisti, rasismu, homofobii, odporu vůči různým menšinám? Kolik peněz daňových poplatníků bylo vynaloženo na ideologickou propagaci „správného evropanství“, na budování evropské identity či podporu nefunkčních multikulturních ideálů?
- *Že nás ochrání před našimi zlovyky.* Dnes je celospolečensky akceptováno zejména evropské i české křížové tažení proti kouření. A nejde jen o demagogické prosazování zákazu kouření v soukromých prostorách i v místech k tomu tradičně určených, například v pivnicích, nočních klubech a barech, ale i o nařízení ohledně varujících nápisů a obludných odpuzujících obrázků na krabičkách cigaret apod. Vedle toho se nahlas začíná přemýšlet o nástrojích na omezení konzumace tučných či sladkých pokrmů. Málokým je zpochybňována úloha státu v boji proti drogám. Podle současných představ to má být především stát, kdo nás má ať už represí, zvyšováním práhu dostupnosti (zdaňováním a zdražováním výrobků) či odpuzující kampaní zbavovat našich zlovyků.
- *Že se bude starat o naše kulturní vyžití.* Není samozřejmé, že kulturu zajišťují jako dříve občanské iniciativy, spolky, soukromá sféra, a pokud ano, tak většinou z veřejných peněz a státem vypisovaných

dotací. Stát má své ministerstvo kultury, města své radní pro kulturu, obce své kulturní domy. Roli dřívějších hrdých a „osvícených“ mecenášů (šlechty, bohatých průmyslníků a obchodníků) kompletně převzal stát a jeho instituce. Soukromé financování kultury je dnes velmi řídkým jevem, neboť se zcela přirozeně očekává, že je povinností státu občany bavit a zušlechťovat, nebo za to alespoň zaplatit.

– *Že se bude starat o naše sportovní vyžití.* Od státu se rovněž očekává, že bude financovat i masově rozšířené sporty, že bude dotovat významné sportovní události, že zajistí dostatek dostupných hřišť a tělocvičen (ideálně zdarma), že postaví cyklostezky a dráhy pro in-line brusle apod. Netřeba jistě zdůrazňovat, že mnohé z těchto státních závazků a povinností by uším našich předků zněly přímo absurdně.

Vedle mnoha oblastí, kde lidé intervence a závazky státu očekávají a schvalují – a kde jsou spíše otázkou míry a zdravého rozumu nezatíženého ideologií! –, existuje také řada oblastí, do kterých se stát vnucuje i proti jejich vůli; například prostřednictvím všemožných hygienických norem a radikálních nařízení, kdy je člověku přijetím ideologie „předběžné opatrnosti“ často bráněno vzít na sebe přijatelné riziko, například při nákupu a konzumaci domácích produktů od drobných farmářů či producentů potravin.

Obecní etatismus

Zajímavé je sledovat, jak se výše popsané etatické tendence projevují například v obcích. Pro ilustraci vzpomeňme, co obec zajišťovala (a co od ní lidé čekali) na začátku dvacátého století. Kromě největších měst neexistovalo veřejné osvětlení, vodovody a kanalizace, většina místních komunikací měla nezpevněný povrch, chodníky nebyly, trávu na obecních pozemcích sekali chalupníci, v zimě si obyvatelé sami prohrnovali sníh, kultura byla záležitostí spolků a sport v dnešním smyslu vlastně neexistoval, cvičení či pohyb zajišťovaly dobrovolné organizace, jako byly Sokol nebo Orel. Obec se starala o základní školu (byť k tomu musela

být občas donucena), kostel byl v péči patrona, případně samotné farnosti. Dnes má podle většinového konsensu obec povinnost podporovat vše, co se v jejím obvodu děje – ať už sama nebo prostřednictvím svých dceřiných firem či celookresních sdružení. Musí nejen zajišťovat veřejné osvětlení, udržovat místní vyasfaltované komunikace a chodníky, v zimě zařídit jejich včasný úklid, garantovat fungující vodovod, plynovod a kanalizaci, ale také co nejvíce dotovat kulturu, přispívat na opravy církevních i jiných památek, stavět sportovní hřiště, přispívat na chod profesionálních i amatérských sportovních oddílů, sekat trávu na veřejných prostranstvích, vysazovat a udržovat květiny. A to není všechno – v souvislosti s klimatickými změnami se stále více prosazuje názor, že má iniciovat protierozní opatření, chránit majetek občanů před povodněmi, zajistit lepší zadržování vody v krajině apod. Když něco z toho obec nedělá, funguje podle občanů špatně.

Mnoho z těchto civilizačních výtoky je samozřejmě chvályhodných a nezpochybnitelných, ale i zde je vše otázkou míry. Silné etatické uvažování v obcích je dobře patrné například z výsledků místních referend za poslední desetiletí – hlasují-li občané o tom, zda se má změnit územní plán tak, aby mohl někdo rozvinout soukromý podnik či služby, je téměř stoprocentní jistota, že to zamítnou. Hlasují-li naopak o záměru samotné obce na rozšíření podnikání či služeb, vždy to podpoří. A přinejmenším od roku 2005 také dosud vždy zamítli prodej obecní nemovitosti. Na tomto asymetrickém přístupu k soukromému a obecnímu (veřejnému) panuje až dojemná shoda. Snažit se prosadit, že by některé věci obec dělat nemusela (například přispívat na sport či kulturu), že by mělo jít o soukromou iniciativu, je téměř nemožné a politicky sebevražedné.

Paradoxní je, že k posilování etatismu mohou někdy vést i původně liberálně míněné záměry některých pravicových politiků, jako třeba v případě, kdy byla z jejich iniciativy a za jejich podpory zrušena údajně „nevolnická“ povinnost občanů udržovat v zimě chodníky před jejich nemovitostmi. I v této oblasti se dnes mnohem výrazněji spoléháme na veřejnou pomoc a čekáme na obecní zametací vůz, namísto toho,

abychom si se svými sousedy vypomohli sami. Kde je hranice mezi odpovědností občanů a úlohou státu?

Etatismus a lidská důstojnost

Příčiny a zdroje stávajícího stavu se snaží analyzovat mnozí myslitelé, nedávno například Stanislav Komárek v nové knize *Evropa na rozcestí* (2015). Podle něj evropský stát převzal pastýřský étos katolické církve, pouze s tím rozdílem, že není zaměřen na spásu duší, ale na dosažení dobra na tomto světě. Kvůli tomu člověka pase jako ovci. Počátky tohoto přístupu lze identifikovat v Prusku a následně v císařském Německu, kde se koncept sociálního státu rozvinul. Opomenout nelze ani fakt, že u počátků sociálního státu stál konzervativce Otto von Bismarck, který svými sociálními reformami inspiroval i rakouské zákonodárství. Zcela zvláštní kapitolou, na jejíž rozbor tu nemáme prostor, je existence totalitního komunistického státu, který v sobě zahrnoval řadu aspektů novodobého státu pečovatelského. Nabízí se otázka, do jaké míry šlo o náhodný souběh a do jaké míry moderní a totalitní stát vyrůstají ze stejných kořenů.

Každopádně až po druhé světové válce, v padesátých a šedesátých letech, dochází k postupné proměně státu z podoby *Vaterland* na *Mutterland*. Stát starého typu, *Vaterland*, byl despotickým otcem, který se se svými občany nemazlí a přísně po nich žádá nasazení a oběti. Oproti tomu *Mutterland* představuje feminitu přesunutou z matky na pečovatelský stát, je výrazem nerozumné dusící mateřské náruče, která je schopna člověka umačkat. Oproti otci nežádá oběti, ale lásku. Stát se stává pohodlným a bezpečným „mamahotelem“, prostorem, kde se člověk vlastně o nic nemusí starat, jen se má bavit. Že nežije plnohodnotný život, je zdánlivě vedlejší.

Krajním příkladem toho, jak může být ad absurdum dovedený koncept etatismu destruktivní pro lidskou důstojnost (a lidství vůbec), jsou současné (někdy i vážně míněné) plány na zavedení tzv. *státem garantovaného nepodmíněného základního příjmu*. S touto velkou nadějí nové levice posledních let začíná dokonce koketovat i středopravicová (!) dánská vláda, aniž by byly důsledně promyšleny všechny ne-

blahé (a nejspíš i nevratné) následky tohoto kroku. Nepodmíněným základním příjmem se rozumí stejně vysoká peněžní částka, pravidelně a bez rozdílu vyplácená každému obyvati, která by nebyla *odměnou za vykonanou práci*, ani dočasnou *pomocí v nouzi*, nýbrž *základním zajištěním lidské existence*. (Podle představ propagátorů by měla být na úrovni 60 % mediánu čistého příjmu daného státu.) Jakkoli se podobné návrhy tváří velmi spravedlivě a humánně, je to dávka falešně chápané lidské důstojnosti, jež vede v důsledku k jejímu zničení. Garance za lidský osud je snata z jednotlivce a přenesena na stát. Žid či křesťan řekne, že člověk je povolán ke spoluúčasti na díle svého Stvořitele. Jinými slovy vyjádří totéž antropolog, který bude hovořit o práci jako antropologické konstantě lidské existence. Práce k lidské přirozenosti prostě patří, není to dobrovolná volba. Zavedením nepodmíněného příjmu – bez ohledu na praktické fungování – učiníme z práce dobrovolnou volbu a člověk ztratí část svého lidství.

Uvnitř malý, ale navenek silný a sebevědomý stát

Jak by se měla pravicová (konzervativně-liberální) politika v českých poměrech vypořádat s fenoménem etatismu? Nabídneme pouze několik obecných souřadnic a ideových východisek, neboť toto složité a citlivé téma by mělo být dnes záležitostí permanentní a zevrubné politické a odborné debaty.

- 1) V současné době se nacházíme v paradoxní situaci, kdy souběžné rozšiřování a bujení státu vede k omezení schopnosti garantovat a naplňovat jeho nejpůvodnější základní funkce. Stát je schopný odebrat dítě rodině, a přitom by rodinu v případě vojenského útoku nepřítele nejspíše neubráníl. Chce určovat, kde a co můžeme jíst a kde nesmíme kouřit, jak máme vychovávat děti, ale přitom nevymůže rychlou spravedlnost v běžných sporech. Pravicoví politici by měli trvat na prioritě plnění *skutečně základních funkcí státu*, v nichž selhává. Zvláště významné je to v současné situaci, kdy se v důsledku nekontrolované migrační vlny znovu

začíná hovořit o funkci národních států, o státních hranicích a o hranicích EU.

- 2) Ústředním mottem každé odpovědné pravicové politiky by mělo být: uvnitř malý, ale navenek silný a sebevědomý stát, a to zejména vůči vlivu různých nadnárodních politických, ekonomických a zájmových tlaků, ať již ze strany velkých obchodních korporací či evropských integračních projektů. Dnes slyšíme nářky nad tím, že stát mizí a že je ho paradoxně současně mnoho. Ano, je ho příliš mnoho pro vlastní občany, ale málo navenek vůči cizím zájmům. Pravice musí pracovat na obrácení současné zvrácené optiky, kdy se stát rozpouští (je slabý) v mezinárodních strukturách a nadbíhá nadnárodním korporacím, zvýhodňuje je před vlastními občany, které naopak dusí, kontroluje a podvazuje jejich invenci a aktivitu.
- 3) Pravice nesmí připustit či musí alespoň brzdit další posilování etatismu, zejména v oblastech, odkud již nebude návratu – především nepřistoupit na již zmíněný lákavý koncept nepodmíněného příjmu. Musí rovněž zamezit tomu, aby stát sbíral o občanech a jejich obchodních transakcích údaje, po nichž mu nic není, aby je bezdůvodně šmíroval, jak se o to snaží současná Sobotkova a Babišova vláda. A nebát se, v případě převzetí vládní odpovědnosti, mnohé nedávné etatistické „výdobytky“ zrušit.
- 4) Je třeba cíleně a co nejvíce posilovat přirozené společenské struktury – rodiny, spolky, farnosti, instituce občanské společnosti –, tak aby některé záležitosti dnes požadované po státu přešly zpět do širší společenské agendy. Zajímavý je v tomto směru například návrh, aby dospělé děti měly možnost

část svého sociálního pojištění přesměrovat na důchod svým rodičům, což by mohlo posílit rodinné vazby. Nebo přemýšlet o tom, zda je lepší cestou budování domovů důchodců, nebo raději přispívání charitám či přímo dětem, aby se o své staré rodiče staraly doma.

- 5) Je třeba se cíleně zaměřit také na vzdělání a podpořit rozumně smýšlející pedagogy. Není v pořádku, že studenti humanitních a společenskovedních oborů vůbec nepřemýšlejí nad možnostmi, že stát by také leccos dělat nemusel, jako tomu bylo v dřívějších dobách, a že by naopak měl dělat něco, co nedělá. Již na školách je třeba polemizovat například se zažitými představami, že v procesu vzdělávání má společenský (státní) zájem přednost před představami rodičů a svobodných a odpovědných občanů.

Stát nesmí pást člověka jako ovci, jež kvůli předběžné opatrnosti přezvykuje výhradně státem garantovanou píci a mentálně se choulí za ohradou předsudků politické korektnosti. Zvláště když jako pastýř nedokáže svůj ovčinec ochránit před hrozbami zvenčí. Skutečná pravicová politika musí usilovat o to, aby člověk znovu přijal odpovědnost za svůj osud, za životy svých nejbližších, aby se nebál podstoupit přiměřenou míru nepohodlí a námahy, ale i nezbytného rizika. Nejen v souvislosti se zajištěním vlastní existence, zabezpečením rodiny a příbuzných, ale v širším kontextu s udržením svobodné a lidsky důstojné podoby státu a společnosti, v níž mu je dáno žít.

Autoři jsou editory časopisu *Kontexty*.

Milý pane Izope

Debata o rozumu a politice mezi Josefem Šafaříkem a Ferdinandem Peroutkou

PAVEL ŠVANDA

„Milý pane Izope, jistě ani nevíte, jak se Vaše dva dopisy staly proslulými. Patrně jest to odměna, již si odnáší i zasluhuje upřímný cit.“ Tak uvedl Ferdinand Peroutka svou druhou a závěrečnou odpověď v *Přítomnosti* z 20. 5. 1936 pisateli polemických dopisů, podepsaném pseudonymem Izop. Dnes víme, že jejich autorem byl spisovatel Josef Šafařík, později známý eseji věnovanými především situaci člověka v civilizaci stroje.

V roce 1936 bylo inženýru Šafaříkovi osmadvacet let a svou autorskou cestu si teprve hledal. Jeho mladší přátelé od šedesátých let cosi tušili o dávné debatě s Peroutkou. Teprve David Drozd v roce 2009 našel v Šafaříkově pozůstalosti jasné důkazy zajímavého střetu.

První polemika byla otištěna v *Přítomnosti* ze 4. 3. 1936 pod redakčním titulem *Debata o rozumu a o politice*. Izop se Peroutky ptal: „...jak dalece jste si jist, Vy a Vaši političtí a novinářští přátelé, tím, že hájíte demokracii? Jest Vám Váš rozum tak absolutní jistotou, že nechybujete? ... Kultem racionalismu zakotvila Přítomnost nejvíc u té inteligence, jejíž polovzdělanosti velmi dobře hovoří, jak holým rozumem obepínáte celou oblast duchovního dění. Proč by i takové věci jako sociální solidarita, umění a kultura vůbec nemohly být výlučnou záležitostí suché logiky? Jaký to prostředek zbavit se dotěrného svědomí?“

Rozpoznáváme tu – snad ve stádiu zrodu – ústřední jistotu Šafaříkových zralých úvah: víru v umění a kulturu vůbec. Izop vlivnému prvorepublikánskému novináři nastínil své chápání rozporu mezi pragmatickými postupy politika a ideály umělce. Především Peroutkovi vyčetl chabé pochopení pro význam poezie: „Citoval jste v jedné své knížce s nádechem obvyklé autoritativní ironie, jak se básník St. K. Neumann ukázal neschopným politikem. Poněvadž ze stanoviska zdravého rozumu je patrné politika nejhodnotnější

činností člověka, musí se mu jevit básník jako někdo, kdo to nemá v hlavě na sto procent v pořádku. I Vaše exkurze do Březinovy poezie jako by měly ukázat, že Březina se zaměstnával jakýmsi nepraktickým, třebaže virtuosním, mícháním čisté vody a že tedy rozumnému, a nesentimentálnímu člověku nemůže být k užtku. Bohužel chci Vám tvrdit, že právě největší básníci a umělci, přesto, že se vyjadřují často abstraktně, berou popud ke svým dílům z nejkonkrétnější skutečnosti. ... Mluví-li o křivdách a o špatnosti světa, mají vždy na mysli zcela konkrétní příklady. Jejich nepraktičnost tkví v tom, že směřují k okamžitému odstranění celé nespravedlnosti, tedy k ideálnímu stavu, a proto nejsou schopni kompromisu. Politik naproti tomu má v pozornosti více okamžité nesnáze než utopickou budoucnost, proto je nakloněn ke kompromisům. Básník vidí svůj cíl a nechce uznat překážek, politik pro samé překážky ztrácí cíl.“

Čtenář *Přítomnosti* v roce 1936 mohl v Izopových výtkách ještě zaslechnout ozvěny tehdy relativně nedávné minulosti. V 19. století se češství definovalo především estetickými hodnotami, hudbou, krásnou literaturou, zejména poezií. Například Máchovo básnické gesto, úspěchy Bedřicha Smetany a Antonína Dvořáka neměly v české politice, vyznačující se tápáním, hlučnými omyly a zisky spíše na komunální úrovni, dlouho žádnou obdobu. I František Palacký dějepisec (dle některých dokonce spíše romantický romanopisec) ovlivnil české prožívání vlastní existence mnohem víc než Palacký politik. Za romantismem se ohlédneme ještě vícekrát.

Ovšem Šafařík namířil na Peroutku i aktuální výhrady. Politický žurnalista, tedy zřejmě Peroutka: „Největší nebezpečí vidí v diktatuře a ohrožení míru a proti tomuto nebezpečí není mu žádný kompromis

špatný. Dobře, to lze pochopit a proto nutno uznat. Zasypává nás hrůzami, jež nás ohrožují, avšak kupodivu, tyto hrůzy přináší jen zvenčí. Nejdřív Rusko, pak Itálie, nyní Německo. Rozpínavost, zbrojení, korupce, nesvoboda, tyranie. Jako by jediné možné nebezpečí trčelo vně našich hranic. ... Obáváme se však, že buď ztrácí ponětí o stavu svého domu, nebo to úmyslně přehlíží. ... V době největších našich korupčních afér ho zajímá zejména korupce v Německu, píše o hladu v Polsku, zatímco se doma lidé věšejí z hladu, napadá zvlčilou justici v Maďarsku a mlčí o našich stranických a zkorumpovaných civilních soudech atd. do nekonečna.“

Silná slova! V Izopových výpadech se také ozývá výrazná sociální kritika, jíž se Šafařík později zdržoval. „Víte vůbec ještě, jak vypadá a žije konkrétní československý občan? Dělník Franta, rolník Antonín, živnostník ten a ten, úředník, voják? Co mu stále věšíte na nos abstraktum demokracie? Co vy mu o ní chcete říct? Jděte vy za ním a přesvědčte se u něho o konkrétní demokracie. Poučte se, kde zůstala rovnoprávnost, svoboda, spravedlnost, demokracie. ... Jste si tím zcela jist, že bojujíte za tento systém, bojujete za demokracii? Za obecné dobro? Vyložte nám, prosím Vás, jak v té džungli kompromisů nepostizitelných, odpovědných činitelů, abstraktních programů vypadá konkrétní cíl.“

Z ostré kritiky ČSR, zápasící s hospodářskou krizí, která právě v Československu nebrala konce, mladý Šafařík vyvodil své závěry: „Nemějte mi za zlé, že více než politikům věřím básníkům, poněvadž jsou nepoměrně poctivější a dovedou pro svobodu něco obětovat, nejen o ní žvanit. A to je patrně dělá v očích politiků naivními. ... Váš loudavý politický instinkt,“ říká dokonce Izop do očí Ferdinandu Peroutkovi, „přiznává s výhradami teprve nyní ... vznikání nového spravedlivějšího řádu v SSSR.“ A ještě: „Šermujete nám před nosem popsaným papírem a vtloukáte nám do hlav, že papír je skutečnost, kdežto náš vlastní život je jen výmyslem demagogů. ... Ptám se Vás naléhavě, bojujete pro udržení demokracie nebo pro její uskutečnění?“

V rozhořčeném útoku poznáváme Šafaříka ironika, průbojného stylistu. Ovšem k rozporu mezi kul-

turou a politikou, o němž byl Šafařík po celý život přesvědčen, nutno podotknout, že to nebyl výhradně jeho osobitý postoj, ba dokonce ani česky originální pohled. Sdílela jej tradičně i značná část evropské humanitní inteligence.

Byl mladý polemik spravedlivý vůči státu, v němž žil, vůči zralejšímu politickému komentátoru, který ČSR pomáhal stavět a udržovat? Protože víme, co následovalo o málo let později, bereme meziválečné Československo instinktivně v ochranu. Nicméně Izop nás informuje o reálných negativních pocitech zmítajících mladým Čechem té doby. Jeho výhrady nebyly u mladých ojedinělé a nejsou ani příliš vzdáleny některým dnešním výhradám vůči evropské demokracii. Drsnosti výpadů se nedivme. Uštěpačnost mladých špačků vůči důstojnosti zasloužilého stáří je běžná. Mezigenerační polemika bývá z principu nespravedlivá.

Jenže podíváme-li se na kalendář, zjistíme, že věc není zas až tak jednoduchá: Ferdinand Peroutka se narodil 6. února 1895. Josef Šafařík 11. února 1907. Dvanáctiletý věkový odstup naprosto nezakládá nárok na svárlivý tón, běžný v diskusích mezi otci a syny. Stoicky rozumové postoje žurnalisty, který spojil celou svou mentální i fyzickou existenci s československou demokracií, snad osobně dráždily mladého citlivého literáta, který si dosud nenašel možnost, jak by se veřejně osvědčil.

Šafařík nebyl spravedlivý, vyčítal-li zrovna Peroutkovi liberální doktrinářství, povznesené nad životní potíže většiny občanů. V Peroutkových textech z počátku dvacátých let najdeme překvapivě levicové výrocky. Tehdy se mladý novinář dokonce otevřeně přimlouval za přímou státní regulaci ekonomiky. Aniž se klaněl směrem k Moskvě, divil se, proč se lidský rozum dosud neodhodlal lépe uspořádat hospodářské vztahy. Peroutku můžeme vnímat jako demokratického socialistu. Proto se asi cítil uražen osobně laděnými výpady málo informovaného Šafaříka. Však si taky na Izopa v tomtéž čísle *Přítomnosti* pořádně vyhrnul rukávy!

„Znám takový zjev ze sportovních hřišť. Stojí človíček za barierou – obvykle neměl raketu v ruce, míč u nohy, brusle na botách. Před ním s napětím všech sil bojuje mužstvo svůj boj. On stojí, mračí se, nedělá nic a všechno ví lépe. Ten měl být rychlejší, onen

pozornější, třetí vůbec nestojí za nic. ... Jednou jsem viděl, jak jeden takový kritický divák, dopiv hlubokým douškem své pivo, hodil prázdnou sklenici po určených hráčích. ... V politice tomu bývá nejinak. Také tu jsou muži na hřišti, kteří dělají, co umějí, a človíčkové za bariérou. Také se tu vyskytuje takový protivný kibic. I tu někdo po nás hodí sklenici od piva nebo aspoň šálkem od černé kávy. Přiznávám se, že pak bývám netrpělivý.“

Ferdinand Peroutka si zřejmě občas zašel na fotbal, a jak vidno, ani tenkrát nepanovala na tribunách idyla. Podstatnější však je, že významný novinář se ztotožňoval s politickou reprezentací. Netvářil se, že je „hlídacím psem“, jehož úkolem je prosazovat pouze kritická stanoviska, hlasitě štěkat na poslance, ministry, radní. Peroutka obvykle usiloval o formulování vyvážených, v podstatě smířlivých hledisek a ve shodě s posláním téměř „hradní“ *Přítomnosti* jevil porozumění pro politickou praxi: „Vy, milý pane, bystře prohlédáte naše vady, nás mužů na místě. Vskutku, neodstranili jsme ještě sociální nespravedlnost. Mohl byste seznam našich hříchů rozšířit: neodstranili jsme ani nebezpečí války a vůbec jsme kosmos neuspořádali harmonicky. Jako jeden moudrý muž pravil, že všechno, co víme, je jen stupnicí tmy, tak opravdu všechno, co děláme, pohybuje se jen na stupnici nedokonalosti jako rtuť na teploměru. Vy však stojíte tak za svou bariérou, že se neodvažujete ani podepsat. Mezi Vámi a námi není možnost spravedlivého porovnání: Vám stačí pojmout myšlenku (ujišťuji Vás, že všechny Vaše myšlenky o sociální spravedlnosti jsme si dávno osvojili), od nás chcete konkrétní výsledky. Vaše myšlenky se pohybují ničím nezaráženy. Na práci politiků spočívá všechna tíha reality, která se staví v cestu. To jest jako filosofovat o běhu a běžeti. Otiskl jsem Váš dopis se všemi hrubostmi, které jsou v něm obsaženy. Nikdy jsem se nebál lidí od bariéry. Nepovažuji za potřebno zatajit, co si o mně myslí. Otisknu takový dopis vždycky, je-li v něm něco typického. A Váš dopis skutečně představuje smýšlení určité vrstvy.“

Nazval by dnes Ferdinand Peroutka mladého Šafaříka „sluníčkářem“, nebo by ho dokonce posadil do „pražské kavárny“? Kdo si trochu v Peroutkovi počtel a zná ho především jako jemného ironika, ptá se, čím

se ho mladý Šafařík osobně dotknul. Sáhł mu na nerv jako příslušníku prvorepublikánské společenské elity, žijící si ve svém vlastním pražském světě? Anebo byl Peroutka znechucen útokem na československou demokratickou praxi, na stát, jemuž sloužil a který zřejmě miloval? Je tu ale ještě další velké dobové téma, jež novinář v Izopově textu identifikoval:

„Vlastním obsahem Vašeho dopisu jsou asi kritické poznámky o rozumu jakožto o nástroji poznání. Dáváte mi řešit otázku, není-li rozumný člověk vlastně blbec. Slovnější autority pokoušely se už přimět mě k tomu, abych se přidal k těm, kdož rozum bezuzdně pomlouvají. ... Od konce války zuří v duchovním světě boj mezi romantismem a rozumem. Stavím se ovšem na stranu rozumu a věřím, že až do konce svých dnů nebudu mít příležitost se za to stydět. Odstraňte pravidla rozumu a pitomost politických pověr nebude mít mezí. ... Není náhodou, že fašismus nenávidí racionalismus o nic méně než socialisty a že každý fašistický filosof debutuje nějakou podařenou kritikou rozumu. ... Každý člověk, který trochu počte v Nietzscheovi a Bergsonovi, je schopen klást jedovaté maturitní otázky o mezích rozumu. Ale jestliže se nemáme držet rozumu, čeho se tedy vlastně máme držet?“

Na jedné straně pragmaticky umírněný, osvícenský rozum, k němuž se ve své publicistice znal i Peroutkův přítel Karel Čapek. Na druhé straně vášnivější reakce a tužby těch, kteří si nezapírali krizové rozměry lidské existence, osvícenstvím podřizované rozumu. Byli mezi nimi sociální revolucionáři, vesměs hledící s nadějí k Sovětům, ale také křesťané, zejména katolíci.

Šafařík patřil k jinému druhu opozičníků vůči přeceňované rozumovosti. Důvěřoval kráse, estetickým aktivitám, zejména dramatickému umění, o něž se taky autorsky pokoušel. Zde chtěl hledat poznatky a jistoty o lidské existenci, nikoliv ve veřejném, a už vůbec ne v politickém životě. Myslel si, že Peroutka politické dění s jeho relativní mravností přeceňuje. Ten však výčitku odmítal:

„Holý rozum snad stačí vždy k všelijakému jednání,“ píšete. Nuže, milý pane, politika bývá většinou takové „všeliké jednání“. Nevím, odkud jste vzal, že ji pokládám za nejhodnotnější činnost. ... Politika je

jen činnost nezbytná, někdy tak všední, jako čištění stok, někdy tak záslužná, jako práce lékařova, jenž bojuje proti epidemii, ale podstatou svou vždy činnost praktická a proto opírající se o rozum. ... Básník dělá poesii a politik politiku – a pokládám to za docela rozumné uspořádání. ... Ale že kdekterý básník a básniček se hodí k politice, to pokládáte za samozřejmé. Proč? Poněvadž vysloviti svůj názor o politice zdá se býti právě tak snadné jako říci svůj názor o pivu nebo o děvčatech.“

Především básníci levice od bývalého anarchisty S. K. Neumanna po věrného stalinistu Vítězslava Nezvala se za první republiky hlásili k politickým úkolům. (Oba jmenovaní jakož i další básníci v *Přítomnosti* tiskli své verše i úvahy.) Ani katolík Jaroslav Durych se nebál, jak víme, ostrých střetů s hradní politikou a s Masarykem osobně. Šafařík se neztotožnil s nikým z nich. Romanticky reklamoval především práva bezprostředních citů.

Ferdinand Peroutka měl v roce 1936 vskutku jasno: „Každá doba má svůj úkol. Náš konkrétní úkol je nyní udržet demokracii a samostatný stát. To je nezbytná základna pro další budování. Jestliže to se nám nepodaří zachránit, byli jsme hlupáci. A nikým se nedáme přemluvit k tomu, abychom se jako hlupáci chovali a pro nějaký potlesk mužů za bariérou vydali v šanc hlavní zisky dosavadního vývoje.“

Tím byla pro Peroutku polemika mezi rozumem a citem uspokojivě vyřízena. Tvrdošíjný Izop se však ozval znovu s nárokem upřesnit vlastní stanovisko. A Peroutka i jeho druhý dopis korektně otiskl v *Přítomnosti* 6. 5. 1936. Šafařík se především ohradil proti výtce, že se skrývá za pseudonym: „Prokažte mi, že bylo mou vinou někomu ublíženo na cti, či jinak, nebo poškozen veřejný zájem, a já jsem Vám i se svým jménem k dispozici. Avšak do té chvíle si svou anonymitu připisuji spíše k dobru, poněvadž křiklounů, kteří mluví proto, aby na svou osobu upoutali větší pozornost než na obsah svých řečí, je u nás až příliš.“

Vcelku však mladší autor v druhém dopise ubral na prudkosti. Snažil se hlouběji vysvětlit svůj poměr k adresátovi polemiky: „Myslím, že dovedu ocenit ten kus práce, který jste vykonal pro ozdravení našeho politického života, pro žurnalistiku poctivou a vzdě-

lanou, nefantastickou a nenabubřelou. Pokračování politicko-novinářské linie Havlíčkovy a Masarykovy není možné bez Vašeho jména. Myslím, že ani nemáte větší ctížádosti.“

Ovšem v podstatě věci zůstal Izop nesmiřitelný. Kdysi byl spolu se svými přáteli Peroutkovým obdivovatelem: „Váš styl a slohové příkrasy byly nám požitkem a zvláště nás přitahovalo, že Vaše články o politice a hospodářství se daly číst bez té houževnaté nechuti, kterou obvykle u mladých lidí vyvolává styk s těmito tématy.“ Šafařík Peroutku vinil, že vtipnou a pádnou stylizací odvádí pozornost od závažných rozporů mezi racionalismem a citovou účastí. „Nebudu sledovati vývoj tohoto poměru mladých k Vám, ... poznamenávám jen, že je z větší části od sebe odháníte ironisováním a podceňováním těch složek duševních, jimž děkujete za většinu svých mladých přívrženců.“

Dvanáct let jistě neznamenalo tak velký časový odstup, který by dával Šafaříkovi právo řadit Peroutku málem mezi bezcitné mentální penzisty. Avšak významnou roli možná sehrál historický čas. Ten starší prožíval 1. světovou válku tak řečeno při plném vědomí. Musel dokonce vynaložit úsilí, aby se neoctl na frontě v císařské uniformě. Poté se Peroutka jako žurnalista rychle zařadil mezi budovatele a svým způsobem i ručitele nového státu. Šafaříkovi bylo v roce 1918 jedenáct let. Československo mu tedy bylo přirozeným mateřským prostředím, do něhož postupně vyrůstal a jehož přednosti i nedostatky si uvědomoval už z nové, zcela republikánské perspektivy.

Svým způsobem tedy oba polemiky přece jen odělovalo cosi podobného mezigeneračnímu příkopu. Lišili se osobními i politickými zkušenostmi. Peroutka ještě vnímal novost, až nesamozřejmost státu, který se vynořil z chaosu nesmírného válečného konfliktu. O té nesamozřejmosti se ostatně měl ještě dvakrát v životě přesvědčit. Novinář ovšem také věděl leccos o možnostech a nebezpečích demagogických útoků, jež může podnikat citová propaganda právě proti rozumu a rozumnému nadhledu.

Pro Šafaříka a jeho vrstevníky už bylo Československo třicátých let všední realitou, na níž bylo velmi co zlepšovat. A lze se také domnívat, že i když si Josef Šafařík posléze zvykl promýšlet problémy po svém do

hloubky, i v jeho životním pocitu lze vždy zaznamenat vlivy citové rozjitřenosti umělecké avantgardy, rozvinuvší se v prvních letech existence Československa. Avantgarda dvacátých let minulého století si rozumu příliš necenila. Šafařík posléze ustoupil od zdůrazňování citu jako korektivu lidského jednání a razil hlubší pojem bytostné účasti. Avšak zůstala v něm provždy zakotvená nedůvěra vůči pozitivistické rozumovosti.

Zralý Josef Šafařík polemizoval s civilizací uctívající především stroj, mechanický provoz. Jeho raný spor s Ferdinandem Peroutkou byl, jak se dnes jeví, opravdu ještě pozdním odleskem opozice romantických vzbouřenců 19. století. Romantická stanoviska byla reprezentována zásadně mladými politickými i literárními hrdiny a hrdinkami. Jejich city neodporovaly jen suchému pragmatismu zkušených praktiků typu Metternicha. Romantická polemika mířila jako celek proti otcům, reprezentujícím tradiční patriarchální autority. Když si uvědomíme, že karty mezi Šafaříkem a Peroutkou byly takto rozdány, pochopíme také, proč se Šafařík stylizoval do role mluvčího mládí a proč odkazoval Peroutku mezi staré. Ostatně například vůči F. X. Šaldovi (1867) Šafařík nikdy nevznesl námitky mládí. Naopak ho do konce života živě ctil, vzdor proměnám Šaldových postojů. Kvůli nim se napopak vůči Šaldovi výrazně vymezoval Peroutka.

Izop také záutočil dodnes živým tématem: „Přítomnost si počíná podivně. Dovede věnovat dvě čísla úchylnému vrahovi, ale na příklad problém korupce, která, jak srozumitelně plyne i z toho nepatrného podkrytí v posledních aférách, vžírá se do samého morku státního organismu, ta jí nestojí za úvahu. Snad proto, že tento problém sahá trochu hlouběji, než se zdá.“

Peroutka ve své druhé odpovědi rovněž přitlumil dikci. Možná i proto, že si nemohl nevšimnout, že neznámý Izop je mu stylisticky téměř rovnocenným soupeřem. (I ve zralých textech Josefa Šafaříka, které ovšem vznikaly mnohem později, jsou stále ještě patrné rysy elegance a pádnosti výrazu, poděděné po nejlepších tradicích prvorepublikánské esejistiky a žurnalistiky.) Novinář rozeznal, že se tu nevypíná neurotický kibic, který by chtěl na politickém jevišti jen vrhat lahve od piva.

V *Přítomnosti* z 20. 5. 1936 Peroutka píše: „Neodpověděl jsem Vám náhodou hned v následujícím čísle, a už jsem přísně urgován: tak co tomu řekneš? Lidé by nechtěli přijít o divadlo, jak se zachovám před tímto křížovým výsledkem. ... Myslím, že v této debatě máte více sympatií než já. ... Pozoruji, že nejste tak nespravedliví, abyste se domníval, že tím, co dělám a píši, se chci zalíbit někomu, kdo to dovede ocenit. Zredukoval jste své výtky na to, že nejsem dost citový a že následkem toho mi uchází velká část dnešní skutečnosti a že – asi opět následkem toho – nemám dost žhavou touhu po nápravě. Rozumím Vám dobře? Nemyslíte si, že jsem ničema, ale podezříváte mne, že mám nějakou duševní vadu. A říkáte laskavě, že je mne škoda.“

Podruhé však vzal ironik Peroutka Izopa celkem vážně. Na svou obranu dokonce citoval poměrně rozsáhlé úryvky ze svých textů, jimiž se přimlouval za pomoc obětem hospodářské krize. Nicméně setrval na svém: „Rozum není v koncích, ví velmi dobře, co by bylo třeba dělat, ale v tom mu překáží právě velmi pečlivě pěstovaná hnutí citová u celých národů. Rozum musí čekat, až se ten vydrážděný cit utiší. Odtud pochází ono prodlužování bídy, na něž si svatým právem stěžujete, odtud ono válečné nebezpečí, které se nad námi vznáší a jehož pravým kořenem je romantismus. Myslíte, že lidstvo se připravuje k válce a ničí tak nesmyslně hospodářské styky mezi sebou z rozumu? ... Dnešní svět je plný citů a – chaosu. Čím jiným než apelem na cit získal Hitler, tato největší překážka návratu k pořádku a rozumnému vývoji, svá hnědá stáda? ... Vidíme-li toto vše, nemůže mne nikdo, ani nejdokladnější zastánce citu, přemluvit, abych přispěl svým podílem k tomu, aby kontrola rozumu byla oslabena. ... Pravda, cit je důležitý, ale o jak falešné informace se často opírá, jestliže mu rozum dříve nepomůže očistit pojmy!“

My už víme, co se dělo o pár let později. Při válečných a genocidních akcích rozum přišel zkrátka, leda že se uplatnil při precizním plánování ve vojenských štábech a v obscénních kalkulacích propagandistických centrál. Ušlechtilých citů, především ochoty k sebeobětování, bylo zato zneužíváno masově.

Ferdinand Peroutka se nám dodnes jeví jako jeden z posledních vlivných českých dědiců osvícenské

důvěry v moc racionality. Zřejmě pevně věřil nejen v prohlédavost rozumu, ale i v jeho politickou sílu. V praxi se ovšem – jako vlivný žurnalista a průbojný ironik – vůbec nevzdával možnosti ovlivňovat lidské city. Je to ostatně právem každého spisovatele, na rozdíl od etiky věcného vědeckého sdělení. Izop – tedy Josef Šafařík – se zřejmě v mladistvém rozmachu nezastával jen lidských citů a jejich ceny. Tenkrát ještě tápavě, ale o deset let později už vědomě formuloval existenciální nárok na ucelenější pojetí člověka a jeho osudu, než s jakým se světu vnucovala osvícenská a pozitivistická rozumovost. Izop už měl jakési tušení o tom, že rozum je jen jednou ze složek lidské psychiky, a možná zdaleka ne tou nejvlivnější, i když bychom si to třeba přáli. V jednom se ovšem s Peroutkou posléze shodoval, totiž v tom, že člověk má uchopit svůj osud do svých rukou čistě lidskými prostředky. Oba dva přesvědčení republikáni nevěřili v Boží účast na lidských osudech. U Šafaříka, jakožto skrytého, nicméně pilného čtenáře Nietzscheho, tento nárok na autonomii člověka pod prázdným nebem užíval v jakýsi sisyfovský heroismus, vnímající smrt jako nejvyššího rozhodčího: „Smrt je to, co člověka, v něho sama mění.“ „Mlčení – smrt tě prověří; postav se samotěn tváří v tvář tomuto zrcadlu, a co uvidíš, to jsi ty.“ To jsou ovšem výroky, které vskutku náležejí k romantické scénérii.

Polemika mezi věcným rozumem pragmatiků a dramatickými city romantiků trvá v Evropě dodnes. Objeví se na obzoru veřejného mínění za každé akutní krize, dnes například v reakcích na migrační vlnu na ose jih–sever.

Některé formulace mladého Josefa Šafaříka, zejména jeho důvěra v poctivost básníků, dodatečně působí jistě naivně. My už víme, v jak nechutné produkce na režimní scéně se posléze zvrhly politické aktivity některých komunistických laureátů. Také pozorujeme na vlastní oči, jak demagogičtí politici zneužívají bouřlivé emoce davů a jaká neštěstí pro stát z toho pocházejí. A také je nám známo, že historická vítězství chladného rozumu, účelné mocenské kompromisy se většinou docilují na úkor těch slabších a tedy méně provinilých antagonistů. Nicméně v tolerantní kultuře dneška vždy respektujeme možnost odvolat se k osobním citům jako k poslední záštitě lidské osob-

nosti, zejména čelíme-li v životě zdánlivě nezvratně drtivým faktům.

Závěrem se chytrý Peroutka k romantickému Izopovi obrátil smířlivě: „Také fašistické davy mají nepochybně citovou touhu po spravedlnosti, na niž se tolik spoléháte. Řekněte sám, k čemu bylo jejich touhy využito. Vina nebyla v jejich citu, nýbrž v tom, že jejich rozum neobstál před falešnými informacemi. ... Ale Vás nepochybně víc než tento výklad by zajímal výklad o stanovisku Přítomnosti ke korupci, jež urgujete. Doufáte, že přijdete na to, že něco úmyslně zamlčuji. Dávno jsem už chtěl o tom něco napsat. Učiním tak ve zvláštním článku.“

Slib byl splněn v *Přítomnosti* z 10. 6. 1936 pod titulem Čtenáři, redaktor a korupce. „Osobnost, jež mi občas dopisuje pod jménem Izop, formulovala přímé obvinění: ‚Metodou ututlávání,‘ napsala, ‚zakrývání a ignorování vad a špatností odpovědných činitelů ztrácíte důvěru svých čtenářů. Viním Vás ze zamlčování zlých věcí. Takových, že kdyby přišly na světlo, zakolísalo by se leccos a leckdos...‘ Čtenář tedy obžalováá mne. Já obžaluji čtenáře, pana Izopa nevyjímaje. Jestliže mne pan Izop viní z ututlávání zlých věcí a provinění, ví patrně, co ututlávám a co zamlčuji. Proč to neřekne?“

Valná část Peroutkovy třetí polemiky s Izopovými názory popisuje věcné důvody, proč se *Přítomnost* a její šéfredaktor nevěnují více tématu korupce. Protože je velmi nesnadné získat pro všemožná tvrzení, upozornění a udání takové důkazy, které by obstály v konfrontaci s paragrafy platného tiskového zákona. A planého krasořečnění se novinář dopouštět nechce: „Ovšem, že mlčím, když nevím nic určitého. Průpovědkami se tu nic nepořídí. Ale čtenáři jako by toužili po tom, abych pronášel co nejvíce průpovědek. Také jsem to dělal, ale pochopte, že dospělého člověka to může jednou omrzet. Ne, já o korupci budu nyní mluvit jen tenkrát, budu-li moci říci: to a to se stalo, v té a v té kapse zmizely peníze. ... Stěžujete si na mne. Stěžujte si taky na sebe. Já si na vás aspoň stěžuji. Chcete mne svést k tomu, abych žvanil, k tomu asi, abych jednou týdně zcela všeobecně vyslovil podezření, že u nás panuje korupce, a abych proto nemohl uvést žádných dokladů.“

Závěrem obrany žurnalistiky, konfrontované s obecným pocitem povšechné zkaženosti, zformuloval Peroutka i kousek své osobní konfese: „Slyšel jsem, že moc nad lidmi je sladká a dovedu si to představit, vidím-li kolem sebe tolik lidí, kteří se po ní pachtí. Pokud mne se týká, rozhodl jsem se, že budu jen psát. To znamená resignaci na onen prchavý druh potěšení, jež člověku způsobuje moc. Myslíte, že jsem tuto možnost obětoval proto, abych ve svém psaní – lhal? Abych něco zakrýval, co zakrývání nezasluhuje? ... Jak málo víte o vášni, která člověka vede k psaní a drží ho při něm! Nikdy nebudu dělat uctivého služebníka těm, mezi něž bych se byl sám mohl vmísit, kdyby mi bylo na tom záleželo.“

Klasik české žurnalistiky však také dodal: „Jednu věc ovšem odmítám a nebudu se při tom na nic vymlouvat: odmítám rozšiřovat neurčité podezření bez dokladů, že celý tento stát je prožrán korupcí až do morku, jak se vyjadřuje pan Izop. Nebudu v širokých a obecných a konec konců nic nepovídajících obra-

tech přispívat k tomu, abychom si zošklivili celé své zřízení a abychom pak padli za kořist prvnímu dobrodruhu, který toho bude umět využít.“

V následujících číslech *Přítomnosti* najdeme mezi dopisy čtenářů četná upozornění na ten či onen podezřelý případ, zážitek, dojem korupce. Hořké téma obecného pocitu zkaženosti, zkorumpovanosti státní správy bylo zřejmě v roce 1936 v české veřejnosti stejně populární jako dnes. Ale pan Izop se Peroutkovi už neozval.

Polemika mezi Ferdinandem Peroutkou a Izopem je dostupná na www.pritomnost.cz/archiv/cz/1936. Citace z esejů J. Š. jsou převzaty z doslovu otištěného v divadelním programu ke hře V. Havla *Ztížená možnost soustředění*, uvedené v Divadle Na zábradlí v roce 1968, a z doslovu otištěného v divadelním programu ke hře W. Shakespeara *Marná lásky snaha*, uvedené v Divadle Za branou v roce 1970.

Pavel Švanda je spisovatel, emeritní profesor Divadelní fakulty JAMU v Brně.

DN
divadelní
noviny

Kulturní čtrnáctideník pro divadelníky a jejich diváky
22 čísel ročně atraktivního čtení o divadle, televizi, filmu, rozhlase a kultuře

- ★ **jediná komplexní reflexe současného divadla v ČR**
- ★ **původní rozhovory s herci, režiséry, dramatiky**
- ★ **kontroverzní kauzy, pohledy a reportáže z divadelního zákulisí**

Už dvacet pět let jsou Divadelní noviny
spolehlivým průvodcem českým a světovým divadlem.

Objednávka předplatného na emailu anna.vondrackova@divadlo.cz
nebo na adrese: Společnost pro Divadelní noviny, Celetná 17, Praha 1, 110 00.

www.divadelni-noviny.cz

Němci žijí s faustovským komplexem

Rozhovor s Markem Cichockým

GRZEGORZ GÓRNY

MAREK CICHOCKI (1966) je polský filosof, politolog a germanista, odborník na německé politické myšlení a bývalý zahraničněpolitický poradce prezidenta Lecha Kaczyńskiego. Je zakladatelem a redaktorem časopisů *Teologia Polityczna* a *Nowa Europa*. Specializuje se na otázku evropské integrace. V roce 2007 působil jako polský „šerpa“ při jednání o lisabonské smlouvě. Přednáší na Institutu aplikovaných společenských věd Varšavské univerzity, působí také jako ředitel think-tanku Centrum Europejskie Natolin.

Thomas S. Eliot tvrdil, že politika je funkcí kultury a srdcem kultury je náboženství. Pokud mu dáme za pravdu, k pochopení současného Německa je potřeba opřít se o duchovní sféru. Došlo v této oblasti za poslední čtvrtstoletí, tedy od úpadku komunismu, k nějakým zásadním změnám? To srdce, o kterém Eliot mluvil, přestalo bít už hodně dávno. Je mrtvé. Je jako tvrdý žulový kámen ve tvaru šestistěnu, který se nachází v tzv. Místnosti na rozjímání v německém Bundestagu. Náboženství bylo v německé politické tradici zcela neutralizováno, po teologii zůstaly pouze nejasné vzpomínky coby zdroji současných politických pojmů. Živý odkaz pro německou politiku však představuje určitá kulturní koncepce.

Kde se nachází bod zvratu, ten moment, po kterém srdce náboženství přestalo bít?

Sekularizace začala už dávno. Je výsledkem dlouhého intelektuálního a kulturního procesu, který sahá do časů reformace, následně osvícenství, kantismu, hegelovské filosofie dějin, německého idealismu, marxismu až po liberální protestantismus. Reformace chtěla extrahovat esenci křesťanství tím, že ho oprostí od příliš rozsáhlé a falešné římské formy, ale – v případě Německa – nastartovala opačný proces, který časem zbavil náboženství jakéhokoli hlubšího smyslu. Za panování Viléma II. se protestantismus zcela podřídil

státu, náboženství se stalo jeho nástrojem a bylo zbaveno transcendentálního rozměru. Posléze se dostavila traumatická zkušenost druhé světové války, po které se dospělo k přesvědčení, že je potřeba jednou provždy skončit s teologickým aspektem politiky, protože je nebezpečný. V tomto duchu po válce působila levicová kritická škola. Výsledkem je, že německé politické myšlení dnes představuje směsici dvou elementů. Na jedné straně je technokracie, snaha o efektivitu, instrumentální racionalismus a reálná politika, na té druhé odkaz univerzalizmu a humanitních hodnot, utopie.

Kulturní sféru je však možné přenést na konkrétní politické projekty. Jaké?

Stačí se podívat, jak si německá politika představuje řešení krize eurozóny nebo migrace. Část rozhodnutí vyplývá z reálné politiky a konkrétních německých zájmů. Udržení eura dovoluje německé ekonomice efektivně vydělávat na obchodní bilanci a být konkurenční vůči každé zemi Unie. Politiku otevřených dveří zase nadiktovala praktická kalkulace týkající se potřeb německého pracovního trhu. Na druhé straně tato politika neustále odkazuje na idealistické hodnoty, které velmi silně působí na emoce, jako třeba dobro lidstva, solidarita, spravedlnost, obětování se, šetrnost. Německý model politiky má tak dvě tváře, jedná

se o ustavičnou schopnost univerzalizace německého partikularismu.

Tento model je však založen na určitých předpokladech objevujících se ještě před samotnou politikou, na metafyzice nebo morální hierarchii hodnot.

Postava, která tento jev dobře ilustruje, je Faust. Německé duchovno je více faustovské než křesťanské. Němci totiž žijí s faustovským komplexem. Nalezneme u nich pocit ojedinělé zodpovědnosti za svět, přičemž ten svět musí být neustále měněn, musí se rozvíjet, směřovat kupředu. Vlastně kupředu ho musí tlačit právě Němci. V roli těch, kdo jsou schopni měnit skutečnost požadovaným směrem, vidí sami sebe. Je to jakési duchovní perpetuum mobile, které nemá začátek ani konec. Je to nikdy nekončící úkol, kterého by se měl zhostit každý Němec. A také každý program německé politiky. V určitém smyslu se jedná o postavu stojící mimo dějiny.

Co to znamená?

Faustovskou postavu situujeme mimo čas, do rozměru věčnosti, protože nemá hranice. Otázka smrti, individuální smrti člověka, jako podstatného problému mizí. Počítá se pouze to, že každá generace musí znovu přijmout ten stejný, věčný úkol. Odtud se bere onen podivný vztah dnešních Němců k otázce smrti, která pro ně přestává být důležitá. Přestává být důležitá pro osud konkrétního člověka, který se musí smířit se skutečností vlastní pomíjivosti a který zůstane zapsán do řetězce věčného nekončícího úkolu realizovaného Němci ve jménu lidstva.

V polštině je smrt rodu ženského. Je to žena, která přináší úlevu. Matička, která nás obejmě. Ovšem v němčině je smrt rodu mužského. On – der Todt, mistr z Německa. On nepřichází, aby přinesl úlevu, ale proto, abys mu podal zprávu o svém životě, zda jsi splnil svěřený úkol.

Právě to je onen prubířský kámen: Kolik se ti toho podařilo v životě dosáhnout? Tvoje hodnota je obsažena pouze v tom, nakolik jsi splnil úkol. Celý smysl tvého života je obsažen v něm.

Polský historik a filozof Feliks Koneczny zařadil ve své teorii Polsko a Prusko do jiných civilizačních okruhů. Poláky podle něj charakterizuje model západní civilizace

a Prusko – což může překvapit – byzantské. Ale Němci se snažili dokázat svou nezávislost na západním Římu ještě před reformací a existencí Pruska.

Je třeba si uvědomit, že Německo je vnitřně rozštěpené. Linie tohoto rozdělení vede více méně podél Rýna a Dunaje. Ne náhodou je to bývalá hranice římské říše. Jedni svou německost chápou jako součást západní civilizace, což se teritoriálně překrývá s katolickými spolkovými zeměmi na západě a jihu. Jiná část, patřící spíše k severním a východním regionům, se během reformace proti Římu vzbouřila. To mělo hlubší opodstatnění než jen papežství a týkalo se to vzdoru vůči římskému světu jako takovému.

Známe mnohem starší příklady, ještě z dob před christianizací Říma. Připomeňme si bitvu v Teutoburském lese v roce 9 n. l., kdy germánské kmeny pod vedením Arminia porazily nepřemožitelné římské legie.

Tato událost představuje topos v německé historiografii. Byl to zlomový moment v historii, protože se Germánům podařilo něco nepředstavitelného, co by se dalo přirovnat k vítězství řeckých pastýřů nad perskou armádou. Persie byla tehdy vojenskou a civilizační mocností. Podobné to bylo s Germány: lidé bez civilizace zdolali tehdejší největší říši, která představovala nejvyspělejší civilizaci. Tato událost se stala jedním z prvků budování německé národní mytologie v 19. a 20. století. Byla chápána jako moment, ve kterém Němci začali vnímat sami sebe jako alternativní civilizační centrum vůči Římu.

Je zajímavé, že podobné úvahy se letos objevily během vystoupení předsedy Německé biskupské konference Reinharda Marxe, který na zasedání v Hildesheimu řekl, že Německo není filiálkou Říma a německá církev je průkopníkem světové pastorace. Vidíme tady ten antiřímský resentiment a faustovskou chuť řídit zlepšování světa. Toto myšlení tedy není charakteristické pouze pro protestantismus. Ono se prodralo až do samotného centra německého katolicismu.

Pojetí moderního německého státu, které Prusko v období Bismarcka vnutilo zbytku země, se hluboce zakořenilo, a to i přes historické a náboženské rozštěpení. Německá koncepce státu a národa vyrůstá – na rozdíl

od té polské – z překonání teologie a křesťanství. V této perspektivě není důležité, zda jsme katolíky nebo protestanty, počítá se to, že máme podobný přístup ke světu a k člověku. Přesvědčit nás o tom můžou projevy Jana Pavla II. v polském Sejmu a Benedikta XVI. v německém Bundestagu. Vidíme u nich velmi zásadní kulturní rozdíly na úrovni argumentace.

V čem spočívá ta rozdílnost?

Pro Jana Pavla II. jsou stát a politika způsoby prožívání zjevené pravdy o Bohu a člověku v pozemském životě. Tím, že se staví k věci takto, bez problémů navazuje kontakt se svým polským posluchačem. Benedikt se ale musí odvolávat k jiným argumentům, protože ví, že stát a politika jsou pro Němce výsledkem překonání oněch zjevených pravd. Jeho vystoupení se tak soustředí na to, aby svým posluchačům ukázal, jaká nebezpečí plynou z takového přístupu.

No právě, jaká?

Je to především redukce lidské existence na efektivní plnění stanovených úkolů. Je to pohlížení na smysl lidského života prizmatem úspěchu nebo porážky v úloze měnit svět. Benedikt XVI. před takovouto instrumentalizací našeho bytí varuje. Myslím, že Poláci v Německu často cítí určité duchovní nepohodlí při kontaktu s touto německou formou veřejného života. Nedokážeme se v něm tak úplně najít, protože pro nás je tento model cizí.

Ale nebylo tomu tak vždy. Německo sice bylo rozštěpené, objevila se však období, kdy dominoval západní model, například v SRN. Konrad Adenauer opravdu nenáviděl Prusko. Hlavním městem byl Bonn, a ne Berlín.

Stojí však za povšimnutí, že Bonnskou republiku netvořili pouze křesťanští demokraté, jako Adenauer, který se nejlépe cítil u Komského jezera, ale také technokraté ze severu, jako Helmut Schmidt z Hamburku. Jenže období 1945–1989 představovalo v německé historii spíše výjimku než pravidlo. Bylo to období, kdy se politická kultura Západního Německa westernizovala podle anglosaského vzoru. To se po sjednocení Německa začalo vytrácet. Když Kohl pozval Margaret Thatcherovou do Německa, ukázal jí katedrálu ve Speyeru coby výchozí

bod rýnské politické tradice zakořeněné v historii středověké Evropy. Dnes je tím výchozím bodem Berlín.

Je to určité znamení doby, nejdůležitější státní funkce v Německu dnes zastávají politici z bývalé NDR: kancléřka Merkelová a prezident Gauck. Říkalo se, že SRN pohltí NDR, ale ten proces není vůbec tak jednosměrný. Německo už sebe samo nevidí jako součást anglosaského Západu, ale spíše jako jeho konkurenční model. Mistři z Německa jsou učitelé ostatních národů v Evropě, to oni mají právo poučovat. Perikles ve své řeči nad padlými zmiňuje, že Atéňané jsou učitelé celého Řecka. Dnes se Němci vidí jako učitelé celé Evropy.

Cíle, které si vytyčujeme, však vyplývají z našich možností. Jaké možnosti má současné Německo?

Opakuje se situace, kdy je Německo příliš malé, aby bylo globální mocností a organizovalo svět, ale zároveň příliš velké pro Evropu. Když se integruje do jednoho politického a kulturního modelu, začíná dominovat nad celým kontinentem. Problém tkví v tom, že se ta dominance projevuje touhou vnucovat své cíle jiným národům. Generace Kohla byla pevně přesvědčena, což vyplývalo z válečné zkušenosti, že by se v tomto ohledu mělo Německo omezovat. To už ale pominulo. Průlom v politickém uvědomění nastal v letech 2008–2009, v době krize eurozóny. Německo vidělo, že se nikdo nechce zhostit úkolu zažehnat krizi. A tak si řekli: jsme jediní, kteří toho mohou dosáhnout. Přestaňme si něco nalhávat a řekněme nahlas, že se do tohoto úkolu pustíme. Jako jediní můžeme vybudovat panevropský pořádek, definovat jeho pravidla a dohlédnout na to, aby se jim všichni přizpůsobili. To vše je v souladu s jejich duchovní strukturou. Ale zároveň je v tom zakódována jejich zhouba.

Proč?

Pokus nastolit panevropský řád je ze své podstaty nemožný. Většina Němců je přesvědčena, že jejich politický a ekonomický model je ten nejsprávnější. A jsou na něj neobyčejně hrdí. Ale nejsou schopni pochopit, že někdo jiný nemusí tento model považovat za adekvátní pro sebe. Druh univerzalizmu, který prezentují Němci, znemožňuje otevřený přístup k jiným modelům

společenského života. Již nyní se Němci potýkají s odporem Britů nebo zemí Jihu. Evropa je rozmanitá. Je absurdní si myslet, že všichni podlehnou tomu faustovskému komplexu. Německý komplex dobře popsal francouzský esejista Bernard Nuss. Všiml si, že v oné touze měnit svět, kterou v sobě mají Němci tak hluboce zakořeněnou, je obsažena koncepce nesmrtelnosti. Ale vězí v ní také zdroj jejich zkázy. Nemůžeme totiž měnit svět donekonečna.

Můžeme již vidět nějaké náznaky jejich prohry?

Německo si vytyčuje cíle a říká: Zvládneme to! Euro? Splníme! Uprchlíci? Splníme! Akorát ostatní musejí dělat to samé co my. To fungovalo do určitého momentu, ale teď se to začíná pomalu rozpadat kvůli záplavě stovek tisíc muslimských imigrantů. Mnozí začínají pochybovat, zda to zvládneme. Objevuje se tedy Faust pochybující. Když Faust začíná pochybovat, propadá melancholii nebo běsnění.

Faust ale nepochybuje o Unii. Nevznikla proto, aby byla Evropa německá, ale aby Německo bylo evropské. V současnosti ale vidíme, že se unijní struktury staly nástrojem Berlína. Na jedné straně je to efekt německé převahy, na té druhé slabosti jiných. Pozorujeme implozi Francie, která se uzavírá do sebe a není schopna být alternativou Berlína. Britové si jako vždy drží od kontinentu určitý odstup. Náš region si pro změnu teprve vytváří vědomí vlastní svébytnosti a subjektivity a není ještě schopen formulovat svůj model toho, jak má vypadat politika, kultura, ekonomika.

Německo také vede útok v oblasti politiky paměti, politiky dějin, jak ji nazývají, ve které redukuje svůj pocit zodpovědnosti za zločiny druhé světové války.

Němci svou politickou kulturu postavili na přepracování, respektive překonání historie. Všimněme si, že u nich dominují dva přístupy. Jedni tvrdí, že minulost zůstala definitivně překonána, a udělali za ní tlustou čáru. Druzí se zase neustále omlouvají za to, co se stalo. Oba přístupy jsou dost iritující. Je z toho patrné, že se nelze uspokojivě vypořádat s tím, co německý stát a němečtí občané v dějinách provedli. Nicméně dnes převládá názor, že se Němci poučili a ocitli se v lepším

posthistorickém světě. Nyní očekávají, že se jiné národy, stejně jako oni, také oprostí od svého dějinného balastu. Odtud se bere německá vize Evropy jako prostoru mimo historii.

Ale oni sami se přece k historii vrací. Zřizují například Centrum proti vyháňání.

Jejich politika paměti je specifická. Institucí, které ukazují nacistickou minulost a hitlerovské zločiny, je v Německu mnoho. Jsou to ale expozice bez historického kontextu, zbavené emocí, až asketické. Historie je v nich převedena na statistiky a suchá encyklopedická fakta. Během jejich prohlížení je těžké si představit, že tato nacistická minulost je součástí společného německého údělu. Stává se z ní samostatná historická událost postavená mimo národ, kterou si prohlížíme s chladnou objektivitou, bez emocionální angažovanosti. Právě odtud se bere vize nacismu bez Německa. Vize národního socialismu, která pomíjí německou historii, kulturu, politiku.

Tudíž v Polsku jsme měli německou okupaci, ale zločiny už byly nacistické.

Přesně. Jinak už ale vypadá příběh o odsunutých. Tady se neobjevuje kategorie Vaterland, tedy velká vlast, ale Heimat – malá vlast, ztracená vlast na východě. Tady už je místo pro dojetí, emoce, sentimentality. Tady už je naprostá identifikace s německým údělem.

Jak by se tedy mělo Polsko zachovat vůči této německé troufalosti?

Možností, jak ovlivňovat Německo, není příliš mnoho. Nakonec to není naše role, ovlivňovat ducha německé politiky. Měli bychom si ale ohlídat dvě věci. Za prvé: německo-ruské vztahy. Z polské perspektivy je nebezpečné, aby Německo živilo putinovské monstrum, které je pro nás existenčním ohrožením. Za druhé nemůžeme dopustit, aby Německo díky své ekonomické převaze vnutilo Evropě řešení, která omezí nebo budou trvale definovat podmínky našeho vlastního rozvoje.

Rozhovor byl publikován v týdeníku *W Sieci*, 8. 12. 2015. Přeložil Lukáš Skraba.

Grzegorz Górný (1969), polský esejista, novinář, filmový a televizní producent a režisér.

Hliněné skořápky starého Říma

MAREK CICHOCKI

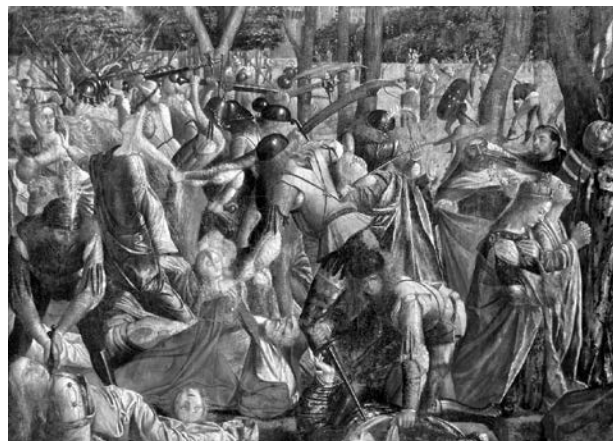
Na obraze benátského malíře Vittora Carpaccia vraždí Hunové svatou Voršilu (Uršulu) a její družky. Ironií osudu se stalo, že patricijská rodina Loredanů, která si u umělce plátno objednala, si v Benátkách vydobyla zásluhy v boji s otomanskou flotilou. Proto mají „Hunové“ zarostlé brady a zakřivené šavle. Ke skutečnému úpadku římské říše nedošlo jednoduše následkem nájezdu Hunů. Římané se ale pro své stále silnější svazky s barbary stávali stále méně a méně římskými, a to jak co do formy, tak i podle ducha.

Polský spisovatel Teodor Parnicki (1908–1988) poměrně záhy, už ve svých dvaceti devíti letech, představil své uhranutí Římem do podoby svého prvního románu, věnovaného rozpadu římského impéria a osobě Aetia Flavia, posledního velkého vojevůdce západní říše a také římského patricia, ne bezdůvodně označovaného za posledního obránce Říma. Svůj knižní debut napsal Parnicki ve Lvově, ve městě, které Aleksander Watt považoval za nejitalstější ze všech polských měst. Ve Lvově se také odehrál rozhovor, který Parnicki později připomene v jedné ze svých přednášek. „Jednou jsem se bavil s profesorem historie Chylińským a s jeho asistentem. Když hovořili o mé knize, slyšel jsem od obou příjemnou chválu, ale Chyliński mi řekl: Milý pane Teodore, vy jste přesvědčen o tom, že Aetius mohl v tehdejší situaci vůbec něco udržet nebo zachránit? – Měl na mysli zjevně to, jestli měl Aetius nějakou šanci zachránit Řím před rozpadem a zda jeho smrt z ruky mladého císaře Valentiniána, jenž se prostě bál síly velkého patricia, definitivně rozhodla o osudu říše. – A tehdy na to v podstatě odpověděl otázkou profesorův asistent: A stálo vůbec za to něco zachraňovat?“

Byla to provokativní otázka. Otevírala řadu možných dalekosáhlých následků. Parnicki okamžitě svým posluchačům vysvětluje: „Velký vliv na univer-

zitní život v Polsku mělo tehdy německé dějepisectví devatenáctého století. I onen asistent byl silně ovlivněn módní německou historickou vědou, která byla přesvědčena, že nebylo co zachraňovat. Podle ní byl římský svět stížen smrtelnou chorobou.“

V pozadí podobných tvrzení byl v nejednom případě nový německý nacionalismus připravující podhoubí nastupujícím ideologiím přesvědčeným o tom, že evropskou kulturu vytvořily germánské národy. Jinými slovy, náčelník germánského kmene Cherusků Arminius, který v devátém roce našeho letopočtu spektakulárně zvítězil nad Římany v Teutoburském lese, byl předzvěstí budoucích neodvolatelných výroků dějin, pádu Říma a na jeho troskách vítězství nových germánských národů, které vybudovaly naši Evropu. Ze stejného základu němečtí historikové jako například Otto Schlegel nebo teoretikové kultury jako Gustav Friedrich Klemm později rozvíjeli svoje koncepce rození a umírání kultur jako naprosto přirozeného vývojového cyklu, což v dramaticky sugestivní

Vittore Carpaccio: Martyrium poutníků a pohřeb sv. Uršuly, 1493, výřez.

formě vyjádřil ve své slavné knize *Zánik Západu* Oswald Spengler a na polské půdě Marian Zdziechowski.

Otázka, „jestli stálo za to vůbec něco zachraňovat“, tak nebyla vůbec nevinná, protože kdyby na ni někdo odpověděl kladně, jevily by se mu věci úplně jinak, než jak si přála německá věda. V takovém případě by se ukázalo, že neodmyslitelnou vlastností evropské kultury je nepřetržitě, stále znova se obnovující zachraňování římského světa.

Opuštěné provincie

Evropa vznikla ze střetnutí Severu s Jihem. Dramatický proces boření antického římského světa byl zároveň počátkem nové podoby Evropy. Barbarské národy valící se ze severu se do staré formy *Romanitas* odlily jako do vyschlé nádoby, a nakonec se také odpovídajícím způsobem přetvořily. Bylo to jako srážka atomů, která uvedla do pohybu řetězovou reakci evropských dějin. Záblesky oné exploze můžeme pozorovat v naší evropské kultuře dokonce i dnes, kdy se stávají stále méně viditelnými. Co když jednou vymizí docela? Co se s námi v takovém případě stane?

Jak nás učí atomová fyzika, řetězové reakce mohou mít naprosto zničující následky. Nejinak tomu bylo i v tomto případě. Celý starověký římský svět se přetvářel cestou boření, ničení. Na první pohled se páté století našeho letopočtu jeví jako jedno velké bojiště nebo jako doba naprostého společenského úpadku. Lze se shodnout na tom, že proces rozpadu římského státu trval zhruba sto let, někdy od osudného panování císaře ariána Valense, které skončilo jeho zaslouženou smrtí v bitvě se zoufalými Vizigóty u Adrianopole v roce 378, do epizodické vlády posledního císaře Romula Augusta ukončené v roce 476.

Stálo by za to vědět, jestli si tehdejší žijící obyvatelé rozpadajícího se impéria vůbec uvědomovali proces rozpadání, na němž se podíleli. Možná měl až příliš velký časový záběr na to, aby se vůbec dalo jej postřehnout, a proto většina lidí žila úplně normálně. Zakládali rodiny, stavěli domy, osvojovali si vzdělání, stoupali postupně vzhůru po stupních profesní kariéry, obchodovali, cestovali po světě. Umíralo velké západní císařství, ale intenzita společenského, hospodářského,

intelektuálního a nakonec i náboženského života se přece velice dlouho udržovala na vysoké úrovni. Určitě nejrychleji se o tom, že starý Řím už neexistuje, očividně přesvědčili obyvatelé britského ostrova, nejseverněji položené provincie říše. Dalo by se říci, že byli opuštěni. Ale proces neodvratného rozpadu římské říše pod náporu vlny barbarských nájezdů se spustil už dříve, než římstí Britové pochopili, že jsou na svém ostrově sami. Tento proces navíc započal událostmi od středomořského světa velice vzdálenými, takže se musel obyvatelům impéria jevit jako zcela nevysvětlitelné řízení Prozítnosti, jako děsivý trest seslaný nebesy. Verdikt rozhodující o osudu římského impéria padl ve vzdálené části Asie, kde po řadu století divocí a bojovníci Hunové ohrožovali existenci jiné, tj. čínské, říše, která se z perspektivy Římanů nacházela na nepředstavitelně vzdáleném konci asijského kontinentu.

Hradby, opevnění, velké armády, nic z toho nebylo platné. Hunové rozsévají kolem strach a pustošení, byli jako kobylky, které nelze ničím zastavit. Kolem jejich původu tak vznikaly ty nejfantastičtější legendy. Náhle však tito strašliví potomci čarodějnic a démonů zvolili pro svou expanzi jiný směr. Byli jinými národy vytlačováni ze středoasijských stepí a z toho důvodu začali dobývat stepi černomořské a vytlačovali odamtud Slované, Skyty, Alany, Ostrogóty a Vizigóty – a všechny tyto národy při útěku před těmito novými, krutými a neznámými dobyvateli prchaly v panice na Západ.

Humanitární krize

Jde o klasický příklad dominového efektu: oni neobyčejně krutí barbaři z Východu objevivší se v době kolem roku 370 n. l. zahájili gigantickou pouť jiných národů hluboko do nitra západního světa, kterou už nikdo nedokázal zastavit. Další národy obydlující Pontskou step si Hunové buď podmanili, nebo je přinutili k útěku, což velice tvrdým a zcela neočekávaným způsobem zásadně změnilo geopolitickou situaci starého římského impéria a celkově rozhodlo o osudech středomořského světa.

V roce 377 dochází ke dramatickým událostem, které budou mít velké historické následky. Už dlouho,

nějakých sto let, germánský národ Gótů obýval území severně od Dunaje, někdejší římskou provincií Dácii. Říkalo se jim *Lesní lidé* (Therwingové). Ještě ve druhé polovině třetího století vzbuzovali u Římanů strach, jakmile poprvé překročili hranice říše a ohrožovali bezpečnost samotné Itálie. Byli však vytlačeni zpátky za Dunaj a usadili se tam. Od těch dob se situace změnila. Nyní, obzvlášť ve srovnání s divokými Huny, se tito barbari, především jejich část počítaná mezi Vizigóty usazené v blízkosti římských hranic, mohli jevit jako docela mírní – vedli usazený rolnický způsob života a široké koryto Dunaje je přirozeným způsobem oddělovalo od území římské říše.

Tito obávaní Gótové, třebaže byli již ochočeni civilizací a především Římanům dobře známí, neboť byli usídlení přímo za humny, v roce 377 propadli obrovské panice, neboť poznali, že se v žádném případě nezachráně před nájezdem Hunů ze severu. Nastal exodus Gótů – statisíce se jich tísnily na severním břehu Dunaje a snažily se za každou cenu dostat na druhou stranu řeky. V současném jazyce by se dalo říci, že na severozápadní hranici říše došlo ze zcela nepředvídatelných důvodů k regionálnímu konfliktu, který vedl k humanitární katastrofě.

Gótské vůdce předstoupili před císaře východní části říše Valense s prosbou, aby otevřel Gótům hranice říše a dovolil jim usadit se v Thrákii, v hranicích impéria – díky tomu by unikli z dosahu Hunů za širokým korytem Dunaje. Císař Valens si představoval, že když válečnickým Gótům poskytne území a oni se asimilují, bude je moci využít k posílení římské armády. Úplně jim však nedůvěřoval; proto sice souhlasil s jejich přesídlením na území říše, ale jako podmínku si stanovil jejich úplné odzbrojení, přičemž synové významnějších gótských bojovníků byli jako rukojmí vyvezeni do hlubokého vnitrozemí říše.

Operace přesídlení zoufalých Gótů z Dacie přes Dunaj představovala něco, co velice výrazně přesáhlo představivost Římanů i jejich technické možnosti. Šlo o zcela bezprecedentní případ. Jak později napsal Gibbon: „Dokonce ani ten nejzkušenější státník v Evropě nebyl nikdy vyzván, aby se vyjádřil, nakolik je účelné nebo také nebezpečné přijetí nebo odmítnutí proseb nespočetného množství barbarů, jež hlad

a zoufalá situace nutí k tomu, aby se snažili usídlit v civilizované zemi.“

Během přesunu přes Dunaj se mnoho rodin utopilo. Slabí, nemocní a starci na druhém břehu byli necháni napospas Hunům. Pokus římských úředníků spočítat a zaregistrovat všechny utečence se tvář v tvář panujícímu chaosu zdařil pouze částečně. Samotný postup odzbrojování Gótů a oddělování dětí od rodičů jen umocňoval odbojné reakce. A často se také Gótům podařilo uplatit úředníky, podržet si zbraně a ponechat si děti u sebe.

Římská politika usídlování a integrace imigrantů skončila rovněž úplným fiaskem. Velice rychle se ukázalo, že území k osídlování není moc a že Gótům hrozí před nadcházející zimou smrt hladem, ale správa císařství si s jejich osudem nelámala hlavu. Zoufalí Gótové se nakonec vzbouřili a začali loupit v okolních městech, a když se Valens rozhodl barbary zpacifikovat, porazili v bitvě u Drinopolu císařovu armádu na hlavu a samotný císař byl v bitvě zabit. V důsledku této porážky se v průběhu následujících téměř třiceti let usídlil v samotném srdci císařství nepřátelský národ Vizigótů, s nímž Římané nedokázali uspořádat své vztahy. Na konci roku 410 Vizigóti vpadli pod vedením Alaricha do Itálie, po dvou neúspěšných pokusech prolomili římské hradby a vyplenili někdejší hlavní město říše, poté obsadili Galii a posléze se usadili v Akvitánsku a na Iberském poloostrově, kde založili vlastní království.

To, že Řím už neexistuje, patrně nejpozději zjistili obyvatelé sedmi afrických provincií, obyvatelé velkých měst jako Kartágo nebo královská Hippona (*Hippo Regius*). O jejich osudu rozhodla v podstatě náhoda, nebo spíše neočekávaná přírodní anomálie. Zima roku 406 byla výjimečně krutá, zamrzl tehdy i Rýn. Přírodní bariéra chránící dosud císařství na severu přestala existovat a na jeho území vtrhli Vandaloové. Postupovali na jih rozsévající zkázu, definitivně odřízli Británii od Říma a během nějakých tří let se stali pány celého Španělska. A tam společně se sarmatskými Alany, týmiž Alany, kteří několik desetiletí předtím prchali z černomořských stepí před Huny, založili nové království, stát Vandalů a Alanů, podivné spojenectví dvou barbarských národů, které přepadly starý svět, přicházejíce ze dvou protilehlých směrů.

Nedůvěra v Pax Romana

V rozmezí několika desetiletí a ve více méně vždy podobné scénérii probíhalo drama rozpadu západní římské říše. Na této katastrofě se podílely různé činitele: unáhlená a nepromyšlená rozhodnutí politických elit a běžná neschopnost nebo korupce úředníků. Ale v prvé řadě to byla epochální událost, jíž se říká velké stěhování národů a jež v dnešní době znovu podněcuje obraznost Evropanů v souvislosti s téměř biblickými obrazy kolon muslimského etnika proudících do Evropy ze Středního východu nebo z Afriky a šířících se po celém kontinentu.

Se záplavou barbarských národů si římské císařství nedokázalo poradit. Ale bylo tu ještě něco, na co ve svých přednáškách na varšavské polonistice upozornil Teodor Parnicki. A otázka pádu Říma hrála v jeho literárních zájmech velkou roli. Obzvlášť v místech, kde se spisovatel vrací ke svému prvnímu románu o Aetiovi, posledním Římanovi, máme dojem, že říši zahubila mnohem závažnější nemoc – vnitřní barbarizace Římanů. Pád císařství nepředstavoval pouze zhroucení systému: struktura totiž nepřežila otřes přicházející zvenčí.

Celá záležitost byla mnohem závažnější, neboť Římané se vzhledem ke svým stále silnějším svazkům s barbary stávali stále méně římsí, a to jak pokud jde o formu, tak pokud jde o ducha. A především o tom je první román Parnického vydaný v meziválečném období. Jeho tématem je barbarizace Římanů, která nakonec rozhodla o zániku jejich světa. Je nutné chápat, že vnitřní rozklad etických zásad římského světa v důsledku postupující duchovní barbarizace způsobil, že patrně největší výtěžek Římanů, idea řádu, *ordo*, prakticky vyjádřená v právním i obecném uspořádání Pax Romana – byla zmarněna a popřena samotnými Římany.

Svět „starých“, starověkých obyvatel byl ve srovnání s naším světem mnohem krutější a nesmlouvavější. Ale právě Pax Romana měnil jeho krutou povahu na něco lepšího a civilizovanějšího. Pod vládou římského práva docházelo na velkém území kolem Mare Nostrum k nesrovnatelně menšímu počtu náhlých a násilných smrtí a bylo tam i mnohem méně nevinných

obětí. Dokonce i v porovnání s řeckým světem, nad jehož kulturou se tak rozplýváme, kde – jak tvrdí Parnicki – byli Řekové schopni se po staletí vzájemně vybijet tím nejkrutějším způsobem. Římský mír, pokoj, neboli vláda zákona představovaly zcela odlišný, lepší svět.

Římský svět byl protikladem barbarského světa, a také jej podstatně převyšoval. Byl uspořádaný a zaměřený k dobru a obecnému cíli, umožňoval uskutečňovat v praxi zásady stoické a posléze také křesťanské etiky, díky čemuž se člověk stával něčím víc než jen ubohým nebo loupeživým zvířetem. Tento svět – jak to svého času výstižně vyjádřil básník Paweł Hertz, jenž byl stejně jako Parnicki velkým obdivovatelem Říma – zosobňoval římský právní kánon regulující principy soužití různých lidských skupin i jednotlivců v jejich rámci. Tvořil viditelnou formu, zároveň zakořeněnou v abstraktních hodnotách, projevující se ve veřejných institucích, zákonech, ve společenském a hospodářském řádu i v místním pořádku, ba dokonce i v estetickém řádu. Tato forma vtiskovala svou pečeť nejrůznějším způsobům existence, a díky tomu jim poskytovala podobu rozumné, trvalé a pokojné ucelenosti.

Barbara Tauchmanová v knize *Vzdálené zrcadlo* (*A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century*, 1978) vysvětluje, jak díky do té míry zformalizovanému řádu, jenž se opíral o sílu legií, mohli Římané vést v podstatě beze strachu šťastný život ve svých neopevněných vilách obklopených otevřenými zahradami. V hranicích římského císařství už člověk v zásadě nebyl člověku vlkem. Ale za posledních dejme tomu sto let rozpadu západní říše se do římských duší vrátila vlčí podstata. Je to zároveň moment, kdy uvnitř hranic císařství znovu dochází k mnoha násilným úmrtím nevinných obětí, a víra v Pax Romana, v řád zákona a v řád pokoje, je násilně podlomena. Parnicki tvrdí, že to vůbec nebylo v první řadě dílem oněch hord divokých barbarů, ale způsobil to samotné elity římské moci, přesněji řečeno rozpad jejich duší.

Parnickým vyličený Aetius, římský patricij, velitel vojsk, často charakterizovaný jako štít Říma, byl Římanem s barbarskou duší. Když po smrti císaře Flavia Honoria v roce 423 vypukl boj o uvolněný trůn, stojí Aetius na straně uzurpátora Jana a na jeho radu

přivádí do Itálie Huny. Po nějakou dobu žije mezi nimi, u krále Rugily, kde se s ním – ve skutečně strhujícím vyličení Parnického – udá proměna: v těle Římana se rodí jeho barbarská duše. Společně s hunským králem se účastní nájezdů, podílí se na drancování, násilnostech, mučeních. Čím více toho je, tím více v sobě poslední Říman objevuje dosud neznámý pocit, stále intenzivněji „miluje sebe a svoji obrovskou životní sílu“, barbarskou slepou sílu.

Zezvířectění

Tento pocit Aetius označí jako novou pravdu o životě, jako pravdu Hunů, a těmito slovy ji bude vštepovat vlastnímu synovi: „Celý život, to jsou lovy, neustálé, nelítostné lovy. Nebudeš-li lovcem, budeš lovenou zvěří, šťvanou a posléze zabitou – buď neustále bdělý, dravý, nemilosrdný... buď vždycky vítězem!“ Tento obraz lovce a lovené zvěře, obraz ustavičného lovu, je naprostým protikladem římského *ordo*, Pax Romana, v němž mohou občané bezpečně žít ve svých neopevněných obydlích, v klidu spravovat své zahrady, aniž by se obávali násilné smrti, mohou se bezpečně pohybovat po přehledných římských cestách. Pravda Hunů zvítězila nad pravdou Římanů, neboť pronikla do jejich duše, probudila v nich ukrutníky a umrtvila pravé lidi. Z Imperia Universa Romanorum se ve stále větší míře stávalo Imperium Universum Barbaricum.

Zároveň s Pax Romana umírali lidé a umírala rovněž jejich kultura. V poslední scéně románu Parnického fiktivní postava Carisius, básník a Aetiův přítel, vysvětluje jeho historickou roli takto: „Na císařství dotírají ze všech stran barbaři, loupí, ničí, dobývají. [...] Bráníš toto všechno, co vytvořila staletí a desítky

staletí... bráníš nejenom římský pokoj a sílu a slávu římského jména, ale hájíš také Homéra, o němž nevíš, a etruské sochy, které nikdy nespátíš, za které platí stovkami liber zlata konstantinopolský eunuch – bohatc Lausus [...]. Takže dokud žiješ, dokud vládneš a dokud bojuješ, můžu já zde, na hranicích římského světa, v zemi svých otců, pokojně dokončit svůj překlad *Iliady*, a mohu si být jistý tím, že mne ani moji práci nepotká nic zlého, dokud nás ty chráníš. Ale jakmile ty tu nebudeš, Aetie, všechno se obrátí v trosky... císařství, síla Říma i Pax Romana, a zároveň s nimi já, můj Homér a vše, co krásného, moudrého a dobrého stvořila staletí pod záštitou Říma.“

Aetius zavražděný mladým žárlivým císařem Valentiniánem Řím neuchránil, avšak všechny ony krásné, moudré a dobré věci včetně Homéra nezemřely. Na jiném, africkém konci římského světa nemnoho let předtím jiný představitel římského myšlení z posledního období, tentokrát postava zcela autentická, Orosius (375–418), historik a žák svatého Augustina z Hipponu, pod dojmem velkých událostí napsal: „Kdo ví, možná směli barbaři proniknout do římského císařství proto, aby se Kristovy církve na Východě stejně jako na Západě široce otevřely Hunům, Vandálům, Svěbům a jiným nespočetným národům složeným z budoucích věřících. Nebylo by v takovém případě namístě cítit Boží milosrdenství? Vždyť díky naší porážce se takové množství národů dozvědělo o pravdě, s níž by se v jiném případě vůbec nemohly setkat.“

Přeložil Josef Mlejnek.

Marek Cichocki (1966) je filosof, germanista, expert na mezinárodní otázky, vědecký pracovník Varšavské univerzity.

„Ne všichni muslimové jsou islamisté, ale všichni islamisté jsou muslimy“

Rozhovor s Réim Braguem

MARIE-LAETITIA BONAVIDOVÁ

RÉMI BRAGUE (1947), je současný francouzský filosof, specialista na středověkou arabskou, židovskou a křesťanskou filosofii. Emeritní profesor filosofie na Sorbonně a na univerzitě v Mnichově. Česky vyšla v brněnském nakladatelství CDK jeho kniha *O Bohu u křesťanů* (2011). Tento rozhovor doplňuje Braguovu studii „Který islám je ‚pravý‘?“, která vyšla v *Kontextech* 5/2015.

Džihádisté, kteří spáchali atentáty v lednu a 13. listopadu 2015, se odvolávali na Alláha. Mají vůbec něco společného s islámem?

Jakým právem bych měl zpochybňovat upřímnost jejich islámu nebo dokonce jejich výčitky adresované „umírněným“, že jsou vlašníci? Nemají nic společného s islámem? Má-li tím být řečeno, že džihádisté tvoří mezi muslimy pouze menšinu, je to jasné. Ale do jaké míry mají u ostatních muslimů sympatie nebo přinejmenším pochopení? Zde bych měl raději k dispozici přesné statistiky místo neustálého omílání frází o „zdrucující většině“, nepodloženého žádnými číselnými údaji. Pokud jde o džihádisty, odvolávají se na Mohamedův „krásný příklad“ (*Korán*, XXXIII, 21). Vysvětlují, že on pomocí mnohem jednodušších prostředků dělal totéž, co oni: nechal vraždit své nepřátele, nechal mučit pokladníka poraženého kmene, aby z něj vypáčil, kam schoval peníze. V Mohamedově životopise nacházejí příběh mladého válečníka Umaira Ben al-Humama, který se vrhá proti přesile nepřátel, aby se dostal do zaslíbeného ráje. Nebyl omotan výbušninami, ale jeho přístup silně připomíná dnešní muslimské kamikaze. Hlupáci často namítají: „To je pravda, ale Hitler byl přece také křesťan.“ K tomu je třeba říci: 1) Hitler nejenom že opustil vyznání, v němž byl pokřtěn, ale křesťanství nenáviděl. Církev, katolickou i protestantskou, měl po vítězství potkat

stejný osud jako Židy; 2) pokud je mi známo, Hitler nikdy nebyl dáván křesťanům za příklad.

Zdá se, že cílem teroristů je rozpoutat občanskou válku mezi muslimskými společenstvími a zbytkem populace. Jak se vyhnout tomu, že muslimská společenství budou ztotožňována s terorismem?

Je ovšem rozumné říci si, co touto snahou nejspíš sledují. To lze zjistit na základě předešlých případů, jako byly italské Rudé brigády. Jde jim o to vytvořit podmínky, za kterých represe, aniž by to bylo jejím záměrem, postihne muslimy jako celek, aby se u nich vybudoval reflex solidarity s teroristy. Ale nevím, jestli to někdy zrovna takhle fungovalo... Je v tom logický problém: ne všichni muslimové jsou islamisté, ale všichni islamisté jsou muslimy. Takže být muslimy je nutnou podmínkou toho, abychom byli islamisty, nikoli však podmínkou dostačující. Stát se islamistou představuje pro každého muslima možnost, ale naštěstí to není nutnost. Je hloupé a priori přičítat všem muslimům ty nejčernější úmysly. Proto je rozumné neházet všechny muslimy do jednoho pytle. Lidé, kteří pomalovávají mešity nepřátelskými hesly, jsou zlovolní hlupáci, kteří svým chováním nahrávají záměrům islamistů právě ve smyslu, o kterém hovořím.

Bylo by dobré, kdyby úsilí vyhnout se jakémukoli „směšování“ bylo jasné na obou stranách. Bylo by

dobré i to, kdyby muslimové našli prostředek, jak dát rozhodně a jasně na srozuměnou, slovy i skutky, že odmítají terorismus. Problém spočívá v tom, že nikdo nemá pověření je reprezentovat. Pouze máme ty „umírněné“ raději. Reprezentují však mediální intelektuálové hovořící jejich jménem někoho jiného než pouze sebe?

Jak si vysvětlit, že muslimské náboženství se jeví jako více soustředěné na formu (oděv, strava...) než na základ a že se zdráhá přijmout zákony Francouzské republiky?

To, co my u nějakého náboženství vnímáme jako něco čistě formálního, se může těm, kdo je vyznávají, jevit jako zásadní věc. Připomeňme si turbany sikhů. V islámu je mystika povolena, i když se na ni ne vždy pohlíží dobře, ale v každém případě je pouze nezávazná. Naproti tomu pravidla každodenního života jsou závazná pro všechny. Zákony, jimiž se muslimové řídí, byly podle nich nadiktovány osobně a doslovně Bohem. Může si nějaká republika o sobě myslet, že může být protiváhou Bohu?

Ve středověku existoval osvícený islám. Může posloužit dnešním muslimům jako referenční vzorek?

Je třeba odlišovat náboženství a civilizaci. Arabský výboj sjednotil dva světy, které mezi sebou válčily, tj. východní část byzantské říše s říší perskou. S Blízkým východem shrábl duchovně plodnou část byzantské říše. Všimněme si, odkud pocházejí velcí duchové řecko-římského starověku: Egypt, Mezopotámie nebo Anatolie jsou zastoupeny ve větší míře než Řím, či dokonce samotné Řecko. To vše přešlo na arabskou civilizaci prostřednictvím škol syrského světa. Islám jako náboženství také zažil pokušení, jež se velmi podobají způsobu, jakým Západ kriticky reflektoval svoji vlastní tradici, například v případě *mutazilitů*. Ale ti byli zcela potlačeni už před tisíci lety...

Papež prohlásil, že Korán se staví proti násilí. Souhlasíte s tímto názorem?

Četl Svatý otec někdy Korán? Studium Koránu nejspíš nebude součástí běžného vzdělání jezuitů, nebo dokonce teologů. Je pravda, že v Koránu najdeme mírumilovné verše vyzývající ke zdvořilé diskusi atd. Neobejdou se však bez řady omezení. Například u slavného verše připomínajícího podle Talmudu (Sanhedrin, 37a),

že zabít člověka je jako zabít celé lidstvo (V, 32), vsuvka dodává, že se to netýká „těch, kdo šíří na zemi zkaženost (*fasād*)“. Ale jak je potom třeba toto pochybení chápat? A kdo rozhodne o tom, čím se někdo stal provinilým? Mírumilovné verše pocházejí z prvního období Mohamedovy mise, kdy při kázání v Mekce musel před lhostejným, nebo dokonce nepřátelským auditoriem brát v úvahu jiné náboženské skupiny. Vše se změnilo, jakmile v Medině stanul v čele armády. Z kazatele se stal politický a vojenský vůdce. Od této chvíle šlo o boj s nepřítelem, kterého bylo třeba si podmanit a přinutit ho platit daň. A podle islámské dogmatiky verše sestoupivší na Proroka v Medině „ruší“ verše předchozí. Nadále se recitují, ale jejich normativní obsah už není právoplatný a závazný a nahrazují je verše pozdější.

Aby nebyli odhaleni, neváhají někteří teroristé pít alkohol, ukazují se na veřejnosti se ženami a nenavštěvují mešity. Jde o onu lest, jíž se říká „takíja“? Z čeho tento pojem vychází?

Je skutečně pravděpodobné, že jde o zatajování skutečného stavu pomocí válečné lsti. Rada praktikovat utajování se odvozuje ze dvou veršů Koránu: „Nechť si věřící neberou nevěřící za přátele místo věřících [...], leda v případě, že byste se od nich obávali nějaké hrozby“ (III, 28) a „Na toho, kdo zapře Boha poté, co již uvěřil – kromě toho, kdo byl donucen, zatímco srdce jeho klidné bylo ve víře – [...] dopadne hněv Boží [...]“ (XVI, 106). Jiný verš po muslimech vyžaduje nežádat mír, jakmile jsou nejsilnější (XLVII, 35). A *hadíty* nechávají Proroka pronášet chvalořeč na lest ztotožněnou s válkou.

Z historického hlediska bylo toto utajování praktikováno zejména šíity, a to z toho jednoduchého důvodu, že byli v menšině a něco takového potřebovali. Ale šíité nejsou v žádném případě jediní, kdo utajování schvalovali, nebo dokonce doporučovali.

Jak Korán chápe role muže a ženy? Je to slučitelné se západní rovností?

Naše rovnost není v tomto ohledu ještě úplně dokonalá. Ale je už dlouho přítomna v textech Nového zákona, a později také v našich zákonodárstvích. Korán ženě přiznává poloviční hodnotu muže: je zapotřebí

dvou žen k tomu, aby vyvážily svědectví jednoho jediného muže (II, 282), a dívka dostane v dědictví polovinu toho, co chlapec (IV, 11). Často slyšíme, že islám bude muset projevit v postavení ženy pokrok. Ale pokrok v očích koho? Ve své knize *Boží zákon* cituji pasáž z velkého spisovatele Gahíze (zemřel v roce 869), který se raduje, že islám učinil přítrž někdejší uvolněnosti, když dívkám zakázal hovořit s chlapci.

Je povinnost nosit závoj napsaná v textech Koránu?

Tato povinnost se opírá o dva verše, jimiž se Bůh obrací na Mohameda: „A řekni věřícím ženám [...], nechť spustí závoje (*himār*) své na nadra svá“ (XXIV, 31) a „[...] Řekni manželkám svým, dcerám svým i věřícím ženám, aby přitahovaly k sobě své závoje (*ġilbāb*) [...]“ (XXXIII, 59). Svátý Pavel říká něco podobného (*1 Kor*, 11,5). Jenomže Pavel z Tarsu byl stvořená bytost žijící v určité epoše, v civilizaci, ve které bylo pro ženu hanba vystoupit na veřejnosti s nepokrytou hlavou. Takže je možné přejít od litery k záměru, tj. oblékat se slušně podle prostředí a mód. Ale podle Koránu to možné není. Za jeho autora je totiž považovaný samotný Bůh, který je věčný, který ví všechno a který může předvídat všechny okolnosti. Říká-li Bůh „zahalte se“, jde tudíž o zcela konkrétní závoj, o zcela materiální látku. Jediná volnost, která zůstává, spočívá v možnosti ptát se na velice přesný smysl slov, která závoj popisují, a z nich vyvodit, bude-li závoj vyžadovaný Bohem dlouhý nebo krátký, neprůhledný nebo průsvitný. Ti, kdo hovoří o „interpretaci“ Koránu, mají často na mysli věci tohoto druhu.

Spíše než o islámském komunitarismu se stále častěji mluví o vzestupu a růstu náboženského faktoru. Bylo by možné vytvořit směs, „slítek“ z katolického náboženství, z náboženství židovského a z islámu?

Je pravda, že křesťanství, především v jeho „evangelikální“ variantě, ale nejenom v ní, je v současnosti velice aktivní. Platí také, že hinduismus je na vzestupu nebo že buddhismus stále více přitahuje svět. V každém případě je pravda, že myšlenka nevyhnutelného zániku náboženství v konfrontaci s „vědou“ dostala smrtelnou ránu.

Jako mantra se stále opakuje „žádné směřování!“ ... Toto pravidlo je třeba používat i v případě náboženství. Netvrdíme, že „náboženství“ jsou nebo tvoří to nebo ono, a neházejme je do jednoho pytle, ale rozlišujeme mezi nimi, zkoumejme je, případ od případu. Náboženství je národní, nebo univerzální, přirozené, nebo zjevené, atd.

Už samotné slovo „náboženství“ je v podstatě zrádné. Zahrnuje neporovnatelné jevy. Je západního původu a bylo vytvořeno na míru křesťanství. Důsledkem toho je, že si představujeme, že jiné náboženství musí reprezentovat jen jakousi odrůdu křesťanství, která má něco navíc, nebo naopak něco postrádá. Proto nám třeba činí potíží správně chápat buddhismus, který se obejde bez zjevení, ba dokonce i bez idey Boha. A proto také tak obtížně chápeme, že myšlenka zákonodárství božského původu nepředstavuje v islámu druhotný doplněk, ale že tvoří samotný jeho základ.

Souhlasíte s Pierrem Manentem, který tvrdí, že islám může Evropě paradoxně pomoci znovu nalézt své křesťanské kořeny?

Je skutečně pravda, že každodenní zbožnost marockých muslimů pomohla lidem jako Charles de Foucauld nebo Louis Massignon nalézt křesťanskou víru. Ale pozor: zbožnost a svědomitost při vykonávání obřadů nepředstavují víru, jak ji chápe křesťanství. Dovolím si odlehčenou formou říci, že islám se má ke křesťanství stejně, jako se má moje tvář ke svému obrazu v zrcadle. Není nic, co by se mi podobalo více než tento obraz, ale všechno je v něm převrácené. Výzva islámu může pomoci si uvědomit význam, jaký má křesťanství pro západní civilizaci. Společně se svým starým přítelem Pierrem Manentem mohu říci, že si Evropa může s islámem pomoci k tomu, aby se lépe viděla a aby lépe pochopila, čím skutečně je.

„Rémi Brague: „La législation d'origine divine constitue le centre de l'islam“, *Le Figaro*, 28. 11. 2015, zkráceno. Z francouzštiny přeložil Josef Mlejnek.

Marie-Laetitia Bonavitová, francouzská novinářka.

Sláva Oskara Brázdy

PAVEL ONDRAČKA

Oskar Brázda se narodil roku 1887 v Rosicích u Pardubic v rodině kavárníka, který své podnikání v Pardubicích a ve Vídni završil na začátku století jako majitel kavárny Slavia v Praze. Také jeho syn chtěl dosáhnout úspěchu, jako malíř tvořit pro široké publikum a zároveň si užívat pozice „knížete umění“ podle vzoru Hanse Makarta a Franze von Stucka. Slavná éra akademiků skončila s první světovou válkou a dvacáté století přineslo nové pojetí umělecké „superstar“, ale pojetí umělce ve stylu devatenáctého století vymizelo až s odchodem protagonistů pozdního akademismu, jako byli Vratislav Nechleba, Max Švabinský, Jakub Obrovský a také Oskar Brázda (1887–1977). Jeho život a dílo lze vnímat jako velký, ze zapomnění se vynořující osud, ale i jako formálně, tematicky i kvalitativně rozčleněný soubor obrazů, který při bližším pohledu jen ve dvacetiletí 1925–1945 naplňuje představu o „vyprázdněném akademismu“. Brázdův životní příběh kopíruje středoevropské a československé historické zvraty, počínaje pozdní rakouskou říší přes první republiku, okupaci, znárodnění a šedesátá léta až po normalizaci. Jeho dílo obvykle neglosovali teoretikové umění, ale rakouský císař, italský a švédský král, italský předseda vlády, tři českoslovenští prezidenti a jeden normalizační funkcionář. Oskar Brázda byl zlatým slavíkem akademické malby – brilantní komponista, technolog, portrétista, připraven vyhovět každé zakázce a s hbitostí eklektika reagovat na dobové podněty v rámci akademismu, který navzdory avantgardistické kritice i uměleckému školství přežil až do padesátých let. Přesto však jeho dílo vykazuje vlastní vývoj, daný názorem výtvarným i politickým. Od autorů pozdního akademismu, v lepším případě opakujících sebe samotné, se Oskar Brázda liší ojedinělým formálním vzestupem po šedesátce a realizací ambiciózního obrazového cyklu,

který neočekávaně relativizuje představu o salonním portrétistovi.

Z Brázdova díla a dokumentace jeho mezinárodních aspektů se zachovalo jen málo, především v u nás nedostupném italském a švédském tisku. Další pramen tvoří nepublikované rukopisné vzpomínky autora, které se doplňují s literárním dílem jeho manželky Amelie Posse. Z těchto tří pramenů a vzpomínek malířovy druhé múzy, Marie Weissové, vznikla – po řadě katalogových a popularizačních textů a mediálních výstupů od 60. do 90. let – rozsáhlá monografie Iva Koudelky z roku 2015.¹ Přináší množství objevných informací, ale interpretuje Brázdovo dílo jako atraktivní příběh malíře pohybujícího se mezi celebritami a ovlivněného dvěma osudovými ženami. Koudelkově monografii nesvědčí ani zjednodušené komentáře na adresu současné umělecké scény, které neharmonují s Brázdovou tolerancí vůči veškerému uměleckému projevu včetně spřátelených futuristů.

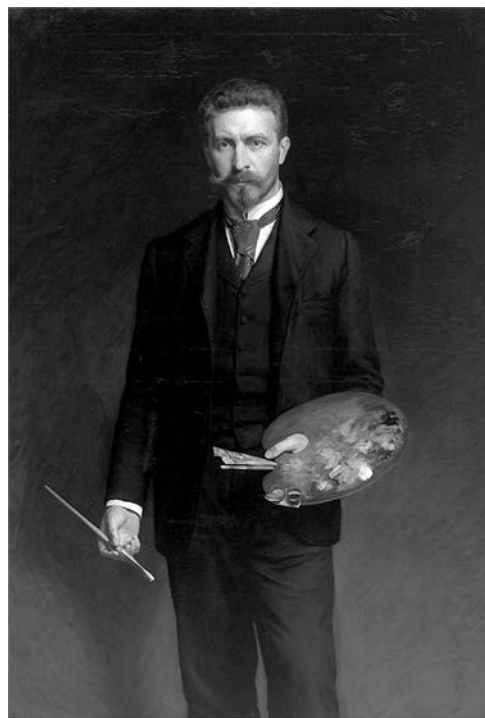
Modernistický přístup k Oskaru Brázdovi přináší Marie Rakušanová v monografii pečlivě mapující doposud neznámý, „seriózní“ kritickou i uměnovědou ignorovaný svět pozdního akademismu.² Tento přístup je objevný, zařazuje Oskara Brázdu do řady souvislostí a oceňuje jeho římské období. Shledává, že navzdory studiu, životu a působení ve Vídni a Římě se jeho dílo po roce 1925 začleňuje do českých souvislostí svého druhu – v návaznosti, či soutěži s Maxem Švabinským, v paralele, či podlehnutí malbě přítele Jakuba Obrovského. Také Marie Rakušanová je uhranuta příběhem o malíři, jehož život i dílo zásadně ovlivní dvě osudové ženy, z nichž první jej uvedla do „velké“ evropské společnosti a druhá mu vynahradila ztrátu minulosti, majetku, postavení a omladila jeho tvorbu v době, kdy akademismus předválečného typu sublimoval ve vybranější projevy sorely, anebo vymizel.

Životní příběh Oskara Brázdy má románový charakter – osudové ženy, politické zápletky, kontakty s mocnými, vzestupy a pády. Ale především je to příběh malíře, který vystupoval a maloval jako hrdý akademik dbalý tradice, ale zároveň po svém dokázal ztvárňovat svá osobní témata.

1905–1911 Vídeň Oskara Brázdy

Od začátku století žil Oskar Brázda v Praze, kde roku 1905 maturoval na reálce. Akademii studoval ve Vídni, která na rozdíl od Mnichova a Paříže již nebyla typickým cílem českých studentů umění ani zájemců o profesorská místa. V době Brázdova příchodu do Vídně byla v útlumu i tamější secese. Její architekti působili v cizině a Gustav Klimt vzdal svůj boj o dekorace vídeňské univerzity a stáhl se do svého ateliéru. Brázdovo studium na vídeňské Akademii lze interpretovat jako snahu ambiciózního autora o přiblížení se k císařskému dvoru. Jeho profesor Kazimierz Pochwalski byl polský malíř, srovnatelný s Václavem Brožíkem, který se prosadil v Paříži i ve Vídni monumentálními kompozicemi. Pochwalski vytvářel komorní portréty císaře Františka Josefa I. (1910) i následníka trůnu Ferdinanda (1914) a je autorem autoportrétu s malířskou paletou z roku 1895 (obr. 1). Malíř je společensky oděn, stojí v neurčitém prostoru bez atributů malířské tvorby a uctivě sleduje diváka. Paleta i štětky prozrazují, že pracuje na inkarnátu, snad pleti vznešené portrétované osoby. Nic nemůže být vzdálenější od whistlerovské, vzdorné pozice malíře s paletou, jak to známe od Kubišty, Pruchy či Kokoschky, anebo od umělce aristokraticky definujícího své postavení v rodině a společnosti, jak se na přelomu století prezentovali Lovis Corinth, Max Švabinský a později i Oskar Brázda.

Další Brázdův učitel, Rudolf Bacher, byl po Klimtově odchodu předsedou vídeňské secese. Vystudoval malbu na vídeňské Akademii, ale ovlivněn byl pochmurným neoromantismem mnichovského malíře Gabriela Maxe. V devadesátých letech přešel ke snivému symbolismu, který na vídeňské scéně vládl ještě v prvním desetiletí dvacátého století.

Obr. 1: Kazimierz Pochwalski: *Autoportrét s paletou*, 1895.
Repro: https://en.wikipedia.org/wiki/Kazimierz_Pochwalski.

Tvorba Oskara Brázdy z doby před rokem 1920 je známa jen fragmentárně, autor pracoval jako portrétista a jeho obrazy nacházely odbyt v Evropě i Spojených státech. V období posledních let studia na vídeňské Akademii a v prvních římských letech lze ze snímků rozptýlených po internetu a soustředěných v Koudelkově monografii vysledovat tři základní směry tvorby.

Prvním je směr sociálně naturalistický, dokumentovatelný někdy kolem roku 1910 whistlerovsky posazenou ženou, venkovankou, doplněnou košem s jablky. Zátíší s portrétem či celou figurou bude provázet Brázdovu tvorbu po příštích padesát let. Nezvěstný obraz *Vystěhovalci*, vytvořený v přístavu Fiume (Rijeka) vynesl autorovi roku 1911 „Dvorní cenu – Hofpreis“ a audienci u císaře Františka Josefa I. Součástí odměny, spojené s přátelským rozhovorem, bylo italské stipendium, díky kterému mohl Oskar Brázda začít svou uměleckou dráhu v Římě. Příznivé pro něj bylo zpoždění italské umělecké scény, která od roku 1909 sršela navenek futuristickými aktivitami, ale její main-

stream se teprve začínal vyrovnávat s postimpresionismem, secesí a dalšími směry. Vliv plošné vídeňské secese na malbu Oskara Brázdy dokumentuje *Portrét Jana Kubelíka* (bar. II) z roku 1910.

1911–1916

První římské období. Kolonie Strohl-Fern, římská secese a slunné zajetí na Sardinii

Když Oskar Brázda odjížděl po ukončení vídeňských studií na dvouletý stipendijní pobyt v Itálii, nemohl tušit, že tam setrvá čtrnáct let a prožije vrcholné období své tvorby. Do společenského života v Římě jej uvedl úspěšný medailér Josef Augustin Paukert – Stino. Díky němu se seznámil se švédskou hraběnkou spřízněnou s královským rodem Amelií Posse (1884–1957), složitou osobností poznamenanou propletením rodinných vztahů. S přítelkyní, která jí předtím přebírala manžela, odjely společně roku 1911 do Říma. Přestálé drama léčí Amelie zájmem o výtvarné umění, literaturu, hudbu i chlapeckým zjevem německy komunikujícího malíře Oskara Brázdy. Navzdory rozdílům ve věku, postavení i naturelu a proti vůli malířových rodičů se Oskar s Amelií roku 1913 usadí v centru římského uměleckého života té doby – v ateliéru vily Strohl-Fern v umělecké kolonii. Vilu i desítky nájemních ateliérů postavil po roce 1870 v zahradách Borghese Alsan, francouzský občan německého jazyka, Alfred Wilhelm Strohl, který si k příjmení přidal další jméno „Fern“, značící „vzdálení se“ od vlasti. Milovník umění, do jisté míry mecenáš a kreslíř, zamýšlel vybudovat „poustevnu pro umělce“, „zakázané město“, jehož pozemky byly osázeny piniemi, cedry, magnoliemi a cypřiši.³

Součástí interiéru nového obydlí Oskara – od nynějška „Oki“ – a Amelie byl, jak dokumentuje nejasná fotografie, Brázdův portrét hraběnky Posse (bar. I) z roku 1913.⁴ Obraz je esencí plošného, whistlerovského stylu, od kterého se odlišuje ornamentálním členěním. Na rozsáhlé ploše stěny je zavěšen jediný, oválně rámovaný portrét, patrně Ameliiny matky. Hraběnka, oblečená do tmavých šatů, sedí vzpřímeně v křesle, o jehož bok se opírá, jako by chtěla vstát. Plastické provedení těla vyznívá na první pohled aka-

demicky, ale frontální pohled postavy a malířské pojednání modří a fialových bodů křesla tvoří z obrazu nadčasový klenot. Robustní postava je na obraze odlehčena stylizovanou pravou rukou splývající s šatem. Ke klimtovské malbě se kompozice hlásí čtvercovým formátem, k římskému stylu jasným světlem. Obraz se v éře nastupujícího kubismu a abstrakce hlásí k whistlerovské tradici 19. století, která se v Čechách jevila jako přijatelná verze modernosti.

Mezi umělci kolonie Strohl-Fern získal Oskar Brázda řadu přátel, kteří jej přizvali do opožděné římské secese a napomohli jeho kariéře ve 20. letech. K deklaraci „secesi“ došlo v Mnichově (1892), Vídni (1897), Berlíně (1898), do tradic prosyceného Říma vstoupily snahy o rozluky s minulostí opožděné, až po průniku futurismu na evropskou scénu. Protagonisty římské secese se stali umělci ze severní Itálie i autoři, kteří podobně jako Oskar Brázda prošli Vídni nebo Mnichovem. Římská secese – „Secessione Romana“ –

Obr. 2: Oskar Brázda: *Pasquarosa a Nino Bertolotti u stolu ve Ville Strohl-Fern*, 1915, olej na plátně, 75x62,5 cm.

byla založena roku 1912 a její prezentace se odehrály na čtyřech výstavách v letech 1913–1916 v tamějším Palazzo delle Esposizioni. Ze zahraničních umělců zde byli představeni impresionisté, postimpresionisté, fauvisté, expresionisté, protagonisté mnichovské a vídeňské secese (von Stuck, Klimt), ale také symbolisté z okruhu ruské skupiny Mir Iskusstva, z nichž někteří, jako třeba Michail Vrubel nebo Kuzma Petrov-Vodkin, v různých obdobích pobývali v Itálii. K nejbližším přátelům Oskara Brázdy a Amelie Posse patřil malíř Nino Bertolotti, kolorista ovlivněný Matissem i neoklasicismem. Jeho manželka, zprvu modelka, Pasquarosa Marcelli, se stala Suzanne Valadonovou římské secese. Jako malířka intuitivně nalezeného tvaru a výrazné barevnosti předčila většinu malířů svého okruhu včetně manžela. Černobílá reprodukce obrazu jejich společného oběda z roku 1915 od Oskara Brázdy se objevuje v katalogových i webových zmínkách o kolonii Strohl-Fern (obr. 2).⁵ Přátelský vztah obou párů potvrzují portréty Pasquarosy od Brázdy a Amelie Posse od Bertolottiho.⁶

Za malíře blízkého Oskaru Brázdovi je považován Felice Carena. Tento malíř byl autorem expresivních mytologických scén, pastózních morandiovských zátiší, výrazným portrétistou, možná ovlivněným Brázdou, a obdobně jako jeho přítel ve dvacátých letech komponoval klasicky stavěné akty v přírodním rámci.

Příspěvkem Oskara Brázdy římské secesi byl obraz z roku 1914 *Ležící akt*, pojatý ve stylu Franze von Stucka, s figurami kapriciózní nahé ženy a mladíka v interiéru (bar. III). Pozoruhodné je spojení sevřené pěsti a počítajících prstů ženy. Gesta jedné nebo obou rukou se objevují v osobně laděné linii Brázdova díla od začátku až po závěrečný cyklus *Člověk, bytost neznámá*. Za pozornost stojí i protiklad ležérně se nabízející ženy a křečovitě sedícího mladíka v pozadí před ornamentální draperií. Mladíkovy ruce se z formátu vytrácejí v gestu připomínajícím oranta. Scéna možná upomíná na nerovný vztah ze soukromí malíře se zámožnou, společensky exponovanou a o tři roky starší Amelií Posse. Výrazná barevnost předmětů i malířské pojetí závěsu okna jsou typické pro římskou malbu.

Po vypuknutí války v létě roku 1914 učinil Oskar Brázda zásadní rozhodnutí. Neuposlechl rakouského

Obr. 3: Oskar Brázda: *Alghero, Sardinie*, 1915–1916, kresba.

povolávacího rozkazu, distancoval se od císaře, který jej osobně odměnil, a stal se dezertérem bez možnosti návratu v případě rakouského vítězství. Větší problémy přinesl vstup Itálie do války na straně Dohody. Po 23. květnu 1915 se občané Rakouska stali v Itálii nežádoucími a Brázdovi hrozila internace. Tu se snažili Oskar a Amelie zažehnat sňatkem, protože vlivná švédská hraběnka mohla svými kontakty internaci zprvu oddálit, a když k ní v létě 1915 došlo, alespoň ulehčit. Oskar Brázda se tak vyhnul internačnímu táboru a mohl svobodně žít na Sardinii v malebném městečku Alghero. Zde se prosadil jako kreslíř, vedutista i portrétista místních celebrit. Z jeho díla z té doby se obvykle připomínají ilustrační kresby použité v knize *Slunné zajetí*, která se stala první položkou poměrně obsáhlé literární tvorby Amelie Posse (obr. 3). Do „slunného zajetí“ přijela i Amelie a manželé si je dokonce o měsíc dobrovolně prodloužili. Oba na ně vzpomínali jako na jedno z nejšťastnějších životních období.⁷

1916–1924

Mezi československým odbojem, fašisty a avantgardisty

V létě roku 1916 se manželé Brázdovi vrátili ze Sardinie do vily Strohl-Fern, kde se jim narodil syn Bohuslav.⁸

V té době již pomýšleli na samostatné reprezentativní bydlení, které by odpovídalo společenskému statusu ceněného malíře. Roku 1917 si od jezuitů za výhodnou cenu pronajali vilu Czechina ve vatikánských zahradách, s výhledem na kupoli sv. Petra.⁹ V tomto prostředí se rodina rozrostla o dalšího syna Jana,¹⁰ ale Amelie Posse se starala spíše o bohatý společenský život s politickým aspektem římského centra českých snah o založení samostatného státu. Vila Czechina se stává pojmem pro světově známé literáty, hudebníky, skladatele, na návštěvu se dostaví i papež.

Krátce po návratu ze Sardinie se Oskar Brázda stal spojkou československého odboje mezi Itálií, Švýcarskem, Anglií a Francií. Z římských kontaktů s Edvardem Benešem v letech 1916 a 1917 vznikl dnes ztracený portrét (obr. 4), zachycující budoucího prezidenta v okamžiku, kdy nalezl svou známou image. Blíží než Edvard Beneš byl Brázdovi T. G. Masaryk, se kterým v Londýně navázal celoživotní přátelství, a M. R. Štefánik, který roku 1917 založil v Paříži Národní radu, jejíž filiálku v Římě sám vedl jako pověřenec francouzské vlády. Jako tajemníka si Štefánik vybral právě svého přítele Oskara Brázdu, který navrhoval plakáty, znaky, razítka a uniformy.

Obr. 4:
Oskar Brázda:
Edvard Beneš,
1916–1917,
olej na plátně,
nezvěstné.

Většinu autorů Brázdova okruhu poznamenalo skončení první světové války pochybnostmi o politice, společnosti a umění předválečné doby. V Paříži se „k pořádku“ nově nalezeného klasicismu obraceli nabisté, fauvisté i kubisté již před rokem 1914. V tomto duchu bylo roku 1923 deklarováno italské hnutí Novecento, „Umění pro dvacáté století“, za přímé účasti Benita Mussoliniho a paralelně s nově formulovaným futurismem se deklarovalo jako součást státní propagandy. V Brázdově díle tuto linii představuje střízlivý, pronikavý portrét Umberta Zanottiho Bianca, italského antifašisty, archeologa, filantropa a pedagoga (bar. IX). S charakteristickým nezájmem o „vývoj“ formy svého umění se malíř obrací k civilně plasticke pojednané postavě před bílou stěnou, podobně jako na obraze Amelie Posse z roku 1913. Novinář je ve střehu, s otevřeným blokem a perem v dlouhých prstech. Kabát a klobouk na křesle vyjadřují letmost návštěvy. Pes u nohou novináře zdvojuje jeho ostrážitost. Brázdovým malířským manifestem je podobně konzervativně provedená olejomalba *Rodinný portrét* z roku 1924 (bar. XI). Autor, vybavený ohromnou paletou jakožto stavovským odznakem umělce, stojí podobně jako Velázquez na obraze královské rodiny před okrajem velikého plátna. Od okolních postav je ale oddělen stolem a zábradlím. U stolu sedí jeho dva synové Bohumil a Jan, reprezentující loutnou, papírem a tužkou umění hudební, literární a výtvarné, hojně v domácnosti provozovaná. Vpředu diváka pozoruje poloobnažená modelka rubensovského typu, Amelie Posse, na schodech, v měkkém protisvětle, stojí hospodyně a Amelií tolerovaná Okiho milénka, kterou si přivezl z Čech, Julie Maršálková. Brázda citlivě reflektuje složité vztahy se svou manželkou, která se mu myšlenkově i fyzicky vzdaluje. Podobný motiv jako u *Autoportrétu s modelem* (obr. 5), stojícím zády k divákovi a v intimní blízkosti oděného autora obrněného před pozemskými slastmi malířskou paletou, najdeme u Oskara Brázdy i v dřívější době.

Vedle decentně světelné, věcné portrétní malby se v římském období Oskar Brázda vyjadřuje antiklasickými, exotickými náměty, podanými alespoň částečně v nelomené, téměř fauvistické barevnosti. Stejně jako u obrazů klasicizujících i poloha koloristická vykazuje

Obr. 5: Oskar Brázda: *Autoportrét s modelem*, bez datace, olej na plátně, 120x80 cm, soukromá sbírka, Řím.

celé spektrum témat od oficiálních, objednaných portrétů až po práce soukromé. Fauvisticky laděné obrazy mají obdobu u některých římských malířů, s nimiž se Brázda stýkal, ale především u českých autorů, kteří také prošli Římem těsně před Brázdovým příjezdem. Roku 1907 se v Římě seznámil školený malíř Otakar Nejedlý s geometrem Jaroslavem Hněvkovským, který ke svébytnému malířskému projevu teprve směřoval. Na podzim roku 1909 Nejedlý a Hněvkovský odjíždějí s naivními představami na Cejlon a do Indie. Do pražského bezpečí se Nejedlý vrací roku 1911, Hněvkovský o dva roky později a jejich příběhy tvoří jednu ze zásadních kapitol českého snu o exotice. I když se s Oskarem Brázdou nesetkali, Brázdův obraz pralesa s postavou z roku 1920 je velmi blízký autentickým předválečným obrazům Nejedlého i Hněvkovského (bar. IV a V).

Společným zdrojem inspirace byl pro všechny tři malíře Paul Gauguin, jehož dílo bylo v Praze dobře

známé. Oskar Brázda měl k němu navíc přímý zdroj informací od M. R. Štefánika, jenž na Tahiti pobýval v letech 1910–1911. Štefánik zakoupil dřevěné štočky a reliéf, které tam po Gauguinovi zůstaly, a provedl řadu fotografických snímků z tamějšího prostředí. Na začátku dvacátých let vytvořil Oskar Brázda několik výrazně barevných obrazů na pomezí Gauguinova a Matissova stylu. Kromě obrazu palmového lesa je to především *Nahá dívka se šálou* z roku 1923 (bar. VII). Výraznou barevností zaujme v aukcích známý *Odpočinek pod slunečníkem* z roku 1920 a obdobné pojetí lze očekávat i v černobílé reprodukcii obrazu z roku 1921, na níž dva tělnaté ženské akty sedí mezi plody pod palmou s trsem banánů.

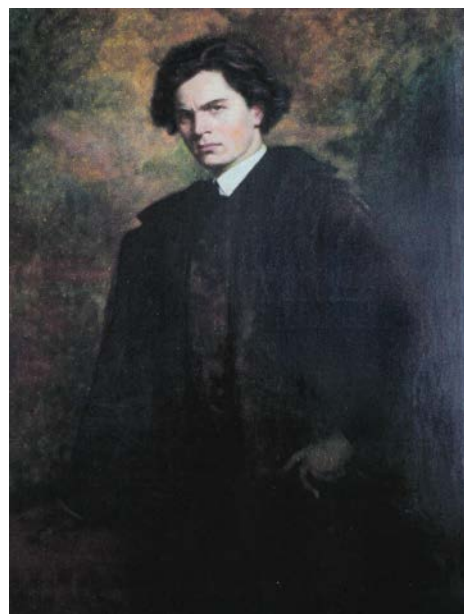
Do tohoto okruhu lze řadit i dva portrétní obrazy zasazující figuru do sytě zelených velkých listů. Kompozice s názvem *Ruský sedlák* z roku 1922 pravděpodobně zobrazuje ruského emigranta šlechtického původu (bar. VIII). Nejvýraznější z této řady je *Autoportrét* z roku 1924 (bar. VI), v němž je sice autor jako obvykle vybaven stavovským znakem – obrovitou paletou, ale oděn je pouze do rudých trenýrek. Barevně tlumený, ale s akcentem plošně podané kytice nelomené, fauvistické barevnosti je portrét sochařky Barjanské z téhož roku (obr. na obálce). I když Brázdova tvorba po roce 1945 nabrala příslovečný druhý dech, k takto čisté barevnosti se autor již nevrátil.

Specifickou kapitolou Brázdova římského pobytu byly kontakty s avantgardními umělci. Díky blízkému vztahu manželů Brázdových k Vasilu Bohdanu Chvoščinskému, ruskému diplomatovi v Římě, sběrateli s vytříbeným vkusem, sponzoru umění i českého odboje, se Oskar Brázda roku 1915 seznamuje s jeho ženou Růženou Zátkovou. Tato malířka ze zámožné pražské rodiny se po svatbě s Chvoščinským přestěhovala do Říma, kde díky svému muži získala kontakty na ruské výtvarné i hudební avantgardisty, a po roce 1916 se stala novou hvězdou italského futurismu. I když Oskar Brázda nebral futuristy vážně, oceňoval Zátkovou jako pozoruhodnou osobnost a navštěvoval její výstavy v letech 1921 a 1922. Jeho přítel Prampolini, významný futurista, mu dokonce uvedl výstavu. Přátelské vztahy výtvarníků napříč názorovým spektrem byly typické pro římskou i pařížskou scénu, ale

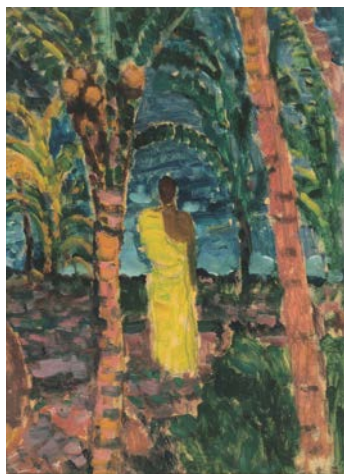
I. Oskar Brázda:
Hraběnka Amelie Posse,
 1913, olej na plátně,
 202x202 cm, Galerie
 Benedikta Rejta, Louny.

II. Oskar Brázda: *Portrét Jana Kubelíka*, 1910,
 olej na plátně, patrně v životní velikosti.

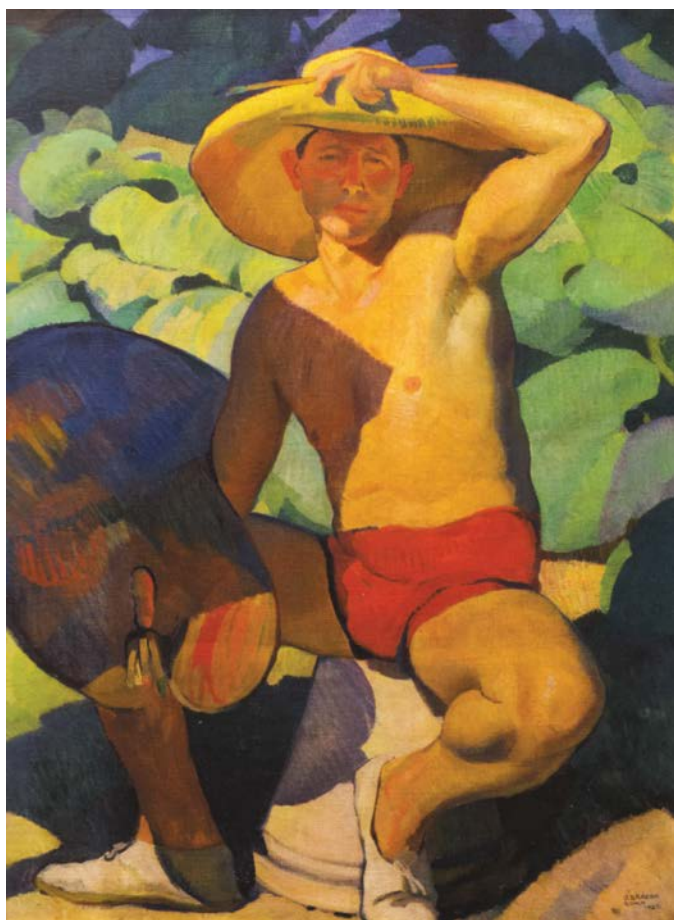
III. Oskar Brázda: *Ležící akt*, 1914, olej na plátně, 110x172 cm, USA.

IV. Otakar Nejedlý: *Palmový háj*, 1910–1911, olej na lepence, 33x26,5 cm. Dvořáková, Zora: *Indie, touho má*, Praha 1997.

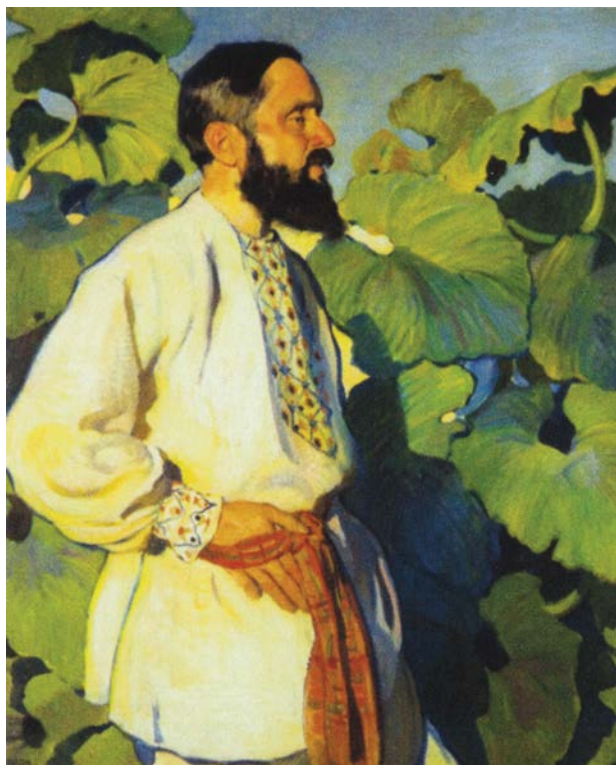
V. Oskar Brázda: *V pralese*, 1920, olej na plátně, 80x60 cm, soukromá sbírka v Římě.

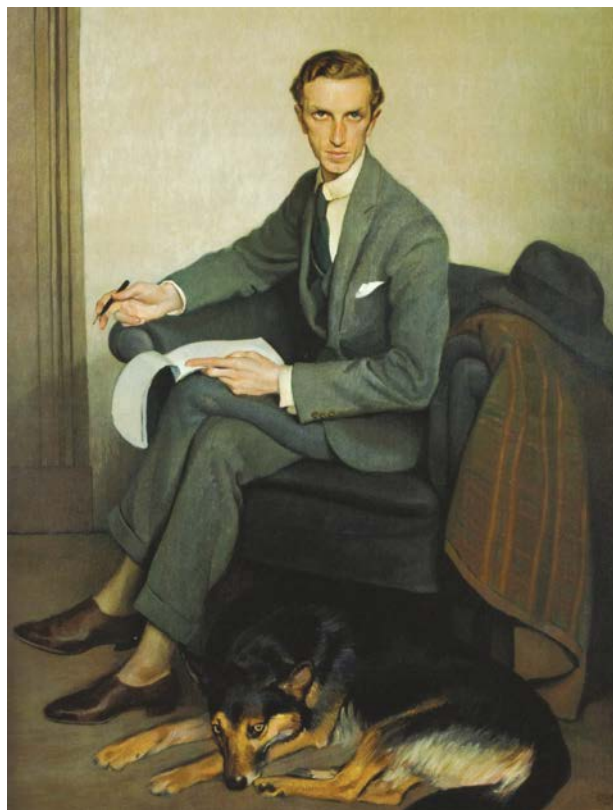
VI. Oskar Brázda: *Autoportrét*, 1924, olej na plátně, životní velikost.

VII. Oskar Brázda: *Nahá dívka se šálou*, 1923, olej na plátně, 98,5x84 cm, soukromá sbírka, Vídeň.

VIII. Oskar Brázda: *Ruský sedlák*, olej na plátně, 116x90 cm, signatura „O. Brázda Roma 1922“.

IX. Oskar Brázda: *Umberto Zanotti Bianco*, 1924, olej na plátně, 151x115 cm, GBR Louny.

X. Oskar Brázda: *Autoportrét*, 1920, publikováno v časopise *Emporium*, č. 325, 1922.

XI. Oskar Brázda: *Rodinný portrét*, 1924, olej na plátně, 234x191 cm, GBR Louny.

XII. Oskar Brázda: *Moji chlapci*, 1928, olej na plátně, 175x112 cm, GBR Louny.

XIII. Oskar Brázda: *Kuchyňské zátíší*, 1933, olej na plátně, 130x146 cm, Galerie Petra Brandla Praha.

XIV. Oskar Brázda: *Polední lázeň*, 1942, olej na sololitu, 87x92 cm.

XV. Oskar Brázda: *Malíř a modelka*, nedatováno, olej na plátně, 225x165 cm, Památník Oskara Brázdy Líčkov.

XVI. Oskar Brázda, *Ráno*, 1953, olej na plátně, 80x50 cm, soukromá sbírka.

XVII. Oskar Brázda: *Marie v šátku*, 1951, olej na plátně, 80x58 cm, soukromá sbírka.

XVIII. Oskar Brázda: *Opona žateckého divadla*, 1948.

XIX. Oskar Brázda: *Podobizna malíře Dana Richtera*, 1959, olej na plátně.

XX. Oskar Brázda: *Syn Jan*, 1948, olej na plátně, rozměry neuvedeny.

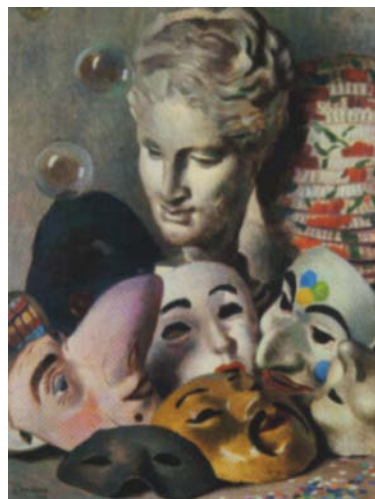
XXI. Oskar Brázda: *Autoportrét*, olej na plátně, 120x85 cm.

XXII. Oskar Brázda: *Cikánské děvče*, olej na plátně, soukromá sbírka.

XXIII. Oskar Brázda: *Nálet*, 1946, olej na plátně, 201x201 cm, GBR Louny.

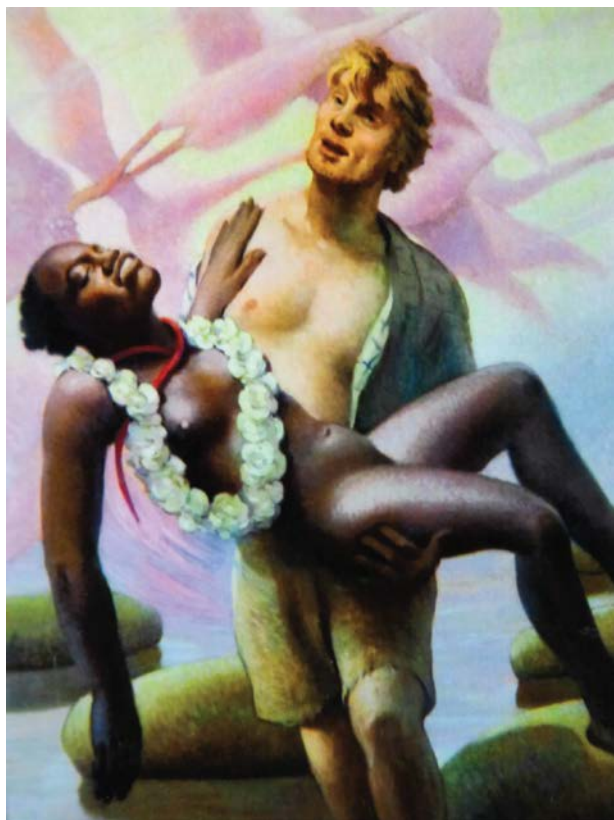
XXIV. Oskar Brázda: *Karnevalové zátiší*, 1966, olej na sololitu, 70x56 cm.

XXV. Oskar Brázda: *Hvězda*, z cyklu *Člověk, tvor neznámý*.

XXVI. Erwin Müller: *Výroční trh*, kolem 1926, olej na plátně, 111,5x88,5 cm, OG Liberec. Repro: Habánová, Anna (ed.): *Mladí lvi v kleci*.

XXVII. Oskar Brázda: *Cyklus Člověk, tvor neznámý*, GBR Louny.

XXVIII. Oskar Brázda: *PAX*, GBR Louny.

XXIX. Oskar Brázda: *Vesmír*, GBR Louny.

XXX. Oskar Brázda: *Cyklus Člověk, tvor neznámý*, vystaveno na zámku Líčkov.

nikoliv v Čechách, kam se malíř ve dvacátých letech vrátil.

Oskar Brázda byl zvyklý komunikovat s kýmkoliv, získávat a realizovat zakázky za dobrou cenu pro republikány i aristokraty, ateisty i církevní honoraci, socialisty i fašisty. Specifickým aspektem Brázdových římských kontaktů byly dobré styky s osobnostmi později reprezentujícími tamější fašismus. Benito Mussolini si roku 1913 od Oskara Brázdy vyžádal ilustrace pro svou oslavnou monografii o Mistru Janu Husovi.¹¹ Duce byl také přítomen na vernisáži souborné Brázdovy výstavy v Římě roku 1924.¹² Osobní vztahy spojovaly českého malíře i s malíři a sochaři římské secese, kteří se stali protagonisty fašistického režimu.

Oskar Brázdovi se v Itálii dostalo velkého uznání. Nejvyšší italskou poctou bylo udělení vysokého řádu Cavaliere della Corona od krále Viktora Emanuela III. v roce 1924.¹³ Brázda byl oceňován i zvláštními čísly časopisů, účastnil se Benátského bienále jako vystavující i jako porotce.¹⁴ Kdyby v Itálii zůstal, stal by se tam žijícím klasikem mainstreamové malby stejně jako jeho přátelé z malířské kolonie v zahradách Borghese.

1925–1945 Malující statkář

Odchodem z Říma se v osmatřiceti letech uzavřela italská umělecká dráha Oskara Brázdy a skončila koloristická odnož jeho malby. Ze dne na den se z malířské celebrity stal v Československu sice žádaným portrétistou, ale pro uměleckou kritiku jeho malba jakožto umění neexistovala, podobně jako celý pozdní akademismus. Podnětem k osudovému rozhodnutí bylo oslovení ze strany T. G. Masaryka, stesk po domově, snaha vyvázat se z římského prostředí po nástupu fašismu i pokus o oživení manželského vztahu. Jako nový domov si manželé Brázdovi zakoupili roku 1919 „znárodněný“ statek a zpustlý barokní zámek Líčkov u Žatce, v pozdějších Sudetech (obr. 6). Ten se podařilo opravit, vzkřísit jeho hospodářství, především pěstování chmele, a udržet je v době hospodářské krize. Ve své pečlivosti stihl Brázda vystudovat i střední zemědělskou školu. Amelie Posse, která si zámek prosadila a z rodinného majetku částečně financovala, většinou pobývala s dětmi v cizině.

Oskar Brázda musel na budovu, hospodářství i početné zaměstnance vydělávat malbou. To se nejlépe

Obr. 6: Zámek Líčkov,
třicátá léta.

dařilo v cizině, především ve Švédsku, kde byl považován za celebritu, také díky narůstající popularitě Amelie Posse jako spisovatelky. Zámek Líčkov v krásném prostředí s výhledem na České středohoří se stal místem setkávání klasiků pozdního akademismu. Dojížděl sem Vratislav Nechleba, Max Švabinský a především Jakub Obrovský, který s Oskarem Brázdou v létě vytvářel tvůrčí společenství, „fabrica dell'Arte“.¹⁵ Srovnání jejich tvorby z té doby je pro Oskara Brázdu neradostné. Malíř, přetížený starostmi, víceméně jen rozměľňoval módní témata aktů nebo cikánů v přírodě, malovaných z „hospodářských“ důvodů. Tyto obrazy jsou obvykle jen „*dekorativně bezobsažnou*“¹⁶ variací Obrovského kompozic. Obrovský překonával Brázdu i v žánru, který malíř v Itálii suverénně ovládal – v naturalistické, koloristické malbě.

Lepší část Brázdovy tvorby z té doby představují rodinné obrazy. Dvojportrét autorových synů *Moji chlapi* z roku 1928 pokračuje v linii věcného a stylizovaného zobrazení chlapců – ve stáji s jejich poníky (bar. XII). Brázdovi synové jsou zpodobněni s precizností blízkou Neue Sachlichkeit a podobně jako na starších obrazech jsou zaplaveni měkkým světlem. Od tohoto stylu však Brázda ustupuje k malbě připomínající spíše galerijního kopistu než suverénního auto-

ra, kterým do té doby nepochybně byl. Rozdíl proti římskému období je zjevný třeba při srovnání zátiší. *Zátiší s kravskou hlavou* z roku 1920 bylo provedeno naturalisticky, v kvalitní malířské práci barevnými pastami v řadě jemných odstínů a s akcentem zelených okurek.¹⁷ Proti tomu *Kuchyňské zátiší* z roku 1933 je chtěná kompozice s množstvím objektů, odkazující na klasický žánr bodegónu, ale bez významovosti a především přehledné prostorové organizace klasické malby. Pozornost na sebe nakonec strhne skromná hospodyně za zátiším, ponořená do brázdovsky rozplývavé světelné atmosféry (bar. XIII).

Čím méně byl Oskar Brázda malířem, tím významnější jsou dokumentární fotografie z té doby, prezentující jej jako důležitou uměleckou osobnost. Nejznámější je zdánlivě nearanžovaný snímek z portrétování T. G. Masaryka na Líčkově roku 1930 (obr. 7). Představuje autora, vstupujícího do obrazu zprava, jako vždy vyzbrojeného paletou, před výsledným obrazem, v němž se opěradla křesla zdají být zpodobněna přesvědčivěji než státník. Masaryk v křesle spočívá uvolněněji než na obraze. Opět se objevuje hra rukou – fotografie zachycuje levou ruku Masaryka a jeho pravou ruku na obraze. Svoji pravou ruku odtáhl portrétovaný, patrně na pokyn režiséra snímku, mimo dohled,

Obr. 7: Portrétování prezidenta T. G. Masaryka v roce 1930.

Obr. 8: Oskar Brázda představuje čerstvě vytvořenou kopii Rubense řediteli švédské Akademie a švédskému ministru kultury za účasti novinářů (Stockholm 1937).

i když by měla spočívat na jeho koleně. Brázda chtěl vytvořit Masaryka vzpřímeného, jako kdyby na něj nedoléhaly osmdesáté narozeniny. Rozpor mezi autorem vůlí a skutečnou postavou relaxovaného Masaryka vytváří z této fotografie pozoruhodné dílo. Podobnou prezentací je snímek z roku 1937 z návštěvy Švédska, kde malíř představuje svou kopii Rubensovy kompozice vedle originálu.¹⁸ Autor, jako vždy s paletou v ruce, vyhlíží uvolněně, spokojen se svým výkonem. V té době je to jeden z mála okamžiků, kdy se může prezentovat jako významný malíř (obr. 8).

V bohatém portfoliu Brázdových osobních kontaktů té doby hrají významnou roli německy mluvící výtvarníci. Mezi ně patří až v posledních letech doceněný liberecký malíř Erwin Müller.¹⁹ Müller se od symbolisticko-expresivních kompozic z období Oktobergruppe posunul k sociálně laděnému umění. Jeho portréty prostých lidí v sobě mají grotesknost analogickou Pravoslavu Kotíkovi z období Sociální skupiny. Přátelské styky přinesly oběma malířům nové kontakty, ale jejich přátelství bylo z uměleckého hlediska až nepochopitelné. Oskar Brázda, udolávan olbřímím údělem hospodáře, zredukoval svou ambici na prezentaci sebe samotného jakožto „významného umělce“. O třicet let později však Oskar Brázda systematicky pojednával témata blízká Müllerovi: člověk v davu, masky, plesy (bar. XXIV–XXVI).

Život na Líčkově skončil pro Oskara Brázdu v roce 1938 kapitulací Československa, zábořem Sudet a odjezdem protinacistické aktivistky Amelie do ciziny. Malíř byl zatčen gestapem a zachráněn před vězněním jen díky švédské intervenci. Na Líčkově ubytovaná armáda německá a roku 1945 sovětská jej připravily o knihovnu, obrazy, vybavení zámku a především o dokumentaci jeho velké minulosti. Za války směl žít v Dobříši, kde začínal opět ve skromných podmínkách jako příležitostný portrétista a rozmnožovatel konvenčních kompozic s akty v duchu Jakuba Obrovského. Takové je třeba *Tajemství* z roku 1942, špatně hraná konverzace dvou žen (obr. 9).

Tam, kde se malíř vrátil ke konceptu prosvětlené naturalistické malby, dosáhl i v těžkých podmínkách slušných výsledků. Příkladem je *Polední lázeň* z roku 1942 (bar. XIV), poněkud strojená varianta na Šva-

Obr. 9: Oskar Brázda: *Tajemství*, 1942, olej na plátně, 106x112 cm, Galerie Oskara Brázdy, Líčkov.

binského *Léto*. Životnost této kompozici dodávají odpozorované a s chutí malované detaily koupelové pěny v kádi a odložené střevíce. Skicovitě podobizny z tohoto období jsou vzdáleným ohlasem světelnosti i barevnosti římského období. Jako kdyby materiální ztráty, které Oskara Brázdu postihly ve válečné době, uvolnily malíři ruce pro nový začátek.

1945–1977 Apoteózy Marie Weissové

Léta po roce 1945 přinesla Oskaru Brázdovi řadu zvratů, které by méně odolnou náturu v jeho věku udolaly. Získal zpět zdevastovaný zámek, vzkřísil hospodářství a po roce 1948 o ně znovu přišel. Statek převzalo JZD a on byl nakonec rád, když směl jako platící nájemník přihlížet zmaru svého úsilí. Ke konci se chýlil vztah s Amelií, která, ač formálně rozvedená, Okiho za války loajálně podporovala. Roku 1948 odjela společně se synem Janem do Švédska, kde roku 1957 zemřela. Před odjezdem vytvořil malíř portrét svého syna Jana Brázdy (bar. XX), který předpovídá výtvarný jazyk pozdějšího cyklu *Člověk, tvor neznámý*. Mladý muž se štětcem a založenýma rukama, patrně jako výraz nemožnosti uplatnění ve vlasti, se

dívá do země, za ním jsou stylizovaná gotická okna a sošné postavy. Již v této době se Jan Brázda zajímal o kostelní vitráže, v jejichž tvorbě ve Švédsku vynikl. Spojení tradiční, iluzivně prostorové malby postavy a stylizovaného okna, postav a hvězdného nebe v pozadí obnovuje hlubší osobní téma, ke kterému se malíř v minulém dvacetiletí nedostal.

Tuto vývojovou linii Oskar Brázda uzavřel *Podobiznou malíře Dana Richtera* z roku 1959 (bar. XIX). Zpodobnil jej před neurčitou mlhovou krajinou, s lehce sklopenou hlavou, pokrytou bujnou máchovskou kšticí, se štětcem nebo špachtlí v ruce. Oskara Brázdu vyhledávali mladí malíři samostatně anebo v kurzech pod hlavičkou různých kulturně-politických institucí. Díky této činnosti byl malíř od konce padesátých let připouštěn k výstavám a stal se členem oficiální severočeské pobočky Svazu československých výtvarných umělců. Malíř Dan Richter se do severních Čech dostal po druhé světové válce. Jako samouk byl osobností Oskara Brázdy výrazně ovlivněn a je patrně nejvýznamnějším z řady autorů, kteří jeho školením či vlivem prošli. Na rozdíl od jiných Brázdových následovníků si drží osobitý, rafinovaně naivistický styl.

Brázdovou modelkou, partnerkou a po roce 1957 manželkou se stala o jednatřicet let mladší Marie Weissová (1929) z německé protinacistické rodiny.

Obr. 10: Oskar Brázda: *Cikánská rapsodie*, 1947, olej na plátně, 210x246 cm, GBR Louny.

Setkáme se s ní na celém spektru Brázdových obrazů – od intimních až po alegorie s motivem „malíře a jeho múzy“, tematizující postavení umělce ve společnosti. Oskar Brázda uměl získat lukrativní zakázky, znal cenu vydělaných peněz a dokázal jich využívat k životu v jistém přepychu. V jeho pojetí měl umělec výsadu božského nadání, ale zároveň i povinnost svou práci směřovat za zemské statky se společností, pokud možno bez prostřednictví výtvarné kritiky, publicistiky, výstav. Marie Rakušanová, s jistým despektem vůči „akademismu“ jakožto uměleckému názoru, charakterizovala Brázdovu tvorbu po roce 1945 jako „konceptuální projekt“ nečasového umělce jakožto „knížete umění“ 19. století.²⁰ Tato charakteristika ovšem postihuje i aristokratický Brázdův charakter, který jej vedl ke skromné „službě“ v těžkých časech po roce 1948, kdy za drobný peníz prodával brigádníkům na chmelu portréty a pro náhodné zákazníky maloval kytice, případně vytvářel design pro chmelové známky i plakáty.

V té době byl zcela bez majetku, sbírek, s vymazanou minulostí. Navenek byla jeho základní devízou a hmatatelným potvrzením jeho výjimečnosti mladá žena po jeho boku i na obrazech. Po roce 1946 vznikají lehce malované, svěží portréty, ale fyzický vztah s modelkou oživuje i témata, která Brázda v minulém dvacetiletí jen mechanicky přepisoval. Příkladem je *Cikánské děvče* (bar. XXII), vztyčenýma rukama i zdviženým šátkem připomínající gauguinovskou *Nahou dívku se šálou* z římského období. Zde je barevnost utlumená a doplněna modrými květinami. I tak je to výrazný posun od překombinované a hrané extatické *Cikánské rapsodie* z roku 1947 (obr. 10). Přirozená krása nové životní partnerky zapudila akademizující konstrukce. Akt z doby kolem roku 1947 zpodobňuje modelku opásanou šátkem, s rukama sepjatýma za vlasy. Naznačená mořská hladina bez horizontu posouvá obraz modelky do mytologické roviny, protiklad plošného pozadí a plně plasticky pojatého těla asociuje symbolismus Puvise de Chavannes, neoklasicismus, možná se odvolává na konkrétní kompozici italského Novecenta.²¹ Portréty a akty Marie Weissové začínaly v mimočasové malbě, kolem roku 1950 však dívku zařadily do sociálního kontextu běžným oděním, ale s dynamickým gestem a pohledem (bar. XVII).

Obr. 11: Oskar Brázda maluje obří podobiznu Edvarda Beneše o rozměrech 7x5 metrů pro slavnost osvobození v Žatci.

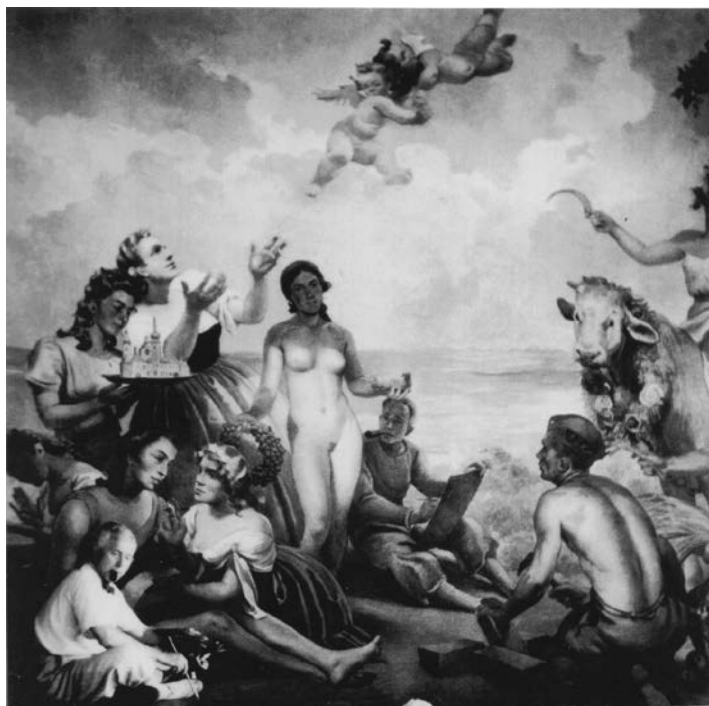
Na začátku padesátých let, kdy malíři hrozilo vězení kvůli politickým aktivitám Amelie Posse před její emigrací, vznikl cyklus bonnardovských, odlehčených a prosvětlených *Koupání*. Nejde o pohled stárnoucího muže na mladou ženu, ale o promyšleně komponované a spontánně malířsky a světelně podané apotheózy ženské krásy. Obraz *Ráno* (obr. XVI) se možná odvolává na stejnojmennou kompozici Moritze von Schwinda,²² s níž má společnou stojící dívčí postavu u okna, zrcadlo a plenérové světlo pronikající do interiéru.

Monumentální kompozice *Malíř a modelka* navazuje na *Rodinný portrét* z roku 1924 (bar. XV). Malíř sedí na stoličce, v neobvyklé červené blůze. Paletou zakrývá klín stojící modelky, která se nad něj naklání a lehce jej objímá. Dívka, oděná jen ve šňůře perel, má zavřené oči, jako kdyby snila mimo obtížnou realitu, gestem ruky obrácené dlaní vzhůru jako by děkovala za „život na zámku“. Za ní na obraze je iluzivně namalovaný závěs, jako upomínka na antické anekdoty o mimesis – zpodobnění. O plátno je opřen

nástroj a stavovský odznak, malštok, čníci z amfory. Před postavami klečí amorek, který modelce i malíři poutá nohu modrou stuhou. Podobný motiv použil Jacques-Louis David v kompozici *Mars odzbrojován Venuší* z roku 1824, kde amorek boha války symbolicky odstrojuje a činí bezbranným vůči přáním bohyně lásky. Odložené proužkované šaty připomínají oděv Ely na Švabinského klíčovém obraze *Ateliér* z roku 1916. Tuto asociaci podporuje i obraz ženy stojící mezi slunečnicemi ve zlatém rámu v pozadí, korunovaný žňovým věncem.

I když Oskar Brázda pracoval nejčastěji na portrétech v životní velikosti, podobně jako jiní malíři jeho typu měl ambici vytvořit monumentální kompozici, třebaže šlo o zakázku. Ve prospěch rekonstrukce Líčkova se podjal roku 1926 realizace monumentálních zakázek svého přítele, holandského cestovatele, spisovatele a „koloniálního“ malíře Wijnanda Otto Jana Nieuwenkampa, na formátech 4×5 m. Roku 1926 vytvořil kompozici formátu 2×8 m pro Indii.²³ V poválečné atmosféře vznikl triptych k 1. máji roku 1946, zpodobňující Beneše, Gottwalda a Stalina na plátnech formátu 5×7 metrů pro vyvěšení na veřejné budovy. Příznačně se zachovala jen fotografie autora s podobiznou Edvarda Beneše, s nímž se, na rozdíl od Amelie Posse, odmítl setkat (obr. 11).

Představu o „malíři velkého formátu“ naplnil Oskar Brázda realizací dvou divadelních opon. První z nich vytvořil roku 1937 v Kounově, nedaleko Líčkova, s motivem sokolského hnutí.²⁴ Tehdy šlo o rutinní práci. Žatecká opona Oskara Brázdy (bar. XVIII) z roku 1948 je soutěží s Hynaisovým nejslavnějším dílem i se Švabinského kompozicí *Žně*. Oběma kompozicím dominuje alegorická postava ženy, ve Švabinského verzi idealizované, polooděné draperií a snopem, v Brázdově verzi naturalisticky podané modelky Marie Weissové.²⁵ Žatecká opona jakožto veřejná zakázka byla ovlivněna svou dobou. Nikoliv na koni, ale na ověncené krávi vjíždí do scény dívka se srpem. Je pravděpodobné, že tento motiv byl převzat z alegorie Indie. Kolem nahé ženy, exponující všechny svoje krásy, se nacházejí, podobně jako u Švabinského, převážně ženské postavy v nadčasových oděvech. Jedna z nich, v bílé košili, vypouští dva amorky, kteří stíní

Obr. 12: Malíř odpočívá před dokončenou oponou, fotografie, 1948.

Obr. 13: Charlotte Wolterová jako Messalina s Hansem Makartem, Atelier Dr. Szekely 1874/75, Wien. Repro: Ralph Gleis: *Makart, ein Künstler regiert die Stadt*, Wien 2011, s. 96.

podobiznu malířovy modelky. Její portrét měl být původně nasvětlen stejně jasně jako celé tělo, což prokazují přípravné kresby. Dobovým prvkem, oproti skicám zdůrazněným, je zedník – klečící poloobnažený voják, jehož bota po caravaggiiovském způsobu překračuje architektonickou borduru poblíž městského erbu. Tato postava je ostatně přejata z předcházející opony kounovské z roku 1937. Na rozdíl od Švabinského se Brázda do opony zakomponoval jako sedící malíř s typickou dýmkou, se skicákem v ruce, zastíněný Marií Weissovou, do jejíhož klína jako kdyby se pokoušel z boku nahlédnout.

Pojetí Brázdovy opony pro žatecké divadlo bylo navzdory době velmi osobní, intimní, erotické a dnes snad označitelné za sexistické. Pointují je i dvě zachované fotografie autora před dílem. Na rozdíl od Maxe Švabinského, který obvykle trůnil v ateliéru před svými obrazy, se Oskar Brázda na snímcích do svých kompozic pečlivě aranžoval. S touto „fotoper-

formancí“ začínali malíři ve druhé polovině devatenáctého století. Bezprostřední analogií je fotografie, kterou si nechal roku 1874 vytvořit Hans Makart se svou modelkou, herečkou Charlotte Wolterovou (obr. 13). V tradičnějším snímku „Oki maluje v roce 1948 oponu pro žatecké divadlo“ malíř s paletou vstupuje do skupiny postav a štětcem míří na řadro modelky s chmelovým věncem. Snímek režíruje tak, aby nezakryl postavu malíře sedícího za modelkou. Ještě rafinovanější je kompozice „Malíř odpočívá před dokončenou oponou“ (obr. 12). Autor s dýmkou si sedl tak, aby diagonála spojující jeho hlavu v reálu a autoportrét v pozadí procházela obnaženým klínem modelky. Zatímco další mužská postava v pozadí je zaujata vypouštěním amorků, sedící zedník-voják dotváří trojúhelník mužů kolem nahé modelky. Ačkoliv je oficiálním motivem opony „Apotheosa poválečného života města“ – po odsunu německého obyvatelstva –, město se vyskytuje jen v modelu na podnose

jedné z alegorických figur. Optimismus, který měla kompozice vyzařovat, sdílel s dobovou ideologií malíř, kterému byly všechny pozemské statky zcizeny, ale zbývalo mu malířské nadání, umělecké sebevědomí a krásná žena po boku.

1967–1977

Cyklus *Člověk, tvor neznámý*

Dosavadní interpretace pojímaly Oskara Brázdu jako „malíře dvou múz“, hvězdného autora italského mainstreamu do roku 1924, tvůrce malířských prezentací a sebe prezentací jakožto „knížete umění“ v duchu devatenáctého století či jako autora pozdního akademismu, který suchý eklekticismus své tvorby mezi čtyřicátým až šedesátým rokem oživil vizí mladé ženy. K těmto nepochybným aspektům patří i koncepční sebe prezentace formou pečlivě režírované fotografie. Kdyby se autor nedožil šedesátých let, byly by tyto charakteristiky dostačující. Při bližším pohledu se však z logických návazností jeho tvorby vymykají tři různé fenomény, které naznačují ambici k reflexi lidské existence v její sociální i existenciální rovině.

Vídeňskou Akademii završil autor roku 1911 sociální kompozicí *Vystěhovalci*. Významným exponentem sociálního umění v duchu Neue Sachlichkeit i sociální alegorie byl Brázdův přítel Erwin Müller. V těchto souvislostech dostávají logiku Brázdovy poválečné obrazy *Nálet* (1946) (obr. XXIII) a *Zasypaný* (1948),²⁶ z nichž první cituje ležící mrtvolu padlého a polosvlečeného bojovníka v Delacroixově obraze *Svoboda vede lid na barikádu* (1835) a mrtvou matku, v tomto případě dívku, z *Vraždění na Chiu* (1824). Scény války a zmaru jsou v pozdějších, nedatovaných obrazech podány v alegorické, obecnější podobě a mají soudobější výtvarnou inspiraci. Zatímco jmenované poválečné obrazy lze označit za galerijní variace zkušeného znalce malířství devatenáctého století, o dvacet let pozdější cyklus je mnohem osobitější. Neozývají se v něm témata Brázdovy občanské angažovanosti z období 1916–1918 v Itálii, ale spíše bodová témata z jeho curricula.²⁷ Cyklus *Člověk, tvor neznámý* není datován, ale nepochybně k němu patří řada velkoformátových kreseb blížících se k abstrakci z roku 1967 (obr. 14).

Obr. 14: Oskar Brázda: *Figurální kompozice*, cca 1967, kresba tužkou na papíře, 41,5x33 cm. Repro: Antik Mašek, <http://www.antikmasek.cz/view.php?cisloclanku=2015022748>

Cyklus lze rozčlenit na několik okruhů. Prvním je zrod výtvarného umění. Skupina Pygmaliona a Galathey je sice podána v neoklasicistním aktu bez draperie, ale gesty i postoji figur nejvíce připomíná verzi Franze von Stucka z dvacátých let. Je to vlastně tradiční verze Brázdova oblíbeného tématu umělce a jeho modelu, zpodobňovaného v intimní blízkosti. Do hlubší časové vrstvy se autor dostává ve zpodobnění magdalénských lovců v jeskyni, což lze číst i jako převod arkadického mýtu do středoevropské prehistorie. V další skupině je rafinovaně ocitována skulptura řeckého *Fauna Barberini*, zrcadlově obrácená a převedená v ženu, snad aby neupomínala obsazení ve slavné úvodní scéně z filmu *Olympia* od Leni Riefenstahlové. Téma zrodu umění je připomenuto ve dvou alegoriích křesťanské malby, z nichž jedna se odvolává na Muchovo pojetí (obr. 15).

Obr. 15: Oskar Brázda: Z cyklu *Člověk, tvor neznámý*, olej na plátně, životní velikost, rozměry neznámé.

Zatímco první vrstva Brázdova cyklu je historická a představuje autora jako rafinovaného mistra výtvarných citací, další rovina je společenská. Autor se vyjadřuje k bouřlivému společenskému životu ve dvacátých a třicátých letech. Společenský ruch ztělesňuje obraz blondatý *Hvězdy*, navlečené ve zlatavém kostýmku odhalujícím prsní bradavky (bar. XXV). Ta sedí společně s zoviálně vyhlížejícím partnerem, obklopena houfem novinářů, fotografů a kameramanů. Expozovaná jsou gesta rukou, jejichž řeči Oskar Brázda využíval při fotografických intervencích před svými obrazy. Zde se Oskar Brázda blíží kompozici *Výroční trh* od Erwina Müllera z doby kolem roku 1926 (bar. XXVI). Obdobné je i zaměření na gesta postav kolem hlavní hrdinky, osamělé uprostřed davu. Další analogií je téma masek a maškarních plesů, výrazné u Erwina Müllera po roce 1930. U Oskara Brázdy se zdánlivě bez souvislosti objevuje téma masek v zátiších z 60. let (bar. XXIV).

Dalším pozoruhodným celkem jsou dva obrazy se zdánlivě odlišnými tématy, vystavené v Líčkově vedle sebe (bar. XXX a XXVII). Blondatý muž hravě nese černošku, zjevně Josefínu Bakerovou, oděnou asi tak, jak ji viděl Oskar Brázda roku 1926 při pobytu v Paříži, čili bílým věncem květů a ohnivě rudým náhrdelníkem. Nebe je tvořeno nenápadným ornamentem narůžovělých labutí, který může mít souvislost s abstrahujícími kresbami z roku 1967. V expozici sou-

sedící obraz tygřice, dávící drobného živočicha, může být narážkou na oblíbenou image slavné tanečnice, která se ráda ukazovala se svým leopardem.

Odlišnou částí cyklu jsou zobecněné alegorie válek – raně středověkých i nedávných. Ve dvoudílné kompozici *PAX* se skupina padlých vojáků, podle uniform snad českých legionářů ve Francii, opírá o přeražená Boží muka s vyrytým nápisem. Stejná scéna je mistrně převedena do zimní verze se slétajícími se krkavci (bar. XXVIII), jak je známe z obrazu Jaroslava Čermáka *Bosna roku 1877 – Návrat do vsi*. Lapidární nápis a secesně symbolické vyústění cyklu naznačuje analogii s Jeneweinovým cyklem *Mor*, vydaným k roku 1900. Souvislost se světem pozdního symbolismu, například s Kupkovou *Alejí sfing*, potvrzuje snad i závěrečný obraz *Vesmír*, zpodobňující hlavu malíře nikoliv s obvyklou paletou, značící sebevědomí, ale kreslicí deskou ve vertikální kompozici, jejíž hlavní částí je vír hvězd nočního nebe (bar. XXIX).

Je škoda, že tento cyklus nebyl zpřístupněn a interpretován s případnými autorovými poznámkami, pokud existují. První náběhy k cyklu ve čtyřicátých letech se snaží realitu dvacátého století vyjádřit řadou citací z Géricaulta a Delacroixe, včetně prostorového pojetí. Zhruba o dvacet let později vzniká stylově rozrůzněná, ale ke dvacátému století se hlásící řada obrazů s postavami v životní velikosti. Autor v nich pracuje s rafinovanými a významově posouványými citacemi ze světového umění, kultury a politických událostí. Z výtvarného hlediska reflektuje umění v českých zemích od poslední třetiny devatenáctého století přes *Neue Sachlichkeit* po pozdní dílo symbolistů ve dvacátých a třicátých letech.

Cyklus přesahuje tezi o Oskaru Brázdovi jakožto „malíři dvou múz“. Vymyká se i jeho pozdní vytříbené postimpresionistické a naturalistické tvorbě, která již dávno přesáhla akademismus, a nesouvisí ani s reáliemi jeho intimního života. Vyjadřuje autorovu letitou zkušenost a nad hrůzami i povrchností dvacátého století nachází smírnou dimenzi, do které se připravuje vstoupit. Výsledkem není pokus o překročení vlastních hranic, ale komplexní, složité, provázané dílo, kterému by měla být věnována zvláštní výstavní a publikační pozornost. Nejenom proto, že vzniklo

Obr. 16: Oficiální oslava
90. narozenin malíře
v září roku 1977.

mezi osmdesátým a devadesátým rokem věku svého autora. Cyklus *Člověk, tvor neznámý* tvoří finále Brázdova díla a prokazuje, že zdánlivě lehkomyšlný malíř, navazující snadno kontakty s mocnými každé doby, nebyl zdaleka bez vnitřního a pevného názoru. Brázdova tvorba navíc vykazovala podivuhodnou soudržnost, neovlivněna nacistickým uměním, sorelou ani pozdním modernismem.

* * *

Asi to byly prosté počty, statistiky, na jejichž základě „regiony“ v normalizačním Československu dostávaly „směrná čísla“ pro počet rozdaných titulů „zasloužilý umělec“. Na Oskara Brázdu se dostalo těsně před jeho devadesátinami, v době, kdy již téměř nehrozilo nucené vystěhování z Líčkova a kdy alespoň v severních Čechách proběhly jeho výstavy. Roku 1977 jej prezident Gustáv Husák ocenil²⁸ – patrně bez záměrné ironie – za „*práci pro socialistickou vlast*“, která jej téměř připravila o rodinu, majetek, střechu nad hlavou a degradovala z autora znovuobjevené „římské secese“ na okresního malíře. Posledním mocným, který

ocenil tohoto malíře za jeho dílo, byl tajemník kulturního oddělení Ústředního výboru KSČ Miroslav Müller: „...*naše Komunistická strana Československa si velice váží, jak umíte se štětcem*.“²⁹ Oskar Brázda zůstává svým osudem i dílem jedním z nejsložitějších a nejobtížněji definovatelných českých malířů dvacátého století.

Poznámky:

¹ Koudelka, Ivo: *Oskar Brázda a jeho dvě múzy*, Regulus, Praha 2015.

² Rakušanová, Marie: *Bytosti odnikud, metamorfózy akademických principů v malbě první poloviny 20. století v Čechách*, Academia, Praha 2008.

³ Swanson, Vern Grosvenor: *John William Godward: the Eclipse of Classicism*, dostupné na https://www.artrenewal.org/articles/Online_Books/Godward/godward10.php. Roku 1927 pozemek zdědila Francie, dnes zde sídlí Il Liceo Chateaubriand di Roma (Lycée Chateaubriand de Rome).

⁴ Koudelka, c. d., s. 41, dokumentární fotografie, byt Oskara a Amelie, Bertolletti, Pasquarosa, modelka Natalia Toppi, Attila Selvo.

⁵ *Artisti a Villa Strobl-Fern. Luogo d'arte e di incontri a Roma tra il 1880 e il 1956*, Cangemi Editore, 2012. Musei di Villa Tor-

- lonia. Exhibition catalogue Villa Strohl-Fern Artists. (21/03–17/06/2012).
- ⁶ *Artisti a Villa Strohl-Fern*, c. d., kapitola Storie di amicizie (1913–1915), Nino Bertolotti, Pasquarosa Bertolotti, Oscar Brázda, Amelie Posse...
- ⁷ Kniha byla napsána ve švédštině a vydána jako *Den oförlikneliga fängenskapen*, u nás vyšla jako Posse-Brázdová, Amelie: *Slunné zajetí*, F. Topič, Praha 1934. Kranz, Eva Stromberg: *Amelie Posse-Brázdová*, přeložila Miloslava Slavíčková, Akropolis, Praha 2011.
- ⁸ Bohuslav Brázda (1916–1991) se za druhé světové války stal pilotem u RAF a po válce odešel do Argentiny.
- ⁹ Borgo Santo Spiriti 12, Villa Czechina.
- ¹⁰ Jan Brázda (1917–2011) vystudoval na pražské Akademii u Jakuba Obrovského. Roku 1938 odešel s Amelií Posse do Švédska, společně s ní se krátce vrátil do Československa a po roce 1948 žil ve Švédsku. Stal se evropsky úspěšným scénografem a sklářským výtvarníkem.
- ¹¹ „Giovanni Huss – Il Verdiccio“, Koudelka, s. 38–39. Z početného souboru ilustrací byly z finančních důvodů realizovány jen dvě.
- ¹² Koudelka, s. 119. „Sláva Oskara Brázdy je slávou Itálie.“ Není jasné, jestli Mussolini pronesl jen citovanou větu, nebo delší projev. Událost byla patrně textem i obrazem publikována v italském tisku. Protiřečí tezi o Mussoliniho nezájmu o umění.
- ¹³ Tamtéž, s. 119.
- ¹⁴ Tamtéž, s. 162. Z důvodu porušení předpisů Oskar Brázda z výstavy vyloučil Maxe Švabinského, což by se v Čechách nemohlo stát.
- ¹⁵ Rakušanová, c. d., s. 136: „po Brázdově návratu do Čech se ukázalo, že jeho umělecký výraz, který plně vyžrál v zahraničí, dokonale rezonuje s uměním Jakuba Obrovského...“
- ¹⁶ Tamtéž, s. 138.
- ¹⁷ Oskar Brázda: *Zátiší s kravskou hlavou*, 1920, olej na plátně, 70×80 cm, vystaveno na Benátském bienále, reprodukce in: tamtéž, s. 134.
- ¹⁸ Peter Paul Rubens podle Tiziana: *Bacchanal of the Andrians*, cca 1635, olej na plátně, 200×215 cm, Nationalmuseum är Sveriges, Stockholm, reprodukce in Koudelka, c. d., s. 183.
- ¹⁹ Habánová, Anna (ed.): *Mladí lvi v kleci: umělecké skupiny německy hovořících výtvarníků z Čech, Moravy a Slezska v meziválečném období*, Arbor vitae, Oblastní galerie v Liberci, Praha, Liberec 2013. Habánová, Anna: *Erwin Müller*, Arbor vitae, Technická univerzita v Liberci, Oblastní galerie Liberec, Liberec 2014.
- ²⁰ Rakušanová, c. d., s. 256, 257.
- ²¹ Oskar Brázda: *Moře*, 1947, olej na plátně, rozměry neznámé, Památník Oskara Brázdy Líčkov. Reprodukce in Koudelka, c. d.
- ²² Moritz von Schwind: *Morgenstunde*, 1858, olej na desce, 40×34 cm, Sammlung Schack, Mnichov.
- ²³ Obraz skončil v Mnichově (Deutsches Museum) pod jménem Nieuwenkamp, skutečný autor jej signoval monogramem na býkových varlatech. Koudelka, c. d., kapitola „Malíř opět na cestách“, od s. 150.
- ²⁴ Viz <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=multimedia&id=59132>
- ²⁵ Viz <http://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=opona&id=253>; *Místopis českého amatérského divadla N–Ž*, NIPOS, Praha 2002, s. 23; Valenta, Jiří (ed.): *Malované opony divadel českých zemí*, NIPOS, Praha 2010, s. 152, 153.
- ²⁶ Oskar Brázda: *Zasypaný*, 1948, olej na plátně, 130×150 cm, GBR Louny, reprodukce in: tamtéž, s. 223.
- ²⁷ V objemné monografii z roku 2015 byl cyklus připomenut jen fragmentárně (s. 215 aj.), jako kdyby nad ním vládly rozpaky. Byl prezentován až v 70. letech, na výstavách v Mostě (1974) a Litoměřicích (1977). Vzhledem k nedostatku informací lze cyklus obrazů strukturovat a analyzovat jen z reprodukcí rozptýlených v Koudelkově monografii a na základě prohlídky zámku Líčkov.
- ²⁸ Koudelka, c. d., s. 11.
- ²⁹ Koudelka, c. d., s. 12.

Poznámka: Není-li uvedeno jinak, reprodukce i fotografie v textu a barevné příloze jsou převzaty z monografie Iva Koudelky *Oskar Brázda a jeho dvě múzy*.

Pavel Ondračka působí na Katedře teorií a dějin umění na Fakultě výtvarných umění VUT v Brně.

**Navštivte internetové stránky
Centra pro studium demokracie a kultury (CDK)**

www.cdk.cz

Naleznete zde informace o všech vydaných i připravovaných titulech CDK, včetně obálek a anotací. Knihy jsou účtovány s 15% slevou, pro předplatitele časopisů *Kontexty* a *Církevní dějiny* s **25% slevou**.

Poštovné a balné neučtujeme!

Nemáš nějaké fotografie s bezdomovci?

Rozhovor s Jindřichem Štreitem

JOSEF MLEJNEK

Fotograf a vysokoškolský pedagog JINDŘICH ŠTREIT se narodil v roce 1946 ve Vsetíně. Vystudoval obor výtvarná výchova na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Po absolvování univerzity začal vyučovat na základní devítileté škole v Rýmařově, následujícího roku se stal ředitelem školy v Sovinci. Zde od počátku osmdesátých let pořádá výstavy, koncerty a divadelní představení – akce, jichž se často účastnili zakázaní umělci. V roce 1982 se jako jediný fotograf zúčastnil nepovolené výstavy na tenisových kurtech Sparty v Praze. Skončil ve vyšetřovací vazbě a byl nakonec odsouzen k trestu odnětí svobody v délce deseti měsíců s podmíněným odkladem na dva roky za údajné hanobení republiky a jejího představitele. Po propuštění z vazby nesměl učit, do roku 1989 pracoval jako dispečer Státního statku Ryžoviště, po listopadové revoluci ve svobodném povolání jako fotograf. Od roku 1991 je pedagogem Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě. V roce 2000 se na FAMU habilitoval a stal se docentem pro obor fotografie. Každoročně bývá lektorem řady fotografických dílen v ČR i v zahraničí. Organizačně připravil stovky výstav v různých místech, od roku 1974 vedl galerii v Sovinci, od roku 1997 galerii V kapli v Bruntále, v devadesátých letech také pravidelně zajišťoval výstavy v Moravském Berouně; každé léto organizuje velké expozice na hradě Sovinec. Realizoval přes tisíc sto autorských výstav, vydal třicet jedna knih dokumentárních fotografií a velké množství autorských katalogů. Od roku 1991 pracuje na dokumentárních projektech ve Francii, Anglii, Rakousku, Německu, Japonsku, Číně, Brazílii, Maďarsku, Rusku, Ingušsku, Čečensku, Moldávii, ale také v České republice. Kromě tématu vesnice se v posledních letech věnoval zachycení života ve velkých továrnách (Třinec, Prostějov, Ostrava). Jeho díla jsou ve sbírkách předních světových i českých muzeí i ve stálé expozici Národní galerie v Praze. V roce 2006 mu prezident republiky udělil medaili Za zásluhy I. stupně. V roce 2009 získal profesuru na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze, v roce 2014 mu Vysoká škola výtvarných umění v Bratislavě udělila čestný doktorát.

Svůj obdiv k dílu Jindřicha Štreita jsem kdysi dávno vyjádřil slovy, že fotograf má v objektivu svého fotoaparátu „Boží oko“. Měl jsem tím na mysli schopnost nahlédnutí do nitra člověka a zachycení lidské bytosti v jejím tajemství a v její důstojnosti, a to i v krajně skličujících podmínkách světa tak rozbitého a bezútěšného, jakým tehdy byl pohraniční kraj moravských Sudet. Nešlo o falešný soucit, ale o vyostřené vědomí skutečnosti, že žádný řetěz není silnější než jeho nejslabší článek (Chesteron). Před pěti lety jsme se s fotografem setkali v Brně na festivalu „Divadelní svět“, kam jej organizátoři pozvali jako oficiálního fotografa celé akce. Dozvěděl jsem se od

něho, že má v srpnu 2011 navštívit Světové dny mládeže v Madridu. Jednou z českých akcí provázejících setkání papeže Benedikta XVI. s mladými lidmi byla výstava Jindřichových fotografií s názvem Brána naděje, vypoovídající o náboženském životě u nás a v sousedním Polsku v době po pádu komunismu. Fotograf mne požádal, abych soubor jeho třiceti snímků pro madridskou výstavu doprovodil svými verši. Vše včetně vytištění katalogu se podařilo včas stihnout a těsně před Jindřichovým odjezdem do Madridu jsme se setkali na společném koncertu jeho dcery, flétnistky Moniky Štreitové, s kytaristou Pablo Rodríguezem v olomouckém Klášterním Hradisku.

Z Brány naděje vzešla nakonec putovní výstava, která se během necelých pěti let objevila na několika desítkách míst, naposledy letos v lednu v Napajedlech. Loni koncem května proběhla na piazzettě Národního divadla v Praze vernisáž fotografií ze Štreitova bezdomoveckého cyklu nazvaného Domov (bez) domova. Z jeho nových fotografií jsem měl stejný intenzivní pocit jako z jeho snímků pořízených před třiceti a více lety v jeho rodném kraji. Jako by u nich v neoslabené míře znovu zafungoval výše zmíněný dar od Pánaboha a dostavila se stejná „řetězová“ reakce: ne soucit z nadhledu, ale bytostně lidské souznění. Dohodli jsme se, že se u něho na Sovinci v dohledné době sejdem k rozhovoru pro Kontexty. (jfm)

* * *

Nedávno se mi jeden přítel svěřil, že desetiletí prožité po šedesátce považuje za nejpłodnější období svého života. Nemáš ze svých posledních deseti let podobný pocit?

Především musím konstatovat, že mezi šedesátkou a sedmdesátkou jde vlastně o poloviční věk. Podle kalendáře uteklo deset let, ale člověk má pocit, že všechno letí tak strašně, že jsem včera slavil šedesátku, a aniž jsem se nadál, oslavím zítra sedmdesátku. A co se týká aktivity, musím přiznat, že jsem vždycky hodně pracoval. A je i možné, že to je tím, že člověk v našem věku podvědomě více cítí, že se mu pomalu krátí čas, a tak se snaží ještě s tím něco udělat. Teď si říkáš, a musíš si to říkat, že každý den musíš využít tak, abys něco udělal. Každá chvíle je vzácná, a máš dvě možnosti: buď si řekneš, že budeš žít meditací, takovým tím „čínským“ způsobem, a nebudeš dělat vůbec nic, anebo zvolíš druhou variantu, kdy chceš ještě něco udělat. A potom musíš dost intenzivně pracovat. V mém případě jde o druhou variantu.

Co se ti z toho, co sis před těmi deseti lety předsevzal, splnilo?

Musím se přiznat, že jsem si nekladl žádné úkoly a cíle do dalších let. Pokračuji v pedagogické dráze i ve výtvarných aktivitách tady na Bruntálsku. Rád bych do zdejšího kraje přinesl trochu oné kultury, kterou mám rád a kterou bych chtěl obohatit i své zdejší přátele. Nejdůležitější pro mě však zůstává otázka vlastní

Jindřich Štreit na návštěvě u velvyslance USA v České republice Andrewa H. Schapira, leden 2016.

tvorby. V období krátce po šedesátce jsem začal pracovat na projektech, které se týkaly továren a těžké práce. Nadále sleduji různé etnické skupiny – vytvořil jsem katalog o cizincích žijících tady u nás, věnuji se nemocným a handicapovaným dětem, tělesně postiženým. Zrovna předevčírem jsem v Ostravě zahajoval výstavu fotografií dětí, které se léčí v lázních Klimkovice.

Továrnímu prostředí se věnuješ v jakém smyslu?

Vytvořil jsem velký cyklus nazvaný Vítkovice, pracoval jsem na něm dva roky. Vyšla k němu i knížka. Potom jsem ještě udělal cyklus z prostějovské továrny. Jde o fotografie o lidech pracujících v továrnách. Fotografie, které mají výtvarný charakter, jsou to zátiší přímo uvnitř továren.

V Ostravě a okolí je řada továren dávno mimo provoz a jsou tam také haldy kolem bývalých dolů, které obrostly specifickou květenou i stromy – nepřitahovalo tě to?

Jsou tam i fotografie, které vztahy mezi přírodou a továrním prostředím naznačují, ale nic víc. Fotografoval jsem především v areálu vítkovické továrny. Je z toho nakonec knížka, která mi dala hodně práce. Je velmi pečlivě vypravená. Požádal jsem slovensko-portugalskou skladatelku Petru Oliveira Bachratou, aby zkomponovala, inspirována mými fotografiemi z Vítkovic, skladbu, a moje dcera Monika ji nahrála.

U té továrenské tematiky byl velký handicap v tom smyslu, že za socialismu byla součástí umění oslava práce. Jak ses u tohoto tématu vyrovnával s touto zátěží minulosti? Fotografie z té doby pochopitelně znám. Ale chtěl jsem dělat fotografie ze současného prostředí, které nepředstavují glorifikaci dělníka jako hrdiny práce, ale obyčejný život normálních lidí při jejich práci.

A tovární prostředí? Liší se dnes práce ve fabrice výrazněji od života v kancelářích nebo v tzv. třetím sektoru? V současné době se všechno i u nás hodně posunulo k automatizaci. Dělníci už dávno nejsou jenom chlapi bouchající kladivem. To jsou lidé, obzvláště v těch Vítkovicích, kteří musejí nejen něco umět, ale také něco znát. Pracují při těch obrovských turbínách nebo jiných velkých strojích, které vyrábějí, na setiny milimetru. To skutečně nejsou žádní umazaní „manuálové“. Takových je tam dnes už nepatrně. Industriální svět se za posledních padesát let dost výrazně změnil. Intelektuálních dělníků je tam daleko víc.

A co bezdomovci?

Je pravda, že téma bezdomovectví je dnes hodně exponované a zaobírá se jím mnoho fotografů. Nebo se ho aspoň dotkne. Hodně dlouho jsem váhal, mám-li do toho jít. Rozhodly o tom dva momenty. Účast na výstavě Kde domov můj v Doxu a moje mnohaletá spolupráce s Charitou v Táboře, kde mám každý rok výstavu. Tam se mě zeptali: Nemáš nějaké fotografie s bezdomovci? – Mám, ale nejde o žádný ucelený soubor, jsou to jen nahodilé jednotlivé snímky, odpověděl jsem jim. – A nechceš se do toho pustit? Dlouho jsem otálel, ale nakonec mě téma neuvěřitelně zaujalo, přímo mě chytilo, takže na něm pracuji už dva roky.

Kdosi bezdomovce přirovnal k ptákům se zlomeným křídlem. I když se zlomenina vyhojí, křídlo už není většínou schopné letu. Těžko lze podobně zraněné chtít učit létat. V určitém smyslu není co napravovat. Lidé mají ovšem tendenci moralizovat, za každou cenu by nešťastníky chtěli učit znovu létat.

U Charity i u Armády spásy jsem se v přístupu k bezdomovcům setkal s velkou úctou a pokorou. Není tam žádná snaha je předělávat nebo jim vtíravě mluvit

do života, ponechávají jim hodně svobody a volnosti. Vedou je nebo vychovávají osobním příkladem nebo určitou pomocí. A to se mi líbilo.

Zažil jsi při práci s bezdomovci konfliktní situace?

Samozřejmě že se ne všichni rádi fotografují nebo nechávají fotografovat, je to záležitost etická, ale jde i o to, jak k lidem přistupuješ, nakolik si je umíš získat. Osobně se snažím případným konfliktům předcházet. Cítím-li, že by něco mohlo konfliktem vyústit, tak končím, přeruším práci a odcházím, nebo převedu zájem někam jinam.

Lidské bytosti asi nelze fotografovat stejně jako lesní zvířátka. Stalo se ti, že tě něco pohnulo do té míry, že jsi nemohl zmáčknout spoušť?

Ono je to takhle: i když se mě něco silně dotkne, chci to nafotografovat a také to nafotografuji, ale otázka je, co z toho zveřejním. Vznikají fotografie na hraně nebo za ní, které už nelze dost dobře zveřejnit. Existuje jistý etický problém a hranici si každý musí stanovit sám.

A co poptávka, požadavky sponzorů, ti přece často mají tendenci autorem manipulovat? Není to potom chůze po tenkém ledě?

Nemám na shánění sponzorů čas a ani nežádám o granty, jsem svobodný, nezávislý. Vždycky jednám s organizacemi, které se zajímají o mé fotografie. Snažím se věci domluvit tak, že já připravím soubor, ale organizace si tisk fotografií už zařizuje sama. Vidím, co jsem udělal, a je to pro mě i určitá konfrontace.

V jaké rovině se odehrává tvoje spolupráce s Charitou?

Velice mi pomáhá v tom, když se musím mezi ty lidi dostat, což je to nejtěžší. Navázat s nimi kontakt, aby mi důvěřovali, aby mě přijali, aby mě akceptovali. V tom mi pomáhají pracovníci jednotlivých charit. Armáda spásy, s níž jsem začal spolupracovat před rokem, má poněkud jinou organizaci, ale je skvělá v tom, že se stará o takové množství lidí. Mě fascinuje, že obě dvě organizace pečují o ty, o něž by měl stát pečovat stát.

Pomýšlíš na knihu o bezdomovcích, na monografii?
Pokud toto téma letos uzavřu, rád bych něco vydal ještě koncem roku.

Nejde tedy o uzavřenou záležitost?

Ještě nejmní rok budu na tématu pracovat. Jde o velice rozsáhlý soubor, který postupně vzniká na různých místech republiky, a je tedy velice pestrý.

Není v umění místo jen pro černobílou fotografii? U barevných fotek mi přijde, že je všechno příliš moc „na talíři“. *Není to jen předsudek?*

Každá fotografie si vyžaduje své. Mně se velmi líbí černobílá fotografie a v poslední době o každé fotce přemýšlím, bude-li barevná nebo černá. Je to velká svoboda a mám pocit, že třeba k bezdomovcům barva sedí víc. Samozřejmě tu barevnou škálu omezují, desaturují barvu.

Měl jsem pocit, že černobílá fotografie dosáhne více do hloubky. Jak děláš to desaturování? Zní to skoro jako desatero, ale není to něco jako stáhnout knot u lampy?

Na desaturování někoho mám. Na to je už digitální program. Divák nakonec vnímá barevnou fotku tak, jako kdyby byla skoro černobílá. Barevná škála je omezena. Ale třeba v knize o kostele Prozřetelnost Boží v Šenově u Ostravy budou fotografie černobílé. Je to především o tamním panu faráři a o lidech, kteří do toho kostela chodí. Kniha vyjde letos na jaře.

Jak rozpoznáš moment, kdy se něco uzavírá?

Není to snadné, ale mám to tak: jakmile cítím, že se opakuji a že už nemám k tématu co říct, tak je ukončím. A věřím, že mi to ukončení napoví život. Zatím cítím, že bych na tématu s bezdomovci mohl dále pracovat.

Viděls film Davida Vondráčka Láska v hrobě?

Je to krásný film. Zažívám s bezdomovci mnoho různých setkání a seznamuji se s příběhy velmi zajímavých lidí, proto je to pro mě otevřené téma.

Mezi fotografiemi bezdomovců a dávnými fotkami zdejšího kraje vidím jeden společný rys. Nebyl zdejší pohra-

niční kraj s jeho obyvateli také bezdomovec? Jak se na to dlouhé období díváš dnes?

Toto bylo to nejdůležitější, co jsem v životě udělal. Alespoň si myslím, že je nejdůležitější, protože šlo o období před revolucí, kdy nikdo nebo skoro nikdo u nás takové fotografie nedělal. Minimum fotografů se snažilo zachytit skutečný život v reálném socialismu.

Bud' ideologický přístup, nebo úniky.

Pro mě to malinko byl také únik z té reality. Člověk měl pocit, že by měl dělat něco, co ho přesahuje. A to pro mě byla fotografie. Ty přesahy. Pracoval jsem tehdy na státním statku, musel jsem být v práci, organizovat různé věci a tak, ale fotografie byla pro mě velmi důležitá právě proto, že to byla záležitost, která mi umožňovala vizuálně i citově tehdejší realitu přežít.

Myslel jsem hlavně úniky k nekonfliktním tématům. Ale tvé fotky z té doby jsou dokumentární a zároveň svědecké. Traktor ze státního statku zaparkovaný ve zrušeném empírovém kostele, to byl navíc ryzí symbol. Kostel je dávno zbouraný a nový se tam už nepostavil. Nechtěl by ses vrátit třeba alespoň právě na to místo?

Udělal jsem několik takových pokusů v době, když jsem tu vedl studentské workshopy, některé probíhaly přímo tady v okolních vesnicích. Nakonec jsem myšlenku na návrat opustil. Byla by to formální věc, čistě intelektová záležitost, a já formální věci dělat nechci. Ale to, co máš na mysli, udělal jeden můj student. Použil moji fotografii a našel to místo obrostlé stromy.

Zachytil podobných míst víc?

Ne, zachytil jen skutečnost v tamní krajině, stromy kolem kostela a prázdné místo po kostele. A vedle je pro konfrontaci moje fotografie traktoru v kostele. Právě tohle jsem měl na mysli, když jsem tvrdil, že studenti tímto způsobem vycházejí z mých fotografií a že to už nemusím dělat já.

Jak je to s tvou prací pedagoga? Na Slezské univerzitě působíš zhruba čtvrtstoletí. Neunavuje tě to už?

Učím stále na Institutu tvůrčí fotografie. Je to pro mě velmi příjemná práce. Konzultace se studenty, mám tam výborný, přátelský kolektiv lidí, je to ra-

dost a vzpruha přijet mezi ně a učit je. Pořádám workshopy a jsem zván na různá setkání, pro mě je to i odpočínutí si od vlastní tvorby. Přijdu na jiné myšlenky, něco si ujasním a pokračuji dál.

Z tvých někdejších žáků mezitím vyrostli samostatní tvůrci. Koho bys chtěl v této souvislosti vzpomenout?

Samozřejmě, že se během dlouholeté pedagogické práce objeví řada výborných studentů, uvedu například Ditu Pepe. To je naše studentka, říkám naše, protože ji neučím jenom já, ale celý kolektiv.

Petr Drábek nebo Evžen Sobek, Libuše Rudinská, Lena Jakubčáková, mohl bych jmenovat řadu dalších, z nichž jsou dnes renomovaní fotografové.

Kdo myslíš, že nejvíce vystoupil z mistrova stínu?

Pokud chce být někdo dobrý, potom musí z toho stínu vystoupit.

Mistrovi to nevadí, nežárlí?

Naopak, říkám jim: musíte si najít svůj styl, svá řešení, svůj rukopis, protože jinak to nemá smysl.

Jak přistupují k tvému umění organizace jako Charita nebo Armáda spásy? Chápu je tak, že jím především sloužíš dobrému účelu?

Oceňuji moji práci, ale spíše právě ze sociálního hlediska. A zase umělci přistupují k věci z jiného hlediska. Pro mě je to konfrontace, ale i kompromis mezi sociální fotografií a fotografií výtvarnou. Osobně se snažím obojí propojovat. Když uděláš jenom dokument, tak to nemá stejnou sílu a působivost jako tehdy, když to uděláš s tou emocí. Takže pro mě jde o propojení sociální fotografie, která měla něco řešit,

Jindřich Štreit: Kostel v Arnolticích (1980).

Místo po zbořeném kostele dnes.
Foto: Svatopluk Klesnil (2014).

poukázat na něco, s výtvarným hlediskem. Nejsem fotograf, který by dělal fotografie jako umění pro umění, jako lartpourlartismus. Jde mi vždy o spojení výtvarného a sociálního prvku.

A když se tě někdo zeptá, jak to děláš?

Můžeš něco rozebírat a zdůvodňovat, ale když vezmeš foťák a jdeš fotografovat, tak o tom samozřejmě takhle nepřemýšlíš. Neuvažuješ, je-li něco více výtvarné nebo více sociální, v terénu prostě pracuješ emotivně a intuitivně, ale na druhé straně i s určitou koncepcí, abys divákovi podal co nejvěrněji, co mu chceš sdělit.

Byl jsi v Brazílii, na Dálném východě, v řadě míst a své cesty máš většinou zdokumentované i monograficky. Co bylo pro tebe impulzem k tomu, abys odjel na delší dobu do Brazílie nebo do Japonska?

Vždycky to byla velice individuální záležitost a každá ze zemí byla o něčem jiném. Do Brazílie jsem odjel proto, že jsem tam měl mít čtyři samostatné výstavy, v São Paulu a v dalších městech. To byl hlavní důvod, proč jsme tam jeli. Sešli jsme se v Brazílii s naší dcerou Monikou, ona je flétnistka a žije v Portugalsku.

V São Paulu měla hudební dílny. Byli jsme tam společně, dcera mi zahrála i na vernisáži. Hlavní impulz k cestě přes oceán byly mé výstavy. A když už jsem tam jel na celý měsíc, nechtělo se mi někde jen lelkovat. Společně jsme vymysleli, že navštívíme tamní české rodiny a že udělám knihu o české emigraci v Brazílii. V Japonsku to bylo zase něco jiného, protože tam jsem měl nejprve v Tokiu vernisáž. Japoncům se moje fotografie natolik líbily, že mě oslovili s tím, abych si u nich podal žádost o grant, a na základě toho grantu jsem pak mohl nafotografovat život japonské vesnice.

Nepřipomínalo ti prostředí v asijské části bývalého SSSR to, co bylo u nás před rokem 1989?

Jeden projekt jsem dělal na západní Sibiři, a tam to skutečně vypadalo trochu jako tady. Později jsem tam také fotografoval potomky Čechů, kteří na Sibiř odešli koncem devatenáctého století. Existuje také česká

enkláva u Černého moře, byl jsem v Anapě, to byl druhý projekt. Na Čechách bylo zajímavé to, že ještě mnozí mluví česky, i to, že tam dovezli a začali pěstovat vinnou révu. A ještě jeden projekt jsem tam dělal, v době čečenské války, kdy lidé odcházeli z Čechy do Ingušska, kde jim nabídli azyl.

Kde jsi tedy ještě nebyl, jinými slovy máš touhu stále ještě někam cestovat?

Žádnou potřebu v tomto ohledu momentálně nemám, ale nechávám věcem volný průběh. Není nic, co by mě teď momentálně někam hnalo.

Nenabídl ti někdo, aby ses zabýval migranty?

Samozřejmě se mě na to ptají, ale migranti nejsou téma pro mne. Zabývá se jimi mnoho novinářů, a ti si mohou všechno dělat sami.

Josef Mlejnek, básník, kritik a překladatel.

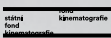
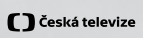
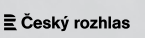

Jeden svět
*Festival dokumentárních filmů
o lidských právech*

HLEDÁNÍ DOMOVA

7.–16. 3. 2016
Praha a poté 33 měst v ČR

www.jedensvet.cz

Fotografie z cyklu Domov (bez) domova (2015)

Mé zoufalství chutná jako výtažek z jistot...

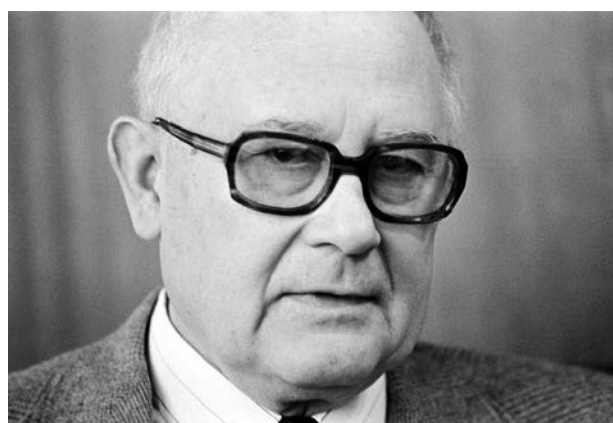
Portrét Rio Preisnera

JIRÍ HANUŠ

Portrét Rio Preisnera (1925 Mukačevo – 2007 Indiana) na stranách *Kontextů* nemůže obsáhnout činnost tohoto plodného básníka, teoretika kultury, germanisty a překladatele – jedním slovem myslitele par excellence. Je ale vhodné připomenout na úvod alespoň některé z oblastí, v nichž Preisner vynikal, a současně tak poukázat na charakter a rozsah jeho tvorby.

Byl významným intelektuálem, autorem originálního českého příspěvku ke kritice totalitarismu (*Kritika totalitarismu, Česká existence, Až na konec Česka*). Díky své znalosti německé kultury, především filosofie a literatury 18.–20. století, byl schopen brilantní analýzy německé filosofie, především hegelianismu a marxismu, a jejího vlivu na české myšlení. Totalitarismus promyslel nejen v rámci dějin filosofie, ale také s ohledem na české moderní dějiny ve středoevropském kontextu a na základě analýzy proměn české národní existence v éře habsburské, republikánské a komunistické.

Může být bez problému zařazen do zástupu velkých politických filosofů totalitní éry, jakými jsou Karl Popper, Michael Polanyi, Hannah Arendtová, Ludwig von Mises, Friedrich August von Hayek, Bruno Leoni a především Eric Voegelin. I on se věnuje potřebě hledat odpovědi na klíčové otázky směřování Západu v moderní době, respektive jeho selhání v novodobých totalitních diktaturách a potřebě nově si položit otázky o povaze novodobé kultury. Jeho mimořádný přínos je ovšem málo známý, navíc je zapotřebí přesně vystihnout jeho intelektuální (středoevropský) typ.

Rio Preisner, foto: archiv V. Stoilova.

Rio Preisner přispěl neopominutelným způsobem do diskuse o postavení české kultury v evropském kontextu. Svou polemikou s Václavem Černým o smyslu kultury (*Kultura bez konce*) vytvořil konzervativní pendant k liberálním a socialistickým koncepcím 50. až 80. let, symbolizovaným jmény Milan Kundera, Václav Havel, Jan Patočka a Václav Černý. Svoje úvahy zaměřil na obecnější evropská témata, na význam kontinuity antických a křesťanských hodnot, na podmínky tvůrčích kulturních činů.

Je ho možné začlenit do skupiny českých katolických intelektuálů s výrazně konzervativní orientací, označovaných literárním komparatistou Martinem Putnou jako „křesťanští apokalyptikové“. České katolické myšlení ve dvacátém století má ovšem mnoho linií, přičemž Preisner neopustil obecně kulturní témata a neskončil v myšlenkovém ghettu, jako se to stalo

v exilu historikovi Bohdanu Chudobovi. Jeho kulturní význam a přesah je možné doložit nejen jeho třísvazkovou trilogií a germanistickou vědeckou produkcí, ale i překlady (např. Hermanna Brocha) a bohatou korespondencí, například s básníkem Ivanem Divišem.

Byl významným reprezentantem českého exilu v USA. Je inspirativní sledovat jeho vztah k domovu i zahraničním exilovým aktivitám, především k různým nakladatelským domům ('68 Publishers Josefa Škvoreckého, Rozmluvy Alexandra Tomského, Křesťanská akademie Karla Vrány a Karla Skalického). Jeho profesní angažmá v Pensylvánii po roce 1968 bylo navíc korunováno vynikajícím dílem *Americana*, jež zaslouží srovnání s díly evropských myslitelů 19. a 20. století, kteří se pokoušeli přiblížit instituce, kulturu a mentality USA evropským elitám – ano, nebojím se srovnání i s klasikem tohoto žánru, Alexisem de Tocqueville.

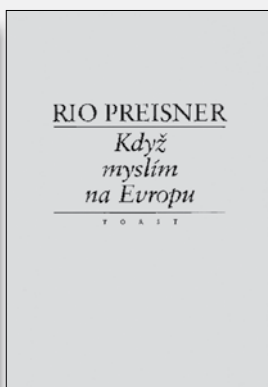
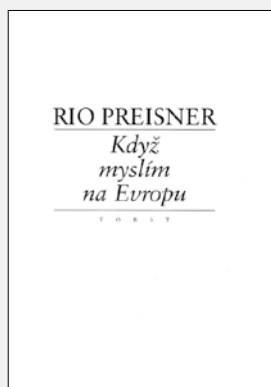
Nebyl jen významným básníkem, filosofem a germanistou. Jeho kritika totalitarismu si zaslouží pozornost i svým stylem, neboť je napsána formou poznámek a komentářů, některé jeho další práce formou dialogů (*O životě a smrti konzervatismu*). V této souvislosti je významný vztah mezi autorem-myslitelem a autorem-básníkem, neboť i jeho poezie představuje v mnoha ohledech intelektuální výkon, který rozšiřuje antitotalitní kritiku.

V tomto čísle najde laskavý čtenář toliko ochutnávku z této nabídky, a sice tři postřehy pamětníků a analytiků (Jan Šulc, Alexander Tomský a Roman Joch), jednu ukázkou z nevydaného díla Rio Preisnera a výběr z jeho básnické sbírky *Zvíře dětství*.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

RIO PREISNER

Když myslím na Evropu (I. a II.)

Nestroy a krize světového dramatu •
K interpretaci díla Franze Kafky •
Rainer Maria Rilke • Goethe v kleštích •
Franz Werfel a expresionismus •
K fenomenologii sporů o smysl českých dějin • K situaci české inteligence •
K elementární fenomenologii poúnorové doby – Evropanství Karla Vrány •
Křesťan mezi světy • O takzvané smrti marxismu a mnoho dalších esejů...

Knihkupectví Ostrov

partnerské knihkupectví nakladatelství TORST s nejširší nabídkou knih tohoto nakladatelství

Ostrovní 17, 110 00 Praha 1

telefon: 222 516 834, email: knihkupectviostrov@seznam.cz

S Rio Preisnerem

JAN ŠULC

Se jménem Rio Preisnera jsem se poprvé setkal na začátku osmdesátých let v útlé knížce aforismů Franze Kafky, již vybral, uspořádal, přeložil a komentoval. Knížka vyšla v roce 1968 v edici Otázky a názory nakladatelství Československý spisovatel a byla pro mne nejen jedinečným uvedením do Kafkova myšlení, ale i téměř nevyčerpatelným zdrojem podnětů k přemýšlení vlastnímu. Další setkání s Preisnerovým dílem následovala: studie o interpretaci ve sborníku *Podoby*, předmluvy a doslovy ke knihám německých a rakouských spisovatelů, knižní a časopisecké překlady z němčiny, kniha *Johann Nepomuk Nestroy. Tvůrce tragické frašky*, pozoruhodné básnické texty ve svazku *Kapiláry* a zejména nedocenitelná Auerbachova *Mimesis*, již přeložil spolu s Vladimírem Kafkou a Miloslavem Žilinou. Protože jsem znal oba syny Vladimíra Kafky a díky nim i Miloslava Žilinu, snažil jsem se v osmdesátých letech vytvořit si na základě jeho vzpomínek obraz Preisnerovy osobnosti. Žilina Preisnera charakterizoval historkou:

„Šel jsem po Václaváku, bylo zrovna po skončení druhého vatikánského koncilu. Najednou vidím, proti mně jde seshora Rio. Když se přiblížil, spatřím, že brečí, slzy mu tečou po tvářích. Co se ti stalo? ptám se. A on, že je konec, konec církve, konec křesťanství, konec Evropy. Zrušením latinské liturgie dal koncil zelenou likvidaci křesťanstva.“

Tato Žilina vzpomínka mi rozšířila obraz Preisnera-literáta (germanisty, překladatele, básníka), jež jsem již znal, v obraz Preisnera – katolického intelektuála, o němž jsem do té doby nevěděl. Brzy se mi začal zpřesňovat a zkonkrěťňovat, jak se mi na sklonku osmdesátých let postupně dostávala do rukou jednotlivá čísla časopisu *Rozmluvy*, jež v Purley vydával Alexander Tomský.

Preisnerovy texty mne přitahovaly tím, jak byly jiné než většina toho, co se u nás psalo. Jak byly mimooběžné s převládajícími myšlenkovými schématy, o jak obrovském autorově vzdělání vypovídaly, jak nesmírně inspirující byly. Těžko jsem k nim hledal obdobu. Preisnerovo myšlení i styl byly nepříjemné, provokující, znepokojující – a o to víc mne přitahovaly.

Přelomovým okamžikem mého vztahu k Preisnerovi bylo setkání s jeho knihou *Kultura bez konce*, již ve svém mnichovském nakladatelství Arkýř vydal Karel Jadrný. Mně ji k přečtení zapůjčil literární kritik Jan Lopatka. Byla to obsáhlá Preisnerova polemika se studií Václava Černého *O povaze naší kultury*, již též vydal knižně Karel Jadrný a která již předtím kolovala u nás v četných opisech samizdatových. Tento pozdní Černého žalozpěv za českou kulturu v podmínkách neostalinismu sedmdesátých a osmdesátých let, psaný z pozice levicového demokrata, socialisty a humanitního vzdělance evropského formátu, podnítil Preisnera k nebývale hluboké a důsazné polemice nejen s Černého studií, ale s celou evropskou vzdělaností, jak se utvářela po mnoho set let. Bez nadsázky mohu říci, že Preisnerova polemika s Černým změnila můj život, po jejím přečtení jsem již nebyl stejný jako předtím. Těžko se přesně popisuje a sděluje, co jsem při jejím čtení prožíval. Stručně mohu říci, že Preisner mi umožnil pochopit něco, co jsem do té doby pochopit nedokázal, a nadchl mne svým důsledně kristocentrickým myšlením, otevírajícím člověku cestu k naději: zatímco zdrcující Černého kritika současnosti končí skepsí, Preisnerovo přesvědčení o „kultuře bez konce“ je tak radostné a nadějeplné, že mne vnitřně naplňuje dodnes.

Když jsem v březnu 1990 začal pracovat v nakladatelství Odeon, otevíraly se přede mnou do té doby nepředstavitelné nakladatelské možnosti. Vrhл jsem se mimo jiné do ediční přípravy dvousvazkového výboru

z díla Václava Černého *Tvorba a osobnost*, s Janem Kalistou jsem domluvil vydání knihy jeho tatínka Zdeňka *Cesta po českých hradech a zámcích* a snil jsem též o společném vydání Černého eseje *O povaze naší kultury* a Preisnerovy *Kultury bez konce*. Díky Jitce Uhdeové se tohoto nápadu ujalo brněnské nakladatelství Atlantis, které společnou Černého a Preisnerovu knížku vydalo, žel zcela bez jakékoli kritické odezvy či polemiky, již jsem si přál. V souvislosti s přípravou této dvojknihy jsem s Rio Preisnerem poprvé telefonicky hovořil. Jeho telefonní číslo do Pensylvánie mi dal jeho dávný blízký přítel, redaktor Odeonu Vladimír Justl, mimo jiné i editor jeho *Kapilár*. Vzpomínám si na to jako dnes: sedím v malé místnůstce v budově Odeonu na Národní třídě 36 s prosklenou stěnou vedoucí na ulici, sedím na židli Jiřího Stromšíka, který v tu chvíli v redakci není, a hovořím přes Atlantický oceán poprvé s Rio Preisnerem o *Kultuře bez konce*, o rychlých změnách, jimiž v tu chvíli prochází celá naše země, o dalších možných nakladatelských nápadech, o Vladimíru Kafkovi, o němž říká, že to byl jeho nejlepší přítel, o Miloslavu Žilinovi, o všem, co je v tu chvíli před námi...

Preisnerův příjezd z Pensylvánie do Prahy doprovázely dvě hojně navštívené akce spojené s vystoupeními přátel a s recitací jeho básní. Na organizaci obou se podílel Vladimír Justl. První se uskutečnila v dnes již neexistujícím Divadle hudby v Opletalově ulici, druhá v Justlem vedené Viole na Národní třídě. První byla mohutnější, spontánnější, živější, s více diváky, vzpomínám si zejména na četnou přítomnost bratrů františkánů v hnědých řeholních oděvech. Druhá byla komornější, soustředěnější, zaměřená zejména na Preisnerovo básnické slovo. Seděl sám ve Viole na pódiu a pomalu, rozvážně, hebkým hlasem recitoval své verše, zejména ze sbírky *Zvíře dětství*, evokující životní zkušenosti z dětství prožitého na Podkarpatské Rusi, kde se v listopadu 1925 v Mukačevu narodil. Večera ve Viole se účastnili a do programu svými promluvy vstupovali Preisnerovi přátelé a lidé blízcí jeho konzervativně katolickému myšlenkovému zaměření. Jen namátkou si vzpomínám na Ivana Slavíka, Josefa Suchého, Ludka Pachmana, Eugena Lišku... a ovšem též na vystoupení germanisty Ladislava Nezdařila,

který křesťanské publikum v sále provokoval svými poněkud jednoduchými ateistickými špílci...

Preisnerova poezie je v českém kontextu neobvyklá, nemá nic společného s melodičností a zpěvností, již u nás od poezie čtenáři často očekávají. Je založena na široké vzdělanosti, reflexi, posléze i na filosoficky spekulativním myšlení. Lze něco takového sloučit s verší? Není takto vzdělanecká poezie jen jiným způsobem vyjádření myšlenek literárního historika a filosofa? Někteří literární vědci a básníci si Preisnerova básnění neváží, nepovažují ho za poezii. Já jsem přesvědčen o opaku. Podobně jako Miloš Doležal, který mi po souborném vydání Preisnerových *Básní*, jež jsem po několika letech od večera ve Viole edičně připravil, napsal, že Preisnerovy verše představují poezii mužnou, silnou, tvorbu, v níž se „nežvaní“, ale kde každé slovo má svou platnost. Není pochyb, že Preisner se po svém snažil navázat na básníky, jež překládal do češtiny (Friedrich Hölderlin, Gerard Manley Hopkins, Nelly Sachsová), ale zejména na Vladimíra Holana, jehož považoval za nejvýznamnějšího českého básníka a o jehož verších „Při přecházení z přírody do bytí / zdi nejsou právě vlídné, / zdi pomočené talenty, zdi poplivané / vzpourou kleštěnců proti duchu, zdi o nic menší / jsou-li snad dosud nezrozené / a přece zdi zaokrouhlující už plody“ napsal pozoruhodnou studii.

Byla to ediční příprava svazku *Básně*, jež mne s Rio Preisnerem velmi sblížila. Měl jsem v té době doma jen pevnou linku, a na ni mi začal z Pensylvánie pravidelně volávat, mnohdy několikrát týdně, zejména v noci. Bylo tomu tak po několik let. Nedokážu si ani zdaleka vzpomenout na vše, o čem jsme v těch nesčetných hovorech mluvili, vím však jistě, že hlavním tématem našich hovorů byla ediční příprava obsáhlého svazku jeho germanistických, kulturně-historických a společensko-filosofických esejů, pro nějž jsem vymyslel název *Když myslím na Evropu*. Svazek vznikal dlouho, práce to byla často nesmírně obtížná. Nakonec jsme se rozhodli rozdělit ho do svazků dvou: první obsahuje práce germanistické, druhý všechny ostatní esejistické texty. Při našich hovorech jsem poznával, jak moc se Preisnerovi stýská po Praze, po Čechách, po přátelích z šedesátých let. Jednou mi řekl: „Řekněte mi, prosím,

jak je teď v Praze, jaké je tam počasí, jaký vzduch...“ Jindy: „Mohli byste mi vyličit atmosféru v Terronské ulici v Dejvicích?“ K nejpozoruhodnějším mým vzpomínkám na hovory s Rio Preisnerem patří jeho slova: „Představte si, co se mi dnes stalo. Šel jsem tady u nás do samoobsluhy a tam jsem uviděl něco strašného. Byl tam člověk, který měl na hlavě zelené vlasy.“ Odpověděl jsem, že takoví lidé jsou i u nás v Praze. „Ne, to není možné... I u vás? Tak to je konec...“ Podobný pocit zklamání z toho, že to, co považoval v západním světě (jejž označoval převážně slovem „okcident“) za špatné, se bezmyšlenkovitě přebírá i k nám, kteří bychom na základě vlastní tragické historické zkušenosti měli přece vědět, kde jsou a kde nejsou skutečné kulturní, společenské a náboženské hodnoty, vyjádřil již předtím v básnické sbírce *Praha za času plujících ker*. Její rukopis od autora obdržel Vladimír Justl a já jsem měl to štěstí, že jsem mohl zblízka vidět, jak ho verš po verši připravoval k vydání. To nebyla běžná redakční či ediční práce, to bylo souznění editora s myšlenkovým světem blízkého přítele a schopnost dát jeho nehotovému textu definitivní básnický tvar.

S Vladimírem Justlem jsem jednou v jeho bytě hovořil o Preisnerově přisnosti, jak se projevuje nejen v jeho textech, ale i v běžném vyjadřování a chování. Justl mne překvapil postřehem, že Preisnerova přisnosta k sobě samému i k druhým lidem, zejména k ženám (vzpomeňme na verš „*Lulu, Frufru, Milena*“, v němž nespravedlivě staví talentovou, schopnou, pracovitou, charakterní a statečnou Milenu Jesenskou po bok vídeňských prostitutek), vychází z pocitu viny za vlastní uvolnění bohémské mládeže. Něco takového jsem si ani v nejmenším nedokázal představit...

Nebyl jsem sám, komu Rio Preisner do Prahy volával. Vedle Vladimíra Justla hovořil pravidelně se svým dalším blízkým přítelem, divadelním dramaturgem a teatrologem Karlem Krausem, občas s církevním historikem Václavem Vaškem, často s literárním historikem Jaroslavem Medem. A práce na dvou svazcích knihy *Když myslím na Evropu* mne sblížila s dalším Preisnerovým blízkým přítelem, jemuž do Prahy velmi často volával: s teologem Karlem Vránou (publikujícím též pod pseudonymem Pavel Želivan), duší Křesťanské akademie v Římě, mimořádně citlivým, vzděla-

ným, moudrým a vlídným člověkem. Byl to právě on, kdo mi jednou do telefonu vykreslil nádherný myšlenkový i lidský Preisnerův portrét. Bohužel jsem si ho tehdy hned nezapsal. Na hovory s Karlem Vránou, na návštěvu u něj v Říčanech i na společný oběd v italské restauraci v Průhonických nikdy nezapomenu.

Z českých básníků, kteří si Rio Preisnera velmi vážili, musím jmenovat dva. František Listopad mi vyprávěl, jak Preisnera navštívil v osmdesátých letech v Pensylvánii. „Představ si, že Rio po celou dobu mé návštěvy sekal na zahrádce u domu trávu sekačkou. Tak jsme tam tak spolu chodili u domu po trávníku, sekali trávu sekačkou a povídali si o poezii. Pro mne je Rio básník se sekačkou v ruce.“ A Ivan Diviš – snad vůbec nejbližší Preisnerův přítel během exilových let sedmdesátých a osmdesátých. Mohu dosvědčit z vyprávění obou, že se navzájem skutečně milovali a nesmírně si sebe vážili. Diviš obdivoval nezměrnou Preisnerovu vzdělanost, o jeho poezii ovšem úkosem usoudil, že „je k ničemu“. Preisner zase obdivoval Divišův básnický talent, jeho dar slova, nespoutanou osobní volnost a divokost, současně ho však Diviš dráždil až k zuřivosti svým rouháním proti Bohu a katolické církvi. Svůj hluboký vztah přetavili v neobyčejně rozsáhlou více než dvacetiletou vzájemnou korespondenci, již pro plánované vydání v nakladatelství Torst připravil literární historik a archivář Jan Rubeš.

Z hlediska edičního je Preisnerovo dílo dosud neuzavřené. Jak mi vyprávěl, jeho knižní trilogie *Kritika totalitarismu – Česká existence – Až na konec Česka* je v původním rukopisu mnohem rozsáhlejší než skutečně knižní vydání, z rukopisných celků *Speculum*, *Kapitoly z české fenomenologie* a *Tři traktáty skoro teologické* vyšly jen jednotlivé kapitoly, česky dosud nebyla vydána řada studií z dvoudílné knihy *Aspekte einer provokativen tschechischen Germanistik*, vydané v Německu v letech 1977 a 1981. Vedle poezie, knihy o Nestroyovi a *Kultury bez konce* tak je dosud z Preisnerova knižního díla odpovídajícím způsobem vydána jen dvoudílná práce *Americana*. Nadějně je, že kniha *Speculum* je postupně edičně připravována k vydání v nakladatelství Triáda.

Rio Preisner se mne mnohokrát ptal, zda jeho psaní není příliš složité, příliš odborné, příliš intelektuálně

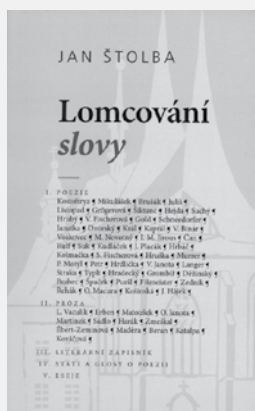
neprístupné. Prál si, aby jeho myšlenky byly vysloveny sdělně, aby se s nimi mohli seznámit i mladí lidé, pro něž jsou jeho eseje příliš náročné. Proto na přelomu osmdesátých a devadesátých let a v letech devadesátých přistoupil k tomu, že své myšlenky, často již dříve vyslovené v odborných esejích, začal přetavovat do rozsáhlých trialogů mezi třemi studenty: socialistou, liberálem a konzervativcem. První z těchto trialogů – *O životě a smrti konzervatismu* – u nás knižně vyšel již za jeho života, další tři rozsáhlé trialogy nyní připravuje k vydání nakladatelství Cherm.

Jiří Gruša kdesi řekl či napsal, že Rio Preisner byl jedním z nejvzdělanějších lidí, které v životě poznal. Sám Preisner se v jednom z rozhovorů zmínil o tom, kolik námahy, píce a času ho stálo získat během padesátých a šedesátých let samostudiem vzdělání, kterého se mu dostalo. V době, kdy zahraniční knihy byly u nás nesmírně těžko dostupné, kdy nebylo možno cestovat, kdy bylo často nemožné se dozvědět, co všechno se ve světě píše, kdy se člověk jeho schopností a talentu musel živit jako učitel němčiny na jazykové škole, kdy neexistoval internet ani možnost objedná-

vat si knížky ze zahraničí. Preisner nebyl ovšem jen člověk vzdělaný. Jeho šetlost ho vedla k originálnímu vlastnímu úsudku, k myšlení ve své době u nás zcela ojedinělému, provokativnímu – a jak mi sám vyprávěl, i v Novém světě považovanému za výlučné, hraniční, menšinové. Jak byl bytostným kritikem stalinismu a reformního komunismu, byl stejně tvrdým kritikem i současného „nedozírného oceánu okcidentální gnóze“. V jednom z telefonátů mi srovnával Billa Clintona po aféře s Monikou Lewinskou s Karlem IV., modlícím se k Bohu v kapli Svatého Kříže na Karlštejně. „To byl panovník včerejška – a to je panovník dneška, nejmočnější muž naší planety. Ten měl kapli Svatého Kříže, ten má oválnou pracovnu...“ Jako měl Zdeněk Kalista svůj životní ideál v baroku a barokním kavalírovi, pozemským ideálem Rio Preisnera byl křesťanský vládce doby gotické. Tím skutečným vládcem v jeho mysli byl však ten, jehož vtělení je a navždy zůstane skutečným středem a smyslem lidských dějin, ten, jehož vláda je bez konce.

Jan Šulc je literární historik a editor.

Nakladatelství CHERM, edice Duch a tvar

Další tituly edice a informace naleznete na <http://www.chem.eu/frames/booksframe.html>

Rio Preisner – svědek katastrofy a prorok zhroucení Západu

ALEXANDER TOMSKÝ

Nepamatuji se už, jak a kdy jsem se seznámil s Rio Preisnerem, zřejmě to bylo rok či dva po sedmdesátém osmém, kdy jsem začal pracovat jako politolog v Keston College a zabýval se zápolením církve i křesťanského disentu s upadající komunistickou mocí zejména v Polsku a Československu. Preisner bedlivě sledoval aktivity českého politického exilu a možná si všiml mých článků v kestonském čtvrtletníku *Religion in Communist Lands*, který odebíraly mnohé univerzity v Americe, nebo snad zaregistroval nějakou mou občasnou repliku ve *Svědectví*, česky jsem tehdy nepsal nejen z nedostatku času, ale ani jsem nepovažoval exilové tiskoviny za hodné pozornosti. Teprve po vzniku Charty 77 a se zpožděním až od začátku let osmdesátých se rozbíhala plodná spolupráce exilu s domácí opozicí. Měl jsem totiž také na starosti vytvářet archiv samizdatu, z něhož jsme čerpali zprávy o pronásledovaných a posílali je do tiskových agentur a církvím. Zamýšlel jsem proto založit nové české nakladatelství a místo exulantů přednostně vydávat ty doma zakázané (včetně mých oblíbených již mrtvých básníků Reynka, Zahradníčka, Demla), vyvstala totiž také potřeba výměny knih s disidenty za jejich vzácné, většinou průklepové strojopisy. Můj mladistvý zápal však zchladila realita finanční tísně, již nezměnila ani masivní finanční pomoc Reaganovy vlády, ta byla určena jen na pašování, a tak nezbylo než vydávat i literaturu komerční (kuchařku Sandtnerové či Švandrlíka nebo Škutinu) a na žádost disidentů pak reprinty hlavně tehdy nedostupných knih Škvoreckého.

Preisner mě okamžitě přesvědčil, že chybí časopis *pro domo sua*, důsledně antikomunistický, konzervativní, katolicky ortodoxní a nikoli heterodoxní, ekumenický či dokonce podléhající chiméře dialogu

s marxisty nebo teologii osvobození jako římské *Studie*. S hegelíánsko-marxistickou gnózí nelze vést dialog, je manichejskou vzpourou padlého ducha proti Bohu i proti nedokonalému stvořenému světu. V jeho křesťanské filosofii dějin i v básních se tento motiv stále opakuje. Znal jsem jej už z jeho fragmentární *Kritiky totalitarismu*, jejíž první díl vyšel v Římě (1973), a přestože jsem byl oslněn Maritainovou ontologií, tak ani po studiu filosofie (metafyziky) a evropských postreformačních dějin jsem Preisnerovi příliš nerozuměl. Cítil jsem se vůči jeho vpravdě renesančnímu vzdělání jako nedouk a bohužel to platí dodnes. On se suverénně pohyboval v evropských i archaických dějinách, německou osvícenskou i idealistickou filosofii naprosto ovládal, stejně jako německo-rakouskou literaturu, ale v porovnání s polopatistickou anglo-americkou didaktikou psal exaltovaně, expresionisticky, tak trochu stylem vídeňského kultovního arbitra literatury Karla Krause („soudím živé i mrtvé“), a v *Kritice* pak úryvkovou (jakoby deníkovou) formou ne vždy souvislých, někdy básnivých úvah, čímž musel běžně vzdělaného čtenáře dezorientovat. Jeho apodiktické až absolutistické, nepochybně promyšlené soudy měl křesťanský čtenář v šíři jeho intelektuálního záběru prostě uznat, anebo přestat číst. Tehdy ještě přežíval kult literátů, kteří hyperbolou povyšovali i pouhou „pěnu dní“ na umění.

Preisner takový styl považoval za privilegium básníků, za něco, co zdánlivě logická esejistika nevyjádří, protože velcí básníci jsou vizionáři – Kubin, Kafka, Hofmannsthal, Broch, Musil, Karl Kraus, kteří intuitivně „předjímalí destrukci ducha, předcházející ničivé narušení reality“. ... „Voltaire považoval v duchu osvícenské propagandy otázky po smyslu

dějin za dětinskost,“ kdežto pro mne, psal Preisner, „vyplyývají ze zvláštní dějinné situace, kdy byl člověk poprvé (ve Starém zákoně) uveden do vztahu dítěte Božího.“ Vznikly nejen lineární dějiny, ale zápas proroků s izraelskými panovníky a lidem, později zápolení křesťanství s gnostickými sektami i absolutizujícím se ideologickým státem a imanentním duchem světa.

V počáteční fázi Preisnerova psaní (1970–1972) se odráží jeho zuřivá soliterní potřeba vypovědět svou zkušenost s marxleninskou státní ideologií! Já ji považoval už v těch šedesátých letech odporu za mrtvou, v Rusku snad dožívající, a vysvětlovat lidem doma západní akademický neomarxismus mi připadalo nevhodné a netaktické. Nebyl jsem si ani jist, jestli v mocenském zápasu studené poziční války (instalace raket SS-20 a Pershingů) má vůbec smysl útočit na Hegelovu těžko srozumitelnou dialektiku, ale Preisner v ní viděl smrtelné nebezpečí i pro církev (Teilhard de Chardin), tu jedinou moc, která by snad ještě mohla zachránit svět. Prohnílé západní Evropě šanci nedával, bude tak jako tak Sověty pozřena a izolování křesťanů, podobně jako židů, „ti osamělí štvanci pozdní doby“, budou předhozeni lvům. Po americké prohře ve Vietnamu, sovětské okupaci Afghánistánu a infiltraci do Afriky (Mosambik, Angola, Etiopie) to vypadalo na pováženou.

Časopis *Rozmluvy* (rozmlouvat nikoli diskutovat) tedy vznikl, bohužel málo bylo konzervativních odvážlivců a úvah v českém samizdatu (osamělý Václav Benda), a tak vyšlo jen sedm spíše nepravidelných sborníků. Nechtěli jsme jen překládat. Preisner byl psavec a hravě by každé číslo vyplnil, ale uznal, že to rozumné není, a své eseje publikoval často v obskurních exilových plátcích jepičího života, které nikdo nečetl. Nemuseli jsme debatovat o obsahu, co přeložil, to mi poslal – Ratzinger, von Balthasar, von Speyr, Besançon, Bao Ruó Wang, D. J. Levy –, občas i s nějakou poznámkou či komentářem. Setkali jsme se za to desetiletí do převratu jen pětkrát, jednou u nás doma v Londýně i u něj v Americe, na frankenském sympoziu a na setkání Křesťanské akademie na hradě ve Vaduzu. Byl vždy velmi plachý, otažitý a nemluvný, nikdy jsem neviděl, že by se usmál, stále se považoval za celoživotního štvance, a i když po ná-

vratu „do krajiny svého dětství“ ani toužit nemohl, za své první vyhnanství považoval nucený odchod do Böhmen und Mähren ve třinácti letech z Mukačeva, kde se narodil a vyrůstal v české kolonii. Dvojitý exil měl za krutý osud.

Stal jsem se postupně jeho dvorním nakladatelem a vydal mu chybějící dva díly *Kritiky totalitarismu*, „vydestilované“ z dvacetiletého přežívání (vnitřní emigrace) v Československu. Zajímavé je, že už v této rané práci předjímá své pozdější úvahy k ucelené konzervativní filosofii dějin, poučené anglo-americkými mysliteli mnohdy evropského původu (Leo Strauss, Canetti, Voegelin, Kirk, Eliot), o smyslu dějin, sekularizované kultury a politiky. V *Kritice* reflektuje českou genezi komunistické „ortopraxe“, ale i její evropsky antievropské historické kořeny a stal se nepochybně důstojným, byť i většinou Čechů a Slováků naprosto neznámým svědkem po boku Miłosze, Kołakowského, Mandelštamově nebo Bukovského. Zpočátku mi negativistická, apokalyptická a zároveň triumfální dikce oněch „blutgerinnsel“ (krevních sraženin) evropské kultury „zločinců a mnichů“, jak ji uvádí mottem z Gottfrieda Benny, nevadila, i já byl tak jako mnozí (Gruša, Diviš) uštknut Holanovou velebásní *Noc s Hamletem*, jeho temnou poetickou metafyzikou katastrofy (?), tou negací negace (totalitární říše zla):

Dosud stále hledám bezplatnou jídelnu,
jejíž okýnko by nebylo okýnkem
ve dveřích žalární cely, okýnkem, kterým je
žalářovaný pozorován,
okýnkem, které se jmenuje jidášek...
„Kdo nepracuje, ať nejí!“ Ano,
ale co je práce? Být věrný svému nezištnému údělu –
nebo být prodávčem odpustků
či horlivým topičem v krematoriu,
zavádět teploměr do konečníku války
nebo musit zpívat při vinobraní
na důkaz, že nejíš hrozny,
prohlížet koním zuby nebo jako kat
trhat chřípí bytostem před popravou,
být leptán octem a žlučí a mstít se na druhých
nebo vypalovat ženám pravý prs,
aby z nich byly dobré lučištnice,

být semenem osudu do klína dějiny
nebo citem odsouzeným k dřině
pod šedou Sibiř starých hlav –
nebo i pod ztrátou hrdla přepilovat pouta
a raději si vyloupat oči,
aby neviděly ty dnešní hrůzy,
a přece ještě zaslechly ty dávno mrtvé,
ale svobodné zpěváky?...

Nebo téměř manifestační *Mým nepřátelům*:

A už mám dost vaší drzosti,
jež všechno zproniká, kde chtěla obsáhnout
a nedovedla objímat.
Však také přijde pohroma,
o níž se vám nikdy nemohlo ani snít,
protože nemáte sny,
co Bůh si vymyslel, chce mítí procítěno,
přijde pohroma, dětem a opilcům je to jasné,
jen z lásky mohlo by zde ještě trysknout štěstí,
kdyby štěstí nebylo vášní,
dětem a opilcům je to jasné...
Bylo by třeba žít, abyste byli,
ale nebudete, protože nežijete,
a nežijete, protože nemilujete,
protože nemilujete ani sebe, natož bližního.
A už mám dost vaší sprostoty,
a nezabil-li jsem se ještě, pak jen proto,
že jsem si nedal život
a že ještě kohosi miluju, protože miluju sebe...
Můžete se smát, ale orla napadne jen orlice
a raněného Achilla jen Briseovna.
Být není lehké... Lehká jsou jen hovna...

„Podstata utopična tkví v prometheovsko-sisyfovském utváření ‚čehosi‘... Lásku by snad i uznala, kdyby netvořila grunt vši nedokonalé, krásné a dobré skutečnosti, kdyby nenabádala k čekání na moment uskutečnění.“

Nejsem si už jist, jestli dnes, více než čtvrt století po pádu komunismu, lze uvažovat o odlidštěné, reglementované a atomizované společnosti povinného optimismu, na rozdíl od Orwellovy beletristické pohádky a pozdější dystopie 1984, bez osobního prožitku

rozumět. Preisner: „Utopie sní o říši dokonalosti bez lásky, neboť láska nehledí vstříc utopii, nýbrž okamžiku zeskutečnění. To nemůže utopie připustit, neboť její život se živí odmítáním nedokonalé skutečnosti. Utopie – inkarnace netrpělivosti, pro niž jsme byli vyhnáni z ráje – jak praví Kafka – a pro niž bloudíme v bezcestí.“

Tě přehnaně symbolické a náznakové formy úryvků se Preisner brzy vzdal a psal ucelenější esejistiku jazykem politické filosofie, ovšemže stále vzletným a náboženským, a v osmdesátých letech se pokusil o systematictější konzervativní indukci dějin, které vyústily v onu „bytostně jinou moc“ (Havel). Věděl, že ji západní akademie nikdy nepochopí, neboť sekulární socio/ekonomická historiografie posledního století pojmu politické gnóze (Voegelin) nerozumí, musela by chápat postosvícenské utopisty (Saint-Simon, Comte, Marx) i Hegela s jeho imanentním dialektickým Absolutnem, jako teosofisty, řečeno s Maritainem. A to cestou myšlení od středověkého nominalismu a sekt ke karteziánské idealistické „záchraně“ reálného jsoucna, od osvícenského racionalismu až ke Kantově „záchraně“ rozumu před solipsismem na jedné straně a zbožštěním na druhé, kterou překonal Hegel náhradou klasické duality jsoucna a Bytí tím, že Bytí (Absolutno) utopil svou dialektikou v jediném monisticky pojatém kosmu, ve kterém se postupně negací sebe sama realizuje. Tak byl nelogicky klasický ontologický dualismus zachován, ale zároveň byl dějinný řecký i židovský vztah k Bohu zrušen. Preisner to považoval za ďábelskou lest, souhlasil s Marxem, že by bez ní neměl naivní pozitivistický utopismus svou energii. Od Saint-Simona snad převzal Marx jen Eschaton konečné beztrždní společnosti a blouznění o vědeckém důkazu.

„Bytostně jiná moc vládne dialektikou, s níž se ztotožňuje v bytostném rozporu, ale kterou ovládá, za její odhalení se musí zaplatit vyčerpáním všech lidských rozumových potencií a vedle toho je zde ten oněmující děs, jenž z ní vychází ... chybí nám totiž i pojmosloví, které nemůže být odvozeno z gnóze, jejíž jazyk soustavně neguje jsoucno.“ Proto tak nadšeně přivítal Solženicynovu heroickou solitérně osvobozující negaci nežít se lží! Havlův život v pravdě byl jistě

mnohoznačný, ale v normalizační atmosféře už předvídal naději.

Hegel měl určující vliv na Marxe, jeho Duch světových dějin, to stále vyšší vědomí globalizujícího se lidstva, jež se podle dnešních představ propracuje k vyššímu stadiu sjednoceného lidstva a vlády i absolutně rovnostářských práv jedince, oslňuje i po pádu sovětského marxismu. Mám však pocit, že myšlenka světového pokroku (svobody jako poznané nutnosti) je možná i bez Hegelovy dialektiky. Straussovo vymezení přirozeného práva a nešťastné kategorie lidských práv utopisty nezajímá. Nevím, zda je jejich představa rovnostářské expanze do jednotného lidstva potvrzením Hegelovy dialektiky. Možná jednou bude pokus organizovat antropocentrický humanismus totalitární, dnes se před námi spíš vypíná nafouklé ego a nadchází rozvrat lidské přirozenosti. Ve své počáteční literární fázi to tak i Preisner viděl, to bylo ale ještě dávno před maastrichtskou unijní smlouvou, to ještě o jeho organizovatelnosti nic netušil. Základní listina evropských práv byla formulována a „uzákoněna“ až v roce 2000:

„Humanismus, původně zbožšťující člověka, ho dnes začíná negovat nikoli ve jménu ducha, ale ve jménu nízkých organismů, ve jménu džungle, humusu. To je ale smrt, prastarý koloběh života a smrti. Existuje naprosto brilantní a fantastické umění, které slouží zlu, a vedle umění sloužící dobru je pouhou Popelkou. To však není pravda. Když se podíváte na středověkou katedrálu, tak vidíte, že jsou tady vysoké a vypjaté možnosti, které slouží a slaví Boha. Ta brilance umění, která slouží zlu, se objevuje tak od konce osmnáctého století, kdy přišla Francouzská revoluce a všelijaké krásné rachejtle. Je to oslnivé, až se tají dech. Dnes jde především o to, aby se umělec rozhodl, jak chce vůbec dělat umění. Jestli chce sloužit třeba geniálním způsobem negaci nejen Boha, ale i člověka, anebo se rozhodne pro to druhé.“

Jisté je jedno, bez víry Evropa vymírá, nebo se stane snadnou kořistí jiné civilizace, a osvícenský liberální člověk zanikne.

Rio mě upozornil na filosofii dějin německého exulanta Erica Voegelina, který měl na něho zřejmě zá-

sadní vliv, neboť ve své monumentální pentalogii *Řád a dějiny* jako by mu potvrdil jeho apokalyptický konec Evropy. Voegelin totiž rozpracoval postřeh Hanse Jonase z 30. let, že existuje příbuznost mezi prastarou náboženskou gnózí a Heideggerovou filosofií bytí, to znamená, že měla zásadní vliv na zdánlivě optimistický hegelianismus, pozitivismus i marxismus. Dualistický náboženský manichejismus oněch dávných gnostiků, jež církev porazila, usiloval o koncepci, v níž Duch, spiritualita, popírá materiální stvoření jsoucno a omezující dějiny, což odpovídá všem politickým náboženstvím Evropy včetně dnešní ideologie ahistorického, abstraktního, egalitárního čili duchovnějšího jedince. Gnóze předpokládá vhléd do tajemství dějin. Ale nejen to, Voegelin dokazuje, že zhruba ve stejném údobí 6. století před Kr. dochází k ontologické revoluci v Řecku a Izraeli. Kosmologický mýtus imanentního řádu starověkých říší, té vlády „generálního otroctví“, je prolomen vědomím, že řád světa leží vně, je transcendentní, a toto zjevení dává hlubší smysl lidskému životu. Gnostik ovšem nechápe, že se tím nemění základní podmínky lidského života, jde jen o „skok“ v myšlení, nikoli o postup na vyšší příčku bytí, čili v ontologické hierarchii, kde už není třeba dbát na omezující lidskou přirozenost/podmíněnost. Žádné ven z existence do božího světa neexistuje.

Proto Preisner znovu a znovu zdůrazňuje dobro materiálního jsoucna, té „skutečné skutečnosti“, kterou budovatelé umělé konstrukce anihilují a ženou do vražedného rozkladu. Totalitarismus hubí nejen člověka, ale i ekonomiku a přírodu, buduje antisvět. Voegelin také považuje křesťanství za vrchol dosaženého vztahu člověka k Bohu (vtělení), ale neodvozuje z tohoto faktu ideální politický řád, hra na řád není determinovaná historickým vývojem, v dějinách lze nalézat jen jednotlivé prvky a skládat je nanovo, usilovat lze jen o částečnou nápravu věcí lidských.

Preisnerova *Kritika totalitarismu* (tisíc normostran) je monumentální svědectví o rozpadu sakrálních dějin českých i evropských, kultury, hospodářství a lidských vztahů, popsat se nedá, pouze citovat. Jeho ještě objemnější dvoudílná *Americana*, snad dva tisíce normostran, kterou psal koncem osmdesátých let v Americe s nepochopitelným propedeutickým záměrem

přiblížit vlastně neexistujícímu českému čtenáři americký konzervatismus a jeho kulturní a politické války s utopickou levicí (Atlantis, 1992–1993), je obdivuhodná a plodná filosofická reflexe té jiné republiky Západu (podle autora rovněž zanikající). Americká „revoluce“ je totiž plod duchovní aristokracie, která „vytýčila prostor svobody, jež vymezuje s ohledem na nedokonalost člověka a neváhá ji vztahovat i na sebe. Evropská jakobínská elita se ztotožňuje s „obecnou vůlí“, již sama definuje... hovoří také o svobodě, ale v rozporném sepětí s dokonalostí utopického programu, kterou váže na historickou zákonitost.“ Zápas o tuto realistickou Ameriku zakladatelů považuje Preisner za prohraný. Ano, americké humanitní obory jsou dnes zcela v područí levice a evropské demokracie jsou (s výjimkou Švýcarska a Británie) stále de facto jakobínské.

Problém s Preisnerem by se dal poněkud humanisticky definovat takto – křesťanství přineslo do Evropy jeho absolutní boží lásky a ideál svatosti i se zuřivostí biblických proroků neposlušné teokratické demokracie Izraele. Církev zachránila řeckou ontologii a geometrii, to univerzální hledání ideálu ve sféře myšlení a kosmu, i římský objev práva. Z těchto základů křesťanství vytvořilo neklidnou, dynamickou, sakrální civilizaci, kterou lze charakterizovat jako napětí mezi svatostí a kompromisem, vírou a rozumem, církví a státem, jedincem a společností, pohanství však zničit nedokázalo. To využilo každé chyby církve, vzbouřilo se, a v uprázdněném prostoru po církvi mnozí vyznávají specifické aktivistické ideologie, jež se slévají do konečné utopie nového lidstva. A stát kdysi absolutistický (dnes v podobě Unie) se stále snaží uzákonit samozřejmé imanentní dobro utopie. Většina lidí se smířila s absolutním koncem své existence, žije malým pozemským smyslem života (rodina, přátelé, zaměstnání, zájmy, dovolená). Nic proti tomu, ale nějaká

transcendence tu chybí, proč žijí na úkor radostných obětí života, především existence dětí? Západ vymírá.

Ptám se: Uklidní se antiteistický duch lstivě parazitující na křesťanství nadkřesťanským humanismem a přestane vytvářet univerzální náhražky, ta imanentní království rovnosti, spravedlnosti a svobody, nebo ne? Je Evropa schopna vytvořit takovou tu anglickou pragmatickou civilizaci malých ctností a hledat politický kompromis na bázi zdravého rozumu? Slušnost a morálka jsou konečně starší než náboženství. Víru lze kolektivně prosadit jen násilím. A platí opravdu Preisnerovo: buďto Kristus, nebo svět generálního otroctví jako za dávných kosmologických, mýtických civilizací?

Nechci psychologizovat, leč Rio se považoval za celoživotního štvance přežívajícího v odporu a osamění své vnitřní emigrace, a to mu zůstalo i v exilu. V roce komunistického převratu mu bylo 23 let, krátce po studiu a po svatbě jej režim poslal na dva a půl roku do pracovního tábora tzv. Pomocných technických praporů, nesměl pracovat jako germanista, profesorem se stal až v Pensylvánii. Dobrá, ale já znal křesťany, kteří prošli nesrovnatelným utrpením lágrů a zachovali si veselou mysl. Jednou jsem jej málem urazil neprozřetelnou poznámkou, že Chesterton považuje za autentické jen radostné křesťanství, a jak se to srovnává s jeho chmurnou negací negace. „Podíval jsem se Mu do očí,“ řekl, „a to není bez následků.“ Svým dílem o Něm vydal svědectví.

Sešli jsme se ještě jednou a naposled po převratu. Při procházce průhonickým parkem u Prahy jsem se ho zeptal, co tomu zázraku říká. „Zázrak? Vždyť je to jen odklad, rozpad sovětského impéria teprve rozhýbá síly, které už dokáží ujařmit svět. Světová vláda mnohem zlotřilejšího systému teprve nastane.“

Alexander Tomský je politolog, překladatel a nakladatel.

Rio Preisner jako americký i evropský myslitel

ROMAN JOCH

Rio Preisner byl velice americkým myslitelem a zároveň zůstal myslitelem velice evropským.

Je málo reflektovaným faktem – faktem, který by rozhodně stál za vynikající monografií –, jak moc za poslední tři čtvrtě století ovlivnili americké myšlení, americký pohled na Ameriku samotnou i na celý svět Středoevropané. Proč za posledních pětasedmdesát let a proč Středoevropané? Jedno souvisí s druhým. Začátek druhé světové války – a emigranti před nacismem a pak komunismem, dvěma totalitáry 20. století. Zatímco antitotalitní Západoevropané, kteří válečná léta strávili v USA, se po roce 1945 do západní Evropy vrátit mohli, antitotalitní Středoevropané se (většinou) neměli kam vrátit. Jací Středoevropané, kteří takto výrazně ovlivnili americké myšlení, to byli? Někteří jsou známí – jako např. státníci Kissinger, Brzeziński, Albrightová. Celkem známí jsou někteří akademici, jako např. filosofka Hannah Arendtová či historik Richard Pipes. Pak to byli ti, kdo ovlivnili americkou levici, např. Frankfurtská škola, konkrétně Adorno, Horkheimer či ten nejmivnější (a nejzlobnější) z nich, Herbert Marcuse. A v neposlední řadě to byli ti, kdo ovlivnili americkou pravici, např. klasičtí liberálové Ludwig von Mises, Friedrich August von Hayek, Ayn Randová, filosofové Leo Strauss, Eric Voegelin, Gerhart Niemeyer, antikomunista Willi Schlamm (před válkou kamarád Mileny Jesenské) či katoličtí tradicionalisté Eric von Kuehnelt-Leddihn, John Lukacs, Thomas Molnar.

K této poslední skupině patřil i Rio Preisner. Nikoli v tom smyslu, že by ovlivnil americké myšlení – do USA emigroval pozdě, až po roce 1968 –, a není mi známo, že by v USA anglicky vydal nějaké zásadnější dílo politického myšlení. Psal díla, která vyšla česky, nejdříve v exilu a po roce 1989 i u nás. Ne, k této skupině patří v tom smyslu, že byl středoevropským emigrantem do USA, který se šzil s americkým konzervatismem, naprosto jej pochopil a identifikoval se s ním.

V tomto ohledu byl více americkým konzervativcem než konzervativcem evropským.

Pro myšlení Rio Preisnera byly zásadní tři motivy: příklon k ekonomickému liberalismu; koncept gnosticismu a kritika gnóze v moderní společnosti; Inkarnace jako protiklad gnóze – tedy Vtělení božského *Logos* v živou, ukřižovanou a vzkříšenou osobu Ježíše Krista coby alfa a omega všeho zdravého smýšlení. Důsledkem „amerikanizace“ Rio Preisnera byla jeho akceptace klasického ekonomického liberalismu v podání rakouské ekonomické školy; autorů jako Mises a Hayek. Odmítání jakékoli formy socialismu a příklon k ekonomickému liberalismu jsou velice typické znaky amerického konzervatismu a jsou velice netypické pro konzervatismus evropský. Dokonce jsou z evropského hlediska „nekonzervativní“. V katolickém prostředí v Evropě i v Latinské Americe existuje a vždy existoval silný proud koketování se socialismem. To Rio Preisner odmítal. I když filosoficky nesouhlasil s Misesem či Hayekem – s jejich náboženským agnosticismem –, ekonomicky je přijímal. To je důkaz jeho amerikanizace. Proč odmítal křesťanský socialismus? I proto, že jej považoval již za projev gnóze, gnosticismu. Svým temperamentem, svým pesimismem byl Rio Preisner nejbližší dvěma posledním zmíněným Maďarům – Johnu Lukacsovi a Thomasi Molnarovi. Ale filosoficky mu byl nejbližší Eric Voegelin – Rio Preisnera lze vlastně považovat za Voegelinova žáka. Voegelin vypracoval koncept gnosticismu; touto prastarou náboženskou herezí označil ideologie moderní doby, jež usilují o ustavení Nebe na Zemi, vytvoření Ráje na Zemi politickými prostředky; tedy, slovy Erica Voegelina, o „imanentizaci křesťanského Eschaton“. Samozřejmě, vytvořit Ráj na Zemi politickými prostředky nejde, nikdy se to nepovede, je to čistá Utopie, protože člověk je nezměnitelně nedokonalý, je zatížený dědičným hříchem. Ale pokus samotný je nebezpečný, protože vede k totalitarismu,

k totalitnímu státu. Dobře míněný, leč naivní pokus vytvořit Nebe na Zemi politicky způsobí Peklo na Zemi z rukou totalitního státu (gulag, holocaust, atd.). Ne nadarmo se říká, že „cesta do pekel je dlážděna dobrými úmysly“. To je gnosticismus a to je (voegelinovská) kritika modernity ze strany Rio Preisnera. Proč je gnosticismus tak silný? Protože lidé odpadli od Krista, resp. od předreformačního křesťanství. Věříte-li, že Kristus je realita, pak vás ani nenapadne hrát si na Bohy a vytvářet na Zemi Utopii. Ráj existuje, Nebe existuje, ale až do druhého příchodu Krista se realizují po smrti člověka v přítomnosti Boží – a to nikoli politickými prostředky. Do druhého příchodu Krista hmotný, hmatatelný aspekt Nebe na Zemi je Eucharistie. Preisnerovo myšlení je tudíž postavené na realitě Inkarnace (a Zmrtvýchvstání) a svátostní. Gnostické byly některé středověké sekty (albigenských, valdenských), táborité, radikální proudy reformace, Rousseau, Hegel, pak pochopitelně totalitní nacisté a komunisté, ale i ty proudy, které bychom mohli označit za osvícensky pokrokové, pozitivistické, socialistické, levicově liberální – tedy např. osobnosti jako Comte, Masaryk, Wilson, atd., až k současné levici, včetně křesťanské, katolické, socializující levici! To je širší kritiky Rio Preisnera – nejen totalitismů, ale i současného pokrokového levicového liberalismu. Preisner viděl jen dvě alternativy: buď gnóze, nebo Inkarnace, tedy předreformační křesťanství. A protože to druhé je už (v západní společnosti několik staletí) na ústupu a gnóze je na postupu, byl naprostým pesimistou. Podle něho západní křesťanská civilizace už skončila a nelze ji oživit. Bůh sice nakonec bude triumfovat, ale pokud křesťanská civilizace už skončila, tak triumf Boží bude v podobě druhého příchodu Krista (*Parousia*) a konce světa. Jinými slovy, ta (jediná) naděje, kterou má Preisner ve svém pesimismu, je... ehm... Apokalypsa. Ve svém díle *O životě a smrti konzervatismu* dokonce naznačuje, že církev, coby Nevěsta Kristova, jej bude a má ve všem následovat, tj. zakusit (prožít?) i své ukřižování a zmrtvýchvstání... A tímto hlubokým, existenciálním pesimismem se Rio Preisner nejvíce liší od amerického konzervatismu, a zároveň nejvíce zůstává evropským, konkrétně a přesněji rakousko-uherským konzervativcem jakoby vystřiženým z epochy *fin de siècle*. Vskutku, míru jeho pesimismu a jeho hloubku nelze označit jinak než jako rakousko-

-uherskou. Svět skončil v ten plačtivý listopadový den roku 1916, když zemřel císař František Josef... Konzervatismus je mrtev a nelze jej už oživit...

Američtí konzervativci, ti, které tak obdivně a láskyplně popsal ve své knize *Americana*, se však na věc dívali jinak. Ano, je to hrůza, ten svět po roce 1945 – socialismus expandující doma, komunismus expandující v zahraničí a (anti)morální nihilismus Nové levice otravující kulturu Západu všude – to vše je strašné. Ale to vše lze změnit, lze otočit kolem dějin, lze se vrátit na tu křižovatku v dějinách Západu, kde se stala chyba, kde jsme se vybrali špatným směrem, a tentokrát vybrat cestu správnou. Jak říkával americko-britský básník (a konzervativce) Thomas Stearns Eliot, „žádný boj není plně prohraný, protože žádný boj není plně vyhraný“. To je největší rozdíl v temperamentu mezi americkým konzervatismem a Rio Preisnerem. Jeden soudobý americký konzervativce (Morton Blackwell) učí mladé lidi zásadě: „Modli se, jako kdyby všechno záleželo jen na Bohu; a pracuj, jako kdyby všechno záleželo jen na Tobě.“ Moderní post-křesťanský svět neuznává „modli se...“. Uznává jen „pracuj...“, případně „užívej si...“. Americký konzervatismus není, stejně jako Rio Preisner nebyl, post-křesťanský, proto je tam prostor i pro „modli se...“. Ale na rozdíl od Rio Preisnera není hlubinně pesimistický, proto je tam i ta druhá část oné zásady, ono optimistické „pracuj...“. Preisner tento optimismus neměl. Zbyl mu prostor jen pro „*ora*“; pro „*labora*“ už neviděl důvod. Měl za to, že vše už skončilo. Možná měl pravdu. Ale pokud by si to řekli všichni, měl by pravdu zaručeně; bylo by to sebe-naplňující proroctví. Americký konzervatismus to však tak nevidí. Má za to, že vše ještě není ztraceno. Proto po onom „modli se, jako kdyby všechno záleželo jen na Bohu“ následuje „pracuj, jako kdyby všechno záleželo jen na Tobě“. Hrůza lidí s vizí, odhodláním a odvahou může zničit Říši Zla – a taky obnovit či založit civilizaci. To je velice reaganovské. A zároveň naprosto anti-preisnerovské.

Proto byl Rio Preisner v určitém smyslu konzervativcem americkým a „neevropským“, ale ve smyslu jiném velice „neamerickým“, leč velice (středoevropským).

Roman Joch je politickým komentátorem, ředitelem Občanského institutu.

Evropa, Rusko, světovláda a opuštěnost křesťana

RIO PREISNER

Rio Preisner psal vedle germanistických studií, básní a specifických poznámek a postřehů také tzv. trialogy, v nichž nechával promlouvat tři diskutující přátele. Nejedná se však o debatu v pravém slova smyslu, neboť dva ze tří účastníků jen doplňují a mírně modifikují třetího z nich, za nímž se skrývá názorově samotný autor. Tento svébytný žánr není nadán výrazným dramatickým akcentem, na druhé straně poměrně přesně vystihuje oblasti Preisnerova uvažování, jeho radikální závěry, jeho obrovskou vzdělanost – zkrátka jeho intelektuální dílnu. Se třemi osobami (Tomáš, Marek, Ivan) se mohli čeští čtenáři setkat již ve svazku *O životě a smrti konzervatismu* (Votobia 1999), další pokračování trialogu chystá k vydání pražské nakladatelství Cherm.

TOMÁŠ: Názorný příklad duchovní konfúze, která je příznačná pro gnosi, skýtá dnešní Rusko po rozpadu vševědoucího aparátu Sovětského svazu.

IVAN: Až na to, že marxismus-leninismus, který se tam dostal k moci v roce 1917, byl už o sobě – řečeno tvým pojmoslovím – ortopraktický produkt hegelianské dialektické gnose. Poté, co se tento mocenský aparát gnose rozpadl, zavládl v Rusku další ideologický zmatek.

MAREK: Jeden systém gnose plodí další podsystémy s příslušnými návody, jak změnit nevyhovující skutečnost. Rusko teď hladoví nejen po západním zboží, ale také po západních duchovních impulsech.

IVAN: Podobné máš dnes ve střední Evropě.

TOMÁŠ: Mám obavy, že pod pojem gnose zahrnuješ i experimentální a praktické poznávání reality. Gnose je vybudována na apriorním přehodnocování skutečné skutečnosti v pouhé jevy, jichž se beze zbytku zmocňuje poznávající subjekt, a které – pokud uzná za vhodné – zapojuje do abstraktních systémů a plánů.

IVAN: Chápu, chápu. Pokud je ruský sedlák odhodlán obdělávat svá pole –

MAREK: – tím myslíš pole, jež jsou jeho nezcizitelným vlastnictvím –

IVAN: – nebo založit podnik na výrobu užitečných věcí, pokud se řídí nabídkou a poptávkou a tak dále, pře-

konává abych tak řekl gnostické svody. To platí i pro bývalé sovětské satelity. Zatím se prosadil v Rusku spíš orientální bazár.

TOMÁŠ: Rusko se podstatně liší od Evropy právě ve způsobu, jak přijímá a řeší západní impulsy.

MAREK: Jde o to jaké? Praktické, filosofické...

TOMÁŠ: Zcela obecně bych k té ruské odlišnosti poznamenal toto: Postřehli a popisovali a všelijak ji zdůvodňovali ve svých cestopisných zprávách evropští návštěvníci Ruska už od 6. století. Jeden z prvních, Sigmund von Herberstein, prodléval na dvoře moskevského velkoknížete dvakrát jako vyslanec císařů Maximiliána I. a Karla V. Jeho latinsky psaná zpráva o Rusku *Rerum Moscoviticarum Commentarii* z roku 1549 se stala takříkajíc evropským bestsellerem. Už tenkrát byla přeložena do němčiny, italštiny a angličtiny.

IVAN: A v čem spatřuje onu odlišnost?

TOMÁŠ: S bezpečným zjednodušením bych řekl, ve ztožňování vůle knížete s vůlí Boží. Von Herberstein uvádí, že knížete nazývali „klíčником Božím“, tedy vlastně komorníkem Boha.

MAREK: Nebo jeho sekretářem...

TOMÁŠ: Nakonec k tomu poznamenává: „Těžko rozhodnout, zda takový lid potřebuje tak těžkou vládu nebo jestli taková krutovláda vytváří tak nemohoucí lid.“

IVAN: To bylo tedy v šestnáctém století. Nechtěl bych to srovnávat s tehdejšími evropskými poměry.

TOMÁŠ: Von Herberstein věnuje obšírnou kapitolu Tatarům a jejich pronikání do Ruska... Mnohem známější než von Herberstein je ovšem cestopisný deník *La Russie en 1839* markýze de Custina. Najdeš tam kapitoly, které by mohl napsat i objektivní cestovatel po Sovětském svazu za vlády Stalina. Toto je ovšem carské Rusko, v němž však platí, skoro jako u von Herbersteina: jediné Bůh vytváří budoucnost, car však přetváří minulost.

MAREK: Nějak zapomínáme, že stalinismus byl také do značné míry produkt okcidentálního marxismu.

TOMÁŠ: Klást rovnítko mezi carské Rusko a Sovětský svaz může jen ten, komu záleží na ospravedlnění marxismu. Týká se to nejen trockistů, ale také menševických socialistů s lidskou tváří, eurokomunistů a tak dále. Markýz de Custine však nezůstal u pouhého popisu carské despotie, nýbrž poukázal především na důležitý znak mocenské i sociální struktury Ruska, totiž na rozhodující vlivy tatarských nomádů. Cituje i Karamzina, který spatřuje původ slova „car“ nikoli v latinském „caesar“, nýbrž ve jménech starověkých asyrských a babylonských vládců „Nabopolassar“ a „Nabuchadnezzar“. Nakonec – poté, co popsal orientální nádheru kremelské klenotnice s bezpočtem knížecích a carských korunovačních klenotů – cituje Montaigneho vyličení obřadů při visitaci tatarských vyslanců u moskevského knížete: Moskevský kníže byl odedávna povinován přivítat tatarské vyslance, a to tak, že jim, dokud seděli na koních, vyšel vstříc pěšky s nádobou kobyliho mléka. Když pak jim při pití ukápl něco mléka na hřívy jejich hřebců, kníže musel vše olízat svým jazykem... Tataři takto vládli nad moskevskou Rusí od 13. do 15. století. Tyto mocenské vztahy de Custine nakonec přirovnává k situaci v Evropě: V téže době se v temném evropském středověku ustavilo rytířství. A bylo nemyslitelné, aby kterýkoli evropský vládce tenkrát zneuctil svou suverenitu za takovýchto podmínek.

IVAN: Tak tedy Tataři a Džingischán utvářeli pravé Rusko.

TOMÁŠ: Řekl bych spíš, že přispěli k odcizení Ruska od Evropy.

MAREK: Nebo naopak k odcizení Evropy od Ruska. Ve středověku se o Tatarech hlásalo, že jsou „ex tartaro“, tedy pekelníci.

TOMÁŠ: Spengler ve své knize *Zánik Západu* řadí kultury světa vedle sebe ve vzájemném odcizení. Jde dokonce tak daleko, že i matematiku antického Řeka považuje za zcela nepochopitelnou křesťanskému okcidentu.

MAREK: Za Stalina se takto začala odcizovat od okcidentu například mičurinská biologie.

TOMÁŠ: Zato západní technologie se kopírovala do posledního šroubku. Zde rozhodovala vůle k moci. U takzvané biologie šlo o konkretizaci utopie.

MAREK: Poručíme větru, dešti...

TOMÁŠ: Jak říkám, impulzy k takovým fantaziím přicházejí ze socialistických utopií okcidentálního původu.

IVAN: Co je tedy specificky ruské, podle tvého názoru?

TOMÁŠ: Za bytostně ruskou vlastnost bych považoval přímo živelnou důslednost, vášnivě úsilí dospět do krajností ať v dobrém nebo ve zlém, v extaticky nebeském vzletu zrovna tak jako v ponížení skoro na úroveň zvířecí. Jako by neexistovaly střední polohy, jako by se opovrhovalo harmonií.

MAREK: Což vede k sebezničení nebo zničení těch druhých.

TOMÁŠ: Máš dojem, že v Rusku se překrývají svatost a běsovství.

IVAN: Není tedy v podstatě rozdíl mezi oběma polohami?

TOMÁŠ: To netvrdím. Chci jen říci, že tu opět chybí střední polohy vlažnosti, lhostejnosti, věčnosti, které jsou příznačné pro Evropu. V Evropě přibývá běsovství v moři věčné lhostejnosti a skoro chybí vědomé spění za svatostí.

MAREK: Myslím, že jedině v Rusku bylo možné za druhé světové války čistit minová pole prostým povelem k zteči. Okřídlené vysvětlení tenkrát znělo: Nas mnoho...

TOMÁŠ: Tak se útočilo také proti německým kulometům, až se zavařily jejich hlavně. Ale i toto vyplynulo z principu okcidentálního totalitarismu.

MAREK: Tím naznačuješ, že Západ působil v Rusku hůř než Tataři?

TOMÁŠ: Hordy tatarských nomádů zavedly v Rusku zákony nomádů, které tolerovaly do jisté míry kulturu ujažmených národů. Nikoli z lásky k nim, ale ze stra-

tegické nutnosti, neboť tyto národy tvořily zázemí pro jejich „blesková tažení“.

MAREK: Blitzkrieg?

TOMÁŠ: Velmi obratně kombinovaly nemilosrdné ujařmení s tolerancí. Trochu bych to přirovnal k situaci za takzvaného Protektorátu. Země obsazená německými vojsky měla svou vlastní vládu, poníženou a zneuctěnou jako byla ostatně i vláda těch, kteří se vzdali a uprchli. Inteligence mohla vydávat romány a básně, diskutovat o klasicích od Máchy po Neruda a Vrchlického, pořádat koncerty české hudby až po Janáčka, Suka a současné skladatele, natáčet filmy a tak dále. Lid dostával přiděly potravin stejné jako Němci v Říši, nesměl však vlastnit zbraně, tím méně bojovat po boku Němců. Jeho úkolem bylo pilně pracovat pro vítězství Říše. Což také dělal. Tak asi vypadala i tolerance pod zákonem tatarských nomádů. V jiných končinách to mohlo vypadat spíš jako v Polsku...

IVAN: Nevím, co si mám o tom srovnání myslet.

MAREK: A Stalin v Sovětském svazu?

TOMÁŠ: Češi v německém ujařmení toužili po jeho vojsku; od něho čekali vysvobození.

MAREK: Nebo od západních spojenců.

TOMÁŠ: Kteří je ovšem neosvobodili. Jakož ani Stalin je neosvobodil. V tom si byly, zdá se, obě strany zajedno.

IVAN: Zapomněl jsi nějak na Hitlera.

TOMÁŠ: Podívej Ivane, Hitler i Stalin byli odchováni ideologiemi moderní Evropy. Na rozdíl od Tatarů tyto ideologie přinesly Rusku i střední Evropě univerzální otroctví.

IVAN: Tataři přece také zotročovali.

TOMÁŠ: Ale nikoli svůj vlastní lid, nikoli sebe sama. To se dělo ve starověkých kulturách, kde každý poddaný, vládní poradce i nádeník, byl otrokem božského vladaře. Čeští komunisté zotročili svůj vlastní český lid, strana pak zotročila i zotročovatele. Tady si starověk podává ruku s evropskou modernou. Nebo řekněme: kultury Starého zákona s evropskou modernou, která odpadla od Nového zákona.

IVAN: A Hitler?

TOMÁŠ: Když Hitler nejdříve s přítelem Stalinem zotročil Polsko, zaútočil i proti Sovětskému svazu. V prvních měsících války k němu přebíhaly statisíce sovětských vojáků, na Ukrajině vítali německé vojá-

ky chlebem a solí... Leninem a Stalinem zotročený lid čekal od Hitlera osvobození a byl odhodlán po boku německých vojsk bojovat za zničení stalin-ské říše. Hitler však měl také na mysli otroctví pro takzvané méněcenné rasy. Kolchozy nebyly zrušeny na území obsazeném Němci, protože měly po válce připadnout hrdinům SS, nadlidem vyšší rasy i s příslušným inventářem otroků. Ruský lid byl ze dvou stran obklíčen a zotročen západními ideologiemi: marxismem a nacionálním socialismem. Tataři se vedle toho druhu okcidentálního otroctví vyjmají jako lidumilové. A to vynechme ještě západní spojení, kteří odevzdali Stalinovi do otroctví střední Evropu. Český národ se tomuto rozhodnutí nijak nevzepřel, naopak – zaslepen oběma ideologiemi – je uvítal. A své vlastní zotročení nacvičoval „konečným řešením“ v takzvaném Pohraničí.

MAREK: Takzvané zapadnictví má v Rusku značně dlouhou tradici.

TOMÁŠ: Prosazovalo se a rozvíjelo pod tlakem slavjanofilství. Vztah mezi oběma směry bych přirovnal k líci a rubu jedné mince. Zapadníci přivolávali ducha Evropy do Ruska, slavjanofilové snili o porušení Evropy.

MAREK: Moderní Rusko představuje tedy syntézu obou duchovních směrů?

TOMÁŠ: Těžko mluvit o syntéze, spíš snad o oscilaci. V postbolševickém Rusku najdeš dnes pod jednou střechou opuštěného Kremlu zapšklé komunisty a nostalgické monarchisty; obecněji řečeno: socialismus napojený na nacionalistický carismus, jakási odrůda nacionálního socialismu.

IVAN: To že by vyjadřovalo nejhlubší tužby ruské duše?

MAREK: Velké smíření rudoarmějců a bělogvardějců na nádrech matky Rosije.

TOMÁŠ: Přičemž obě strany hledají společně „třetí cestu“...

IVAN: Z toho by vyplývalo, že ruská duše není schopna rozlišovat mezi levicí a pravicí.

TOMÁŠ: To by platilo spíš pro západní svět, který dodnes považuje nacionální socialismus za hnutí pracicové, za nejvyšší stupeň kapitalismu a tak podobně... Rusko se však především liší od Evropy svou „zcela jinou“ minulostí.

IVAN: Víme, máš na mysli hlubinný vliv pekelníků ex tartaro.

TOMÁŠ: Jádru Ruska tvoří nikoli Kyjevská Rus, nýbrž moskevská Rus s obrovským, rozsáhlým Kremlem, z něhož Napoleon s bídou vyhodil do povětří jen dva žulové kvádry. V Kremlu však vládl duch Tatarů.

IVAN: A co Petr Veliký?

TOMÁŠ: Ten vyvolával v Rusku ducha Západu, jímž se Rusové cítili víc ohroženi než kdysi Tataré.

MAREK: A pravoslavná církev?

TOMÁŠ: Osvícený Petr Veliký z ní učinil povolný nástroj státu. Všem poradám církevních hierarchů předsedal carský dohlížitel.

MAREK: Připomíná to vztah mezi britským králem a anglikánskou církví.

TOMÁŠ: Car Petr prodléval, jak známo, inkognito v Anglii a Holandsku, kde studoval stavbu válečných lodí. Dnes by se tomu řeklo průmyslová špionáž. Jisto je, že ke konci jeho vlády, po dlouhém válčení proti Švédům, Rusko ovládlo Baltické moře.

IVAN: Ruská duše však, jak říkáš, nebo řekněme raději ruský lid by byl dal přednost Tatarům. Podivné.

TOMÁŠ: Petr zavedl v Rusku metody moderního racionalismu, kladl tedy základy revolucím, jejichž ideologie celkem důsledně vyplynuly z kartesiánského cogito ergo sum. Tento revoluční příboj dospěl s Napoleonem až do Moskvy, s Leninem v Petrohradě pak zachvátil celé Rusko. Moderní racionalismus kromě toho zaútočil přímo proti křesťanství, ať už se sídlem v druhém nebo třetím Římě.

MAREK: Co tedy vyhovuje ruské národní povaze? Ani Petr Veliký, ani menševismus, ani bolševismus...

TOMÁŠ: Nejbližší jí je patrně carství, jenže nikoli střižené podle západních monarchických předloh, tedy nikoli Petr Veliký, nýbrž car v souladu s byzantským pravoslavím.

IVAN: Tak tedy Ivan Hrozný!

TOMÁŠ: V tom se zhlédl, jak známo, i sběhlý seminárista Stalin.

MAREK: A Ejzenštejn na Stalinův rozkaz za války promptně vyrobil dvoudílný film o Ivanu Hrozném, který měl podpořit vlastenecký elán rudoarmějců.

TOMÁŠ: Takto se daleko nedostaneme, pánové. Jistý klíč k pochopení vztahu Ruska k Západu najdeme u Dostojevského. Pro Dostojevského skutečné běsovství hrozilo Rusku ze západní Evropy, nikoli od Mongolů.

IVAN: Běsovství je romantický pojem.

TOMÁŠ: Běsovstvím se rozumí mezní důsledky moderní gnose, mezní ve stylu ruské důslednosti: Stavrogin a Kirilov. Opatrní Češi například zůstávají na půdě gnose zásadně v půli cesty, to jest v utěšlivé náruči takzvaného humanismu. Až na kraj toho, co se nic nazývá, se odvážili – jeden básnický druhý filosoficky – Karel Hynek Mácha a Ladislav Klíma. Pak jsou tu ještě dva české póly, jak neutralizovat nihilismus: Haškův „Švejk“ a Březinovy kosmické hymny. Zato ale mají Jana Zahradníčka, který nihilismus domyslel v básnicko-teologické syntéze ve *Znamení moci*.

MAREK: S tímhle uspěchaným soudem si v Čechách naděláš leda další kopu nepřátel.

IVAN: Takže nikoli Mongolové, ale západní měšťáci intelektuálové.

TOMÁŠ: Specificky ruský je tedy Dostojevského pokus domyslet do důsledků odpad těchto intelektuálů od křesťanství. Nedožil se ovšem sovětské revoluce ani první natož druhé světové války. To říkám proto, že Dostojevský nemohl uvažovat o moderním a postmoderním psanectví křesťana ve světě, který pod nadvládou „běsů“ ztratil i své smysluplné základy a přirozené vztahy.

MAREK: Románový Kirilov, pokud se pamatuji, byl povoláním inženýr.

IVAN: Stavěl mosty.

TOMÁŠ: Byl posedlý ideologií, což se v našem století stalo jevem masovým. Ideologii chápe Dostojevský jako pouhou fasádu nicoty. Z toho vyplývá zdánlivě nezvyklá polarita fanatismu a lhostejnosti.

MAREK: Komunisté i nacisté měli toto společné: nadšenou lhostejnost. Po nadšeném jásotu v májovém průvodu se šlo do hospody, kde si všichni byli zajedno v tom, že to všechno stojí za hovno.

TOMÁŠ: Kirilov také zdůrazňuje potřebu dospělosti. Náš věk dospěl a vyjadřuje to také paušálně fekálními soudy.

MAREK: Kantova osvícenská Mündigkeit.

TOMÁŠ: Tahle dospělost neznamená založit rodinu, mít děti, starat se o jejich výchovu... Znamená naopak být absolutně soběstačný, naprosto sám, a hlavně vystačit bez Boha.

IVAN: Že bychom se ocitli na prahu existencialismu? Ti druzí jsou peklo?

TOMÁŠ: Vystačit bez Boha je naruby obrácená vůle po absolutní moci. Absolutní moc má osamělého fanatika, jako byl Kirilov, zbavit strachu...

IVAN: Před druhými, kteří jsou peklo?

TOMÁŠ: Před nicotou, která se nečekaně ztotožňuje s pekelným zatracením.

MAREK: Co je horší, nicota nebo zatracení?

TOMÁŠ: Když dospělost znamená poznání nepotřebnosti Boha, pak zatracení je méně děsivé než nicota, kterou nemá ve své moci. A když se sám rozhodneš pro zatracení, můžeš se tím dokonce utěšovat.

MAREK: Zdá se mi to nemožné, za vlasy přitažené.

TOMÁŠ: Nietzsche, jak víš, vyhlásil v *Zarathustrovi* smrt Boha. Dnešní fáze modernismu v církvi hlásá mrtvého Ježíše. Z toho mnozí lidé dnes čerpají útěchu podobně jako Kirilov: mrtvý Ježíš znamená, že člověk a příroda tvoří nedílnou jednotu společného rozpadu v nic. Nebo jinak řečeno: mrtvý Ježíš nás nabádá, abychom svorně vzývali právě tuto nahou, na kost ohlodanou konečnost. Kirilov z toho odvodil i důkaz absolutní svobody: Nezbytnost sebevraždy.

MAREK: Nezbytnost však stojí v rozporu se svobodou.

TOMÁŠ: Co osvobozuje, je čin. Am Anfang war die Tat!

MAREK: Sebevražda vyvolává vztahy stalinských veřejných procesů.

IVAN: Vyvolává duchy...

TOMÁŠ: Veřejný proces kombinoval vraždu se sebevražedným sebeodsouzením. Zde se demonstrovala ona nedílná jednotka rozpadu všeho. Veřejné procesy by se mohly konat za předsednictví mytizovaného mrtvého Ježíše.

MAREK: V jistém smyslu se konaly za předsednictví mumifikovaného Lenina na rudém náměstí.

TOMÁŠ: Je to ostatně prastará zásada starověkých kultur. Když zemřel faraon, pohřbili s ním všechnu čeleď a muzikanty. Velká jednotka rozpadu... Dostojevský to vyslovil jinak: Jak to, že ateisté, kteří si myslí, že Bůh neexistuje, nespáchají okamžitě sebevraždu?

IVAN: Tomu se tedy říká velkoruská důslednost. Na tohle vymysleli ruskou ruletu...

TOMÁŠ: Západní svět do těchto poloh dospívá – ve významu dospělosti – až v postmoderně. Zatím se ještě utíká k drogám. Dávno už je dozvoněno oslavě konečnosti romantickým titanismem, a také se zhroutil pokus konzervovat konečnost měšťáckým

humanismem – na to hlavní však zapomínáme. Tuhle osvěcenou dospělost odsoudil Ježíš slovy: „Nebudete-li jako děti, nevejdete do království nebeského.“

MAREK: Zachovat si tedy dětskou duši?

IVAN: Ve stáří se tomu říká senilita.

TOMÁŠ: Modernisté na místo Božích dětí zavedli „Boží lid“.

MAREK: Který si vládne sám.

IVAN: Kdo ví, možná i Bohu. Vaši modernisté přece tvrdí, že Ježíš vstal z mrtvých a žije v lidu Božím.

TOMÁŠ: Za moderním pojmem „lid“ se skrývá součin dospělosti.

IVAN: Ale jak je to s tím dětstvím?

TOMÁŠ: Zeptej se světců a možná i básníků. Pokaždé jde ovšem o děti Boží adoptované díky Ježíšově člověčenství.

IVAN: To je mi příliš abstraktní a povšechné. Co znamená zachovat si dětskou mysl?

TOMÁŠ: Řeknu to jazykem dospělých. Znamená to vnímat skutečnost věcí bezprostředním nazíráním jejich podstat. A zrovna tak bezprostředně nazírat i zjevené pravdy Boží a skutečnost Bohem založených svátostí. O té bezprostřednosti dětského vztahu k věcem se vyslovili básníci – napadá mi v té chvíli Hugo von Hofmannsthal.

MAREK: Ale je to milost.

TOMÁŠ: Každá kooperace s milostí burcuje v nás dětství, dělá z nás děti Boží.

IVAN: A koho bys a contrario uvedl jako další příklad dospělosti?

TOMÁŠ: Stavrogina. Namísto lidské tváře pouhé vyměnitelné masky; jedna pohlednější než druhá. Vzpomínáš si na portréty nestárnoucího Stalina? Tmavovlasý, s fešáckým knírem?

MAREK: Hitler nosil také knírek, jenže jinak přistřižený. Ke konci války nevypadal zrovna fešácky.

IVAN: Američtí prezidenti jsou také načesaní a napomádovaní. O Clintonovi se proslýchalo, že si dal udělat fejslift. Zajímalo by mě spíš, co se za těmi maskami skrývá.

TOMÁŠ: Ve Stavroginově případě lidská šelma.

MAREK: Tak nikoli kirilovská loutka.

IVAN: Šelma proti loutce. Šelma vyjadřuje asi také vůli k moci.

TOMÁŠ: Řekl bych u Stavrogina až druhotně. Aspoň jeho maska se tváří romanticky: horuje o nekoneč-

né přírodě, o mystické jednotě země a lidu, vůbec o velké jednotě, v jejímž objetí dochází k magickým proměnám všeho ve vše, zároveň káže víru v tuto všeobjímající jednotu všeho, v níž není pochopitelně místo pro transcendentálně nezávislého Boha.

MAREK: Čili věř v cokoliv, jenom ne v Boha.

IVAN: I tak v tom není moc šelmovství. Na mě to spíš působí jako nudný světonázor.

TOMÁŠ: Spíš jako vyznání nudy.

MAREK: Odkud ta nuda, když tu máme takovou krásnou a magicky proměnlivou jednotu všeho?

TOMÁŠ: Jak dlouho vydržíš zírat do otáčejícího se kaleidoskopu?

MAREK: Především je to hračka, kterou nemohu brát vážně jako příklad vědeckého experimentu.

TOMÁŠ: Stavrogin také nic z té velké jednoty s proměnami nebere vážně. V politice například velkou jednotu panslavismu.

IVAN: A přitom ji hlásá. Nicméně ani to z něho ještě nedělá běsa.

TOMÁŠ: Běsa z něho dělá jeho záliba v experimentování s lidmi. A přitom mu nejde snad o to, aby sestrojil Frankensteinu, nýbrž o sadistickou touhu po mučení, které provádí s chladnou, klidnou, ba rozvážnou důkladností.

MAREK: Další varianta ruské důslednosti. Stavrogin je tedy z rodu markýze de Sada, slavného podněcovatele Francouzské revoluce. Zajímavé, jak zde sadismus parazituje na romantických fikcích o velké jednotě všeho se vším...

TOMÁŠ: Může to být i obráceně, sadismus jako produkt těchto fikcí, které nelze brát vážně, protože vedou do nicoty. Sadismus, který má zaplašit nekonečnou nudu romantického lžisvěta.

MAREK: O nudě filosofoval dávno už Pascal.

IVAN: Takto se mi Stavrogin začíná jevit jako předchůdce existencionalistů. Nuda a hnus a strach...

TOMÁŠ: ...před nicotou, která povstala po smrti Boha.

MAREK: Mongolové se vedle toho vyjímají jako zaslpení nájezdníci.

IVAN: My jsme ty záhadné mongolské tváře vídali mezi rudoarmějci v květnu 1945 i v srpnu 1968...

TOMÁŠ: Aniž to tušili, sloužili ideám antikristovského gnostika Hegela a jeho žáka, od Jahve odpadlého Marxe. Dostavili se ve skutečnosti ve jménu ideologií

moderního Západu. Ostatně i dnes, po rozpadu Sovětského svazu, tytéž ideologie, které předtím u nás mocensky prosadili nic netušící Mongolové v rudé armádě, i nadále přežívají stejně uvědoměle na postmoderním Západě.

IVAN: Docela se ti podařilo odvrátit hrot svého rapíru směrem na západ.

TOMÁŠ: Myslím, že na Západě zatím snad nejhluběji pronikl k jádru problému dějinného setkání Evropy a Ruska Wladimir Weidlé v knize *La Russie absente et présente*.

MAREK: Čekal jsem, že budeš jmenovat Solženicyna.

TOMÁŠ: Tomu bychom museli věnovat samostatný rozhovor. On ovšem reprezentuje – jako Dostojevský – ruskou perspektivu, která zahrnuje z Evropy jen dvě století, devatenácté a naše. Právě na to upozornil Weidlé. Považuje za tragické, že Rusko poznalo a přijalo Evropu v celé složitosti, šíří a hloubce až v devatenáctém století. To proto, že v tomto století se okcident už zcela zpronevěřil svému křesťanskému dědictví a stanul na prahu obrovských duchovních a mocenských existenciálních otřesů, jejichž jsme dílem my sami svědci. Ruská inteligence tedy přijala ducha evropského devatenáctého století jako cosi osvobozujícího, obrozujícího, aniž si ve své – řekněme – naivitě uvědomila, že se svůdně romantickým úvodem do evropského devatenáctého století přijímá i zákeřnou a vleklou chorobu evropského odpadu od Krista, totiž v podobě idealistické gnose a jejích ideologických derivací. Tohle si v Rusku jasně uvědomil Dostojevský a cosi z toho vytušil Tolstoj.

IVAN: Nepřenesl do Ruska ducha západní Evropy car Petr Veliký už na počátku 18. století?

MAREK: To působilo jako osvěcenský aperitiv.

TOMÁŠ: Joseph de Maistre si poznamenal v Rusku při návštěvě Petrohradu, tedy počátkem 19. století: „Na břehu Něvy stojí jezdecká socha Petra Velikého... Petr si založil hlavní město a pořídil si poddané. Jeho strašlivá paže se zvedá ještě nad jejich potomky, kteří se tísní kolem toho vznešeného sousoší; při pohledu na ně nevíš, jestli ta bronzová ruka chrání nebo hrozí.“

MAREK: A co Puškin? Nevyličil ve svém *Železném jezdci* právě tuto sochu jako přízrak démonického ruského Komtura, který přináší Rusku pouze neštěstí a zkázu?

TOMÁŠ: Weidlé spatřuje v jeho poesii pokus o syntézu středověké a moderní Evropy.

MAREK: Zní to jako neobvyklý soud.

TOMÁŠ: Vládu Petra Velikého nazývá Weidlé „první ruskou revolucí“, jakousi ruskou předehtou k Francouzské revoluci, arci bez guillotiny, zato s příslušným byrokratickým aparátem a despotickou zvůlí. Markýz de Custine označil Petrem založený systém vlády za „absolutní monarchii, jejíž zvůle se vyrovnává úkladnými vraždami“. Weidlé spatřuje ruský vládní systém v souhře absolutní státní moci a občasné nebo částečné anarchie.

IVAN: To jsou všechno názory západních Evropanů. Hovořili jsme sice o Dostojevském, ale myslím, že příliš jednostranně.

MAREK: Tíhu zla v postavách Kirilova a Stavrogina by bylo třeba vyrovnat – banálně řečeno – kladnými postavami, jako je Aljoša z *Bratrů Karamazových* nebo kníže Myškin z románu *Idiot*.

IVAN: Ztělesňují zřejmě pravoslavné křesťanství.

TOMÁŠ: Tím bychom zjednodušovali. Říká se, že postavu Aljoši modeloval Dostojevský podle svého přítele, filosofa Vladimíra Solovjeva. Kníže Myškin dostal v románě přezdívku „Idiot“, což odpovídá Nietzscheově označení Ježíše názvem „idiot“.

MAREK: Kdo tu koho ovlivnil?

TOMÁŠ: Podivné je, že nelze doložit ovlivnění z jedné ani z druhé strany. Název „idiot“ nutno chápat ve významu „bloud“, „Narr in Christo“, nebo moderního „clowna“. Vzpomeň si na Rouaultovy zbožné obrazy clownů.

MAREK: Clown je ve skutečnosti člověk s maskou.

IVAN: To se vracíme nechtě také k Stavroginovi.

TOMÁŠ: Možná spíš k baroknímu divadlu světa, kde každý člověk nosí masku své jedinečné role.

IVAN: Podivné, vypadá to div ne jako schizofrenní pojetí dějin. To se mi nezdá zrovna ortodoxně katolické, co říkáš, Tomáši?

TOMÁŠ: Urs von Balthasar napsal mnohosvazkové dílo pod názvem *Theodramatik*. Je to nepřeborná studnice geniálních analýz a průniků. Zdá se mi však, že pojetí dějin jako velkého dramatu, v němž hlavní roli hraje Kristus, může snadno vést k pokušení apokatastasis, to jest konečného happy endu. Masky ve významu „osoby“ na divadle světa zilustrivňuje především re-

alitu utrpení. Skutečné utrpení je skryto za nebo pod maskou, podobně i dobré a zlé činy nevyplynávají z předepsané role, nýbrž z rozhodnutí svobodné vůle.

MAREK: Summa summarum by z toho vyplývalo, že barokní divadlo světa mění život v sen, za který člověk v poslední instanci není odpovědný, ba naopak je a priori exkulpovaný. Poslední soud by pak v nejhorším případě byl soud estetický.

IVAN: Nebo řekněme diagnostický. Barokem přece končí éra křesťanské kultury; nemýlím se, Tomáši? Nedalo by se tohle absolutní rozhršení všeho chápat jako známka senility?

MAREK: A Urs von Balthasarův sklon k apokatastasis vysvětlit jako svět dvou světových válek, revolucí a koncentráků viděný z lóže švýcarské neutrality?

IVAN: Ale abychom se vrátili k tématu: Tyto postavy z Dostojevského románů nereprezentují jednoznačně ruské pravoslaví.

TOMÁŠ: To je spíš zastoupeno poutníkem Makarem z knihy *Jinoch* nebo starcem Zosimou z *Bratrů Karamazových*.

MAREK: Takže i Dostojevský do jisté míry kolísá ve svém vztahu k pravoslaví jako jeho přítel Solovjev?

IVAN: Tím naznačujes, že ho nepřitahuje agnostismus nebo ateismus zapadníků, nýbrž představa jakéhosi ryzího křesťanství?

MAREK: Dostojevský zastával zcela opačný názor než třeba katolizující Čaadajev.

IVAN: Ten platil v carském Rusku za šílence.

MAREK: Tím spíš v Sovětském svazu. Jeho spisy dodnes nejsou přístupné v úplnosti francouzského originálu. Šílený ovšem nebyl, ale jeho názory, z nichž předchut uveřejnil ve *Filosofickém listě jedné dámy* v roce 1836, vyvolaly mezi ruskými intelektuály obrovský skandál. Odsoudil je nakonec sám car a svorně hned také obě ideologická křídla zapadníků i slavjanofilů.

TOMÁŠ: Jedni, protože jeho zapadnictví nemělo nic společného s revolučními ideologiemi, druzí za to, že odsoudil ruskou závislost na Byzanci. A všichni dohromady za to, že ruské dějiny líčil jako veliké „prázdno“, obrovskou „pustinu“, kterou pak vyplnila právě Byzanc a Tataři a Petr Veliký; ten svou slepě mechanickou imitací Západu.

MAREK: Na pohled by takové radikální odsouzení ruských dějin překvapovalo z úst muže, jenž se jako

důstojník carské armády vyznamenal neobvyklou statečností v boji proti Napoleonovi. Až na to, že po vítězné válce se Čaadajev v pařížském saloně barona d'Ecksteina setkal s kontrarevolučními katolickými emigranty –

IVAN: – kteří ho jistě náležitě poučili. Těmto kontrarevolucionářům se porevoluční Evropa jevila asi podobně jako Čaadajevovi Rusko.

MAREK: Čaadajev studoval v Evropě také Kanta. Osobně poznal Schellinga.

TOMÁŠ: Měl bych na mysli ještě dva Němce, kteří mohli Čaadajevovi dát podstatné impulsy: Friedrich von Hardenberg, zvaný Novalis, a Friedrich Schlegel, oba ovšem v té době už po smrti.

IVAN: Myslíš jako další katolické impulsy.

TOMÁŠ: Novalis nebyl katolík, ale ideu universální evropské kultury do jisté míry spojoval s katolicismem. Friedrich Schlegel konvertoval ke katolicismu a byl ovlivněn svatým Klementem Hofbauerem.

IVAN: Byl tedy velmi ortodoxní katolík.

TOMÁŠ: Také on uvažoval o duchovní obrodě Evropy, především odkřesťanstvělého Německa.

IVAN: Už tenkrát? A co tedy šílený Čaadajev?

MAREK: Navrhoval pro carské Rusko spásné řešení v podobě příklonu k římskému papežství... To pro ruské intelektuály i pro ruský lid –

IVAN: – nemluvě o carovi –

MAREK: – jako by nemělo v sobě ani špetku logiky, jak dějinné, tak filosofické, ba ani sociální.

IVAN: Byl to konzervativec podle tvého srdce, Tomáši. Požadoval proměnu imperiálního Ruska v součást neexistující Svaté říše římské.

MAREK: Čaadajev patrně chtěl, aby ruský car stanul v jejím čele.

IVAN: To by se skoro mohlo zamlouvat panslavistům, ale jistě ne papežovi. Na druhé straně nelze popřít, že jistě analogie ruské hegemonie hrozily Evropě v našem století. Stačilo, aby Stalin dostal do rukou atomovou bombu před Američany...

MAREK: I tak mu připadla střední Evropa s kusem Německa.

IVAN: Teď se jeví evropská perspektiva zcela jinak.

MAREK: Čaadajev měl zato, že Evropa je jediný světadíl, v němž lidstvo dospěje k svému konečnému cíli.

IVAN: Endlösung skrze Evropu? Ale jak to souvisí s katolickou církví jako východiska z ruské zabředlosti byzantské? Rusko se znamenitě odbyzanštilo díky německému přísunu Lenina.

MAREK: Někteří prohlašují, že Stalin vrátil Rusko zpět do dusivé náruče Byzance. Já bych řekl, že spíš navázal na primitivní zapadnictví Petra Velikého, včetně průmyslové špionáže. Marx-leninismus Rusko nesporně poevropštil.

TOMÁŠ: Nebo Evropu porušil? Sovětský svaz platil po tři generace za vzor budoucnosti světa nejen v Evropě, ale díky Evropě na všech kontinentech světa. Rusko vstoupilo do Evropy poté, co Evropa vnesla do Ruska ducha svého odpadu od křesťanství.

IVAN: Čaadajevovi se splnila alespoň polovina jeho vize. Pokud jde o Evropu a Řím, ty už od reformace netvoří jednotu.

TOMÁŠ: Dnes se zdá, že odcizení pokročilo natolik, že samému Římu, nebo přesněji Vatikánu, hrozí vyvlastnění, bezdomoví, vyhnanství.

MAREK: Čaadajev prohlásil, že car ve spolku s katolickou církví povede lidstvo ke konečnému dějinnému cíli.

TOMÁŠ: Dějiny mezitím ukázaly, že z celé vize zbývá prastarý základ: ke konečnému cíli přivede lidstvo církve.

IVAN: Mně to připadá trochu banální.

MAREK: Čaadajev zřejmě spatřoval v katolické církvi jedinou – světsky vyjádřeno – organizovanou mocnost, která pochopila, že království boží je cosi skutečného.

TOMÁŠ: Usutečnitelného?

MAREK: Podle všeho ano. Označil katolicismus za náboženství budoucnosti, byť v něm spatřoval nejvyšší a tím i závěrečný kult všelidského života.

TOMÁŠ: To mi zní spíš jako světská ideologie hodná Augusta Comta, jako zárodečná teologie samospasitelného osvobození než jako Bohem založená církev.

IVAN: Velké zklamání pro tebe, Tomáši.

TOMÁŠ: Připouštím.

Ukázka z nepublikovaného dialogu, který chystá k vydání pražské nakladatelství Cherm.

Z básní Rio Preisnera

Zatékalo plátěnou střechou pragovky,
delfsky se kouřilo z chladiče.
Cesta se klátila do polonin.
Bezpečná smělost dýchala
z mocných těl Davidů.
Na oslavu vítězství
otec objednal bujon
s dvěma krupicovými noky.
Nikoho jsme však nepoznávali
podle lámání chleba.

* * *

Jaká muka vsouvat nohy do nitěných punčoch,
spínat pumpky z látek,
které se vpíjely do stehů sádkem.
Jen krupičná kaše sypaná skořicí
těšila bědy. Hrnečku, vař.
V tom sevření jsem kreslil
slepy broněvíků,
jak šplhají po stočených žebrech.

* * *

Staleté duby ležely prostě
po pádu.
Dodnes mi písek žlutých bouří
skřípe mezi zuby a vypaluje zrak.
Zjara to chodívalo z maďarské pusky,
v podletí z haličských stepí;
zásadně tedy ze strany mírných pogromů.
To bylo v čase, kdy pavouk vševěd
vypouštěl z řitě provaz
na usmýkání národů.

* * *

V mytické krizi roku tohoto
otec stloukl nábytek z beden.
Neutkvěl mi tudíž jediný tvar.
Zato vím o doupěti blaženství,
v němž přikryt kabáty tiše ležím
a vydechuji páru.
Tam jsem chtěl zůstat
a navěky zaspát začátek
nového putování.

* * *

Když se na Štědrý večer
vznítíl vánoční stromek,
plamínky stoupaly vatou a mušelinem.
Otec slavnostně vynesl ohnivou korouhev
do noci tajemství,
aby tam zuhelnatěla v jádru země.
Přežil jen skleněný ptáček,
jakož se uchovaly hrnky a lžíce
v černých vsích války.

* * *

Soused odnaproti pořádal v neděli
loutkové představení.
Ve městě se šířil mor
a s princeznou bylo zle.
Jak to vyřešil Kašpárek,
už nevím.
Kuchyň přepažili prostěradlem,
stáhli rolety. Svítlo se jen
v tom morovém městě.
V příbytcích vládly
neúprosné zákony svobody.
Nic nebylo napsáno.

* * *

Žila kdy kabbalistická dívka
s tváří zbledlou do dvourozměrna?
(Kdepak se napila černého mléka?)
Zněla kdy zvonkohra vídeňské dlažby?
Pýřila se pod plachetkou osoba?
Svítilo se v hradních oknech?
Přežil skleněný ptáček?
Sám a sám skládá domino otázek,
po nichž se ani neptá.
Chce snad odhadnout směr,
jímž se vine nebeská žíla?
Odměřuje, aby tu štolu
mohl zařídit levným nábytkem?

* * *

Na vinicích zrála jablka
onoho rajského šíra,
z něhož se blýskalo na časy.
Skryt v kukuřičném poli
větril jsem oblak sarančat.
Otec však si prozpěvoval.
Cikáni hráli v kopcích.
Opilci hulákali o zduřelé lásce;
do brázd blili gulášové víno.
Vykračoval (jsem) po strništích naděje
bez víry a zrál pro plané sliby.

* * *

Vzcházely dny.
Židé na dvory vynášeli stoly,
na stoly kladli posvátné knihy.
Děti v košíkách, s holou prdýlkou
– to aby se neutekly do zámku –
rostly od svazku k svazku,
obracejíce listy zprava doleva.
Tím směrem vanuly Jobovy zvěsti.
Na křídlech molů se vznášela
mocná tajemství zcela jiného.
A že nikoli já mám žít.

* * *

Stezku z růžových kachlí
děd obroubil šedými prkny.
K ústí vsadil třešeň.
Srostlé stopky bobulí mně vzhlížejícímu
zavěšoval kolem boltců.
Tak jsem nezapomněl
na všeho chuť ráje.
Ale také slívy se daly strásat;
dužina vyhřezala skokem
jako věčné mládí vždy větší,
než se dalo odhadnout
z modře plesnivé slupky.
V únoru bylo možno se utopit v sudu
mezi hravými krami měkké vody.

Vybráno ze sbírky Rio Preisner: *Básně*, Torst, Praha 1997.

Nejen *Kufr* Sergeje Dovatova

IVANA RYČLOVÁ

„...Prohlédl jsem si prázdný kufr. Na dně Karel Marx. Na víku Brodskij. A mezi nimi zmizelý, převzácný, jedinečný život...“

Sergej Dovatov: *Kufr*

Jak známo, velikost tvůrce se neměří jeho tělesnou výškou a vzhledem, ale uměleckými kvalitami díla. Sergej Dovatov (1941–1990) patří k nemnoha osobnostem, které beze zbytku naplňují oba tyto parametry. Sto devadesát čtyři centimetrů vysoký leningradský literát, jemuž spolužačky z filologického institutu pro nápadnou podobnost s hvězdou amerického filmu důvěrně přezdívaly „náš Omar Sharif“, je jednou z nejvýraznějších postav ruské literatury závěrečné etapy sovětského období. Dokud žil v Sovětském svazu, nakladatelé a šéfredaktoři časopisů reagovali na jeho literární tvorbu zpravidla takto: „...Vaše povídka nás zaujala, ale z důvodů, které nepochybně chápete, ji nelze otisknout...“ A tak se stal Dovatov společně s Vladimírem Nabokovem a Josifem Brodským jedním z nejčtenějších moderních ruských autorů v Americe. Stejně jako oběma zmíněným velikanům i jemu poskytla Amerika azyl a to, co je pro spisovatele nejdůležitější – možnost publikovat. Teprve zde, v emigraci, se mohl Dovatov naplno projevit jako bravurní vypravěč a glosátor traumatických i kuriózních životních situací. A těch bylo v Dovatovově životě více než dost. Od nedobrovolné zkušenosti dozorce v lágru pro recidivisty, kterou získal jako jednadvacetiletý voják základní služby, přes vekslování s krepšilonovými ponožkami až po okamžik, kdy si měl před odchodem do emigrace sbalit věci, jejichž množství nesmělo přesáhnout tři kufrů. Nakonec si vystačil pouze s jedním. To nejdůležitější, rukopis zachycující epizody z období, kdy dělal dozorce v lágru,

si do něj stejně zabalit nemohl. Ofocené strojopisné listy putovaly na mikrofilmu do USA jinými cestami. Pod názvem *Zóna*¹ vyšly poprvé v roce 1982 v USA v emigrantském nakladatelství Ermitaž. Lidová tvořivost ihned vdechla život pomluvám, vypuštěným do světa šéfredaktorem časopisu *Novoje ruskoe slovo*, že Sergej Dovatov jako dozorce bil v lágru Alexandra Solženicyna. Nic z toho pochopitelně není pravda. Dovatov možná jen popudil obdivovatele Solženicyna tím, že objevil překvapivou podobnost mezi lágrem a svobodou, mezi vězni a dozorci. Stejný jazyk, stejné zvyky, stejné způsoby. A o takový „lágr“ nikdo na Západě nestál. Spisovatel dlouho nemohl knihu vydat. Po Solženicynovi byl západní čtenář lágrovou tematikou přesycen. Dovatov musel vynaložit hodně úsilí, aby dokázal, že nepíše o politice, ale o člověku. „Přesvědčil jsem se, že je hloupé rozdělovat lidi na špatné a dobré... Na zloděje a poctivé. A dokonce na muže a ženy. Člověk se nenápadně mění pod vlivem okolností. A v lágru – zvláště...“ S pocitem, že jeho země je lágrová zóna, opustil Rusko, aby se v USA přesvědčil, že celý svět je stejná „zóna“. I když byly jeho povídky publikovány v prestižním týdeníku *The New Yorker*, pozornost amerických čtenářů nezískal: jeho syžety z ruského prostředí byly pro Američany příliš marginální. Zachránilo ho až *Rádio Svoboda*. Dalo mu prostor v éteru, v němž mohl být vnímán nejen jeho text, ale také jeho hlas. A rozhlasovým vysíláním připravení posluchači pak mohli přijmout jeho knihy. Úspěch byl zaručen. Když ve svých devětačtyřiceti letech Dovatov roku 1990 v Americe zemřel, znali jeho povídky nasycené sarkastickou sebeironií a humorem nejen na Západě, ale díky perestrojce si je v časopisech již rok mohli číst také čtenáři v jeho vlasti. Aniž by Dovatov tušil, kolik času mu zbývá, reagoval na tyto zprávy posmutněle výrokem, že úspěch přišel příliš

pozdě. Pojdme tedy otevřít virtuální kufr Dovlatova života a podívat se, co je v něm ukryto.

Větší než ostatní

Sergej Dovlatov se narodil 3. září roku 1941 v Ufě (Baškirská autonomní sovětská socialistická republika, kam byli jeho rodiče evakuováni z obléhaného Leningradu). Mohli bychom říci, že šlo o vícenásobnou sovětskou rodinu s uměleckými kořeny. Matka, herečka a později jazyková korektorka Nora Dovlatovová, byla Arménka. Otec, divadelní režisér Donat Mečik, byl Žid. Když skončila válka a rodina se vrátila zpátky do Leningradu, otec ji opustil. Jeho další kontakty se synem se omezily na korespondenci. Serjoža vyrůstal jako všichni jeho vrstevníci obklopen sovětskými hesly hlásajícími nenávisť vůči západním imperialistům. Jen byl výrazně větší, silnější a díky arménské a židovské krvi o poznání tmavší. Své fyzické převahy však nezneužíval. V kontrastu s robustním vzhledem měl jemnou povahu. Učitelé o něm mluvili jako o snílkovvi, který má hlavu v oblacích: psal verše, byl talentovaným kreslířem.

Po ukončení gymnázia je Dovlatov roku 1959 přijat na Leningradskou státní univerzitu, obor finský jazyk a literatura. Za absence ve výuce a ignorování požadavků pedagogů je však ve druhém ročníku vyloučen. S ironií sobě vlastní později napsal: „...Vynechával jsem jednu přednášku za druhou, nejvíc ze všeho se mi tudíž vryly do paměti univerzitní chodby. Vzpomínám si na tlačeničky kolem tabule s rozvrhem. Na vůni tajícího sněhu v šatně...“² Mimo to, jako většina těch, s nimiž sdílel univerzitní prostory a debaty o literatuře, čekal, že právě tady potká vysněnou bytost a ta se stane jeho dívkou: „...Vzpomínám si na čekání na lásku. Doslova každou minutu na cosi čekám. Jako na letišti, když čekáte na neznámého člověka. Stojíte tak, aby vás bylo vidět, aby mohl přijít a říci: ‚To jsem já.‘ Věděl jsem, že taky budu mít brzy děvče v kožené sukni...“³ Ano. To je Dovlatov: zdrženlivý tón se značnou dávkou ironie, případně sebeironie a humoru. V tomto duchu se nese celá jeho tvorba.

Ale nepředbíhejme čas. Potrvá téměř dvacet let, než se Dovlatov v USA etabluje jako spisovatel. Pro-

Sergej Dovlatov a Asja Pekurovskaja (vpravo).

zatím zásadním způsobem změnila celý jeho život kráska, kterou potkal, když jen tak zevloval na chodbě rodné univerzity. Na úvod předešleme, že ženám v Dovlatovově životě budeme věnovat více pozornosti, než je obvyklé. Je to z toho důvodu, že Dovlatovův život jimi byl prosycen více, než je obvyklé, a že spisovatelovy vztahy a manželství byly jiné, než je obvyklé.

První žena Dovlatovova života, štíhlá jemná tmavovláška s chlapeckým účesem (na svoji dobu hodně výstředním), se jmenovala Asja Pekurovskaja⁴. Mezi leningradskou „zlatou mládeží“ byla považována za nejkrásnější děvče města. Ostatně Dovlatov byl též charizmatik – obrovské postavy, boxer. Co mu scházelo na finančních prostředcích, nahrazoval jeho sametový baryton. Když začal chodit s Asjou, byli v ulicích Leningradu nepřehlédnutelnou dvojicí: oba chodili ve stejných hnědých kabátech a oba byli nakrátko ostříhaní.⁵ Spolu s hrdinou našeho příběhu patřili k mužům, jimž půvabná Asja věnovala své city, Dovlatovův vrstevník Josif Brodskij a spisovatel Vasilij Aksjonov. Vzala si však Dovlatova. Okolnosti sňatku byly zcela v intencích povahy této nonkonformní ženy. Po padesáti letech komentovala tehdejší situaci následovně: „Na svatbu jsem nikdy nenahlížela jako na něco, co má vztah k mým citům. Dovlatova jsem si vzala, ačkoli jsem naprosto přesně věděla, že s ním nebudu žít.“⁶ Tak se roku 1960 jednadvacetiletý Dovlatov oženil se svojí půvabnou vrstevnicí, ale vzápětí se

rozešli. Manželství trvalo formálně osm let. Dva roky po rozvodu, v roce 1970, porodila Asja jejich společnou dceru, kterou Dovlatov nikdy neviděl, a emigrovala s ní do Ameriky.⁷

Vraťme se však zpátky na počátek šedesátých let k Dovlatovovi v pořadí prvním univerzitnímu období, které tak záhy skončilo. Po dvou letech, v roce 1962, vyměnil jednadvacetiletý neúspěšný student finského jazyka a literatury Dovlatov petrohradskou univerzitu za mordvinský lágr. Nestalo se tak proto, že by se něčím provinil. V rámci povinné vojenské služby byl přidělen ke složkám ministerstva vnitra a na tři roky se z něj stal dozorce v sovětské nápravně-pracovní kolonii pro recidivisty. Lágreem byl, což nikoho neudiví, naprosto otřesen. Otřesen o to více, že Dovlatov jako vnímavý pozorovatel viděl mezi životem v lágru a životem sovětské společnosti celou řadu paralel. Svá pozorování po návratu z vojenské služby přetvořil během let 1965–1968 do více než desítky samostatných epizod, jakýchsi deníkových záznamů, o životě vězňů i jejich ostrahy, jež autora proslavily pod názvem *Zóna*. To bude ale až o dvacet let později, v Americe. Zatím mají formu rukopisných poznámek a leží někde v šuplíku Dovlatovova psacího stolu v Leningradě.

Nezapomeňme, že Dovlatov začal psát *Zónu*, když mu bylo čtyřiaadvacet. Znovu studoval – tentokrát žurnalistiku. A psal i další povídky. Šly z ruky do ruky. Četla je i taková nomenklатурní kulturní esa, jako byl první tajemník leningradského oddělení Svazu sovětských spisovatelů Daniil Granin.⁸ Ten pozval – bylo to koncem listopadu či počátkem prosince roku 1967 – Dovlatova k sobě na daču. Debata o perspektivách povídek začínajícího autora se odehrávala vedle sporáku: „...Není to špatné,“ opakoval Granin a listoval přitom rukopisem, „není to špatné, ...ale je to nepublikovatelné.“ Dovlatov odvětil, že neví, odkud čerpají sovětské spisovatelé témata, že „kolem je všechno nepublikovatelné...“⁹

Líbí se – vracíme

Od setkání Granina s Dovlatovem uplynuly dva týdny. Dovlatovovi se doneslo, že jeho povídky budou posuzovány Svazem spisovatelů. A skutečně: v měsí-

ním bulletinu Domu Majakovského vyšlo oznámení, že ve středu 13. prosince 1967 v 17 hodin budou na programu dva body: projednání povídek S. Dovlatova a 170. výročí narození H. Heineho. Obě jména byla vytištěna stejným písmem. Obdivovatelé Heineho se shromáždili v prvním patře, obdivovatelé Dovlatova ve druhém. Jednání proběhlo dobře. „Pokud se o tobě mluví – v dobrém nebo špatném – celý večer, je to příjemné,“¹⁰ napsal později Dovlatov.

Pár dní nato odeslal Dovlatov celý balík povídek do časopisu *Novyj mir*. (Tou dobou byl velmi populární, publikovali v něm Solženicyna.)¹¹ Neuběhl ani měsíc a v polovině ledna 1968 přišla velká obálka. V ní zlehka zmačkané povídky a recenze od renomované literární kritiky: „...Člověk čte tyto drobné povídky s jakýmsi dvojitým zájmem. [...] Díky mimořádnému pozorovacímu talentu je spisovatel vyzbrojen silným dalekohledem: malé rozpoznává do detailů, velké nezaclání jeho obzory...“¹² Dále následovala samá superlativa: „bravurnost stylu“, „talentovanost autora“, „excelentní schopnost silně zasáhnout“. V souvislosti s povídkami dokumentujícími lágrovou realitu pak „znalost unikátního životního materiálu, pro jiné neuvěřitelného a děsivého“. K recenzi bylo přiloženo závěrečné stanovisko redakce. Na poměry velmi košaté, ale ne natolik, abychom ho neocitovali v plném znění: „Vážený soudruhu Dovlatove! Z vašich povídek jsme bohužel nemohli vybrat nic k tisku. Avšak jako autor jste nás zaujal. Rádi bychom se seznámili i s dalšími vašimi díly. Určitě nám je pošlete. Přejeme vám vše nejlepší.“¹³ Následoval podpis zodpovědné redaktorky oddělení prózy.

I když byly rukopisy odmítnuty, dopis vzbudil v Dovlatovovi naději. Vždyť tím nejdůležitějším pro něj bylo psát dobře. A tady četl: „mimořádný pozorovací talent“, „unikátní životní materiál...“. Po pár letech ho přestanou zajímat názory recenzentů. Bude se hned dívat na konec: „přesto vám musíme povídky vrátit“, „z pochopitelných důvodů povídky zamítáme“, „povídky použít nemůžeme, přestože udělaly dobrý dojem“ a tak dále. Podobných recenzí budou desítky a desítky.

Čas běžel. Dovlatov se seznámil s řadovými úředníky v redakcích a časopisech. S některými se dokonce

spřátelil. Dopisy z redakcí byly stále méně oficiální. Mělo to své výhody i nevýhody. Místo formálních dokumentů – přátelský telefonát. Jako například tento z časopisu *Junost*: „Ahoj Sergeji! [...] Povídky samozřejmě neprošly. Veškerá lágová tematika je naprosto neprůchodná, i když se týká kriminálních. [...] Některé scény často vyprávím přátelům. Bylo by lepší, kdyby si je přečetli na stránkách *Junosti*, ale znáš to...“¹⁴

Přátelé pracující v časopisech se upřímně snažili Dovlatovovi pomoci. Měli však velmi omezené možnosti. A Dovlatov, jak později vzpomínal, jim to neměl za zlé.¹⁵ Jen postupně klesal pod tíhou toho, co si usmyslel, napsal, ale neopublikoval. Potřeboval, aby se mu dostalo uznání od respektovaných literátů, ale také oficiálního ocenění jeho tvorby od redakcí časopisů a nakladatelství. Toužil po publikacích jako po přirozeném završení procesu tvorby. Literátům se Dovlatovovy povídky líbily. Redakčním recenzentům také. Nelíbily se však šéfredaktorům a jejich nadřízeným z ideologického oddělení Leningradského oblastního výboru strany. Proto byl na sklonku šedesátých let na Dovlatovovu prózu uvalen tichý zákaz publikování.

Tou dobou Dovlatov, jenž mezitím opustil studium žurnalistiky, střídavě pracoval ve velkých nakladatelstvích, publikoval v časopisech recenze na díla úspěšnějších autorů, dál psal povídky. A ty byly dál odmítány se stejným odůvodněním: soudruh Dovlatov je neuchopitelný svým postojem k sovětské ideologii. Dodejme, že Dovlatovova „neuchopitelnost“ spočívala v tom, že nebyl ani odpůrcem sovětské ideologie, ani jejím příznivcem. Prostě k ní nezaujímal žádný postoj.

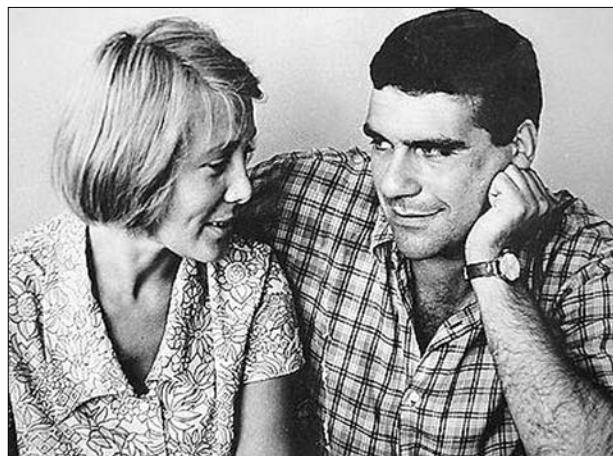
Novinářem v Tallinu

Přestože leningradská literární elita byla Dovlatovovi nakloněna, stránky tisku zůstávaly pro jeho povídky nepřístupné. Roku 1972 odjíždí Dovlatov do Tallinu, aby se pokusil prosadit jako autor zde. Jako člověk, který si nikdy nedělá zbytečné přízemní starosti, první nocleh vyřešil způsobem sobě vlastním. Zavolal dívce, kterou znal jen letmo z večírku: „Tamaro, určitě si na mě vzpomínáte. Jsem takový velký, černý...“¹⁶ Onou dívkou byla Tamara Zibunová. Po měsíci poskytová-

ní útočiště nezvanému hostu, jenž se každého večera vracel opilý a začínal si dovolovat, bylo třeba se rozhodnout: přivolat milici, nebo začít milostnou avantýru. Navzdory skutečnosti, že v Leningradě na něj čekala žena Jelena (šlo o druhé manželství po rozvodu s Asjou) a šestiletá dcera Káťa, Dovlatov zůstal. Aby se v Tallinu alespoň nějak uchytil, začíná pracovat jako topič. Nakonec se však na něj štěstí usměje a „leningradského emigranta“ přijímá hlavní ruskojazyčný deník města – *Sovětskaja Estonija*. I když šlo o stranický tisk a kontaktem s ideologicky uvědomělým vedením vznikalo množství bizarních situací, v redakci bylo veselo: stále se flámovalo, oslavovalo, flirtovalo. Z těchto zážitků, z redakční práce v letech 1972–1975, vznikne později sbírka povídek *Kompromis*.

Tamara Zibunová ve svých vzpomínkách¹⁷ píše, že když Sergej pracoval ve zpravodajské části stranického deníku, založil rubriku *Hosté Tallinu*. Miloval totiž procházky po Tallinu, což mohl nyní činit v pracovní době, navíc s fotografem po boku. Zpočátku hledal reálné hosty, ale potom si je začal vymýšlet. Bez ohledu na autorovu „nízkou morální úroveň“ a pravidelné alkoholové excesy byl o jeho publikace velký zájem.

Tři roky Dovlatovova působení v deníku *Sovětskaja Estonija* byly obdobím, kdy si náš hrdina plnými doušky užíval života. Dostával bez námahy dvě stě padesát rublů měsíčně, což byla ve své době velmi slušná mzda. Kromě toho na jednom ze zasedání ruské literární sekce v domě Svazu estonských spisovatelů

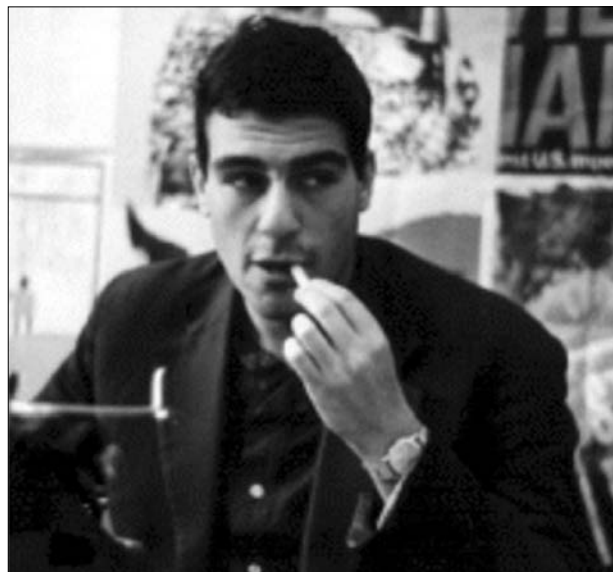

Sergej Dovlatov a Tamara Zibunová.

upoutal pozornost Borise Štejna, vedoucího sekce. A to nejen mohutnou postavou a s ní ostře kontrastujícím tichým hlasem, ale především logicky vystavěnými připomínkami, jimiž se odlišoval od ostatních v sále. Večer přinesl Dovlatov rukopis *Zóny* s prosbou, aby si ho Štejn přečetl. Ten později napsal: „Rukopis na mě silně zapůsobil. Bořil elementární představy o dobrém a zlém, vyvolával nepříjemný pocit. Podobný pocit jsem kdysi měl při čtení *První jízdy* Isaaka Babela, která mimochodem ve své době vyvolávala hněv maršála Budonného. *Zóna* také opakovaně vyvolávala hněv u náčelníků institucí řídících literaturu.“¹⁸

Estonské nakladatelství *Eesti raamat* přesto ocenilo autorův talent a nabídlo publikaci jiných povídek – s méně kontroverzním obsahem. Kniha, která dostala název *Pět úhlů pohledu*, byla vysázena, autorovi byl dokonce vyplacen honorář. Potom však došlo k události, kvůli níž kniha nevyšla a z Dovlatova se stala persona non grata. Na důvodech, které k tomu vedly, se pamětníci neshodnou. Zibunová vzpomínala,¹⁹ že při domovní prohlídce jednoho místního (tallinského) disidenta byl mimo jiné zabaven i rukopis Dovlatovovy *Zóny*. Absurdita spočívala v tom, že tou dobou leželo dílo legálně v několika nakladatelstvích a čekalo na vyjádření. Protože prohlídka probíhala podle zaběhnutých pravidel, rukopis *Zóny* se dostal do rukou KGB. Ta ho zabavila a zakázala. Poté byla připravená sazba Dovlatovovy první knihy rozmetána.

Boris Štejn²⁰ se naopak o žádné domovní prohlídce nezmiňuje. Uvádí, že do celé záležitosti nečekaně zasáhla KGB, jež byla v té době mocnější než republikový ústřední výbor strany. KGB zdůvodnila rozmetání sazby knihy tím, že autor, jemuž vyjde v sovětském nakladatelství literární dílo, získává určitý status. A to v Dovlatovově případě nebylo žádoucí. Z nevýznamného disidenta by se stal sovětským spisovatelem. Následovalo Dovlatovovo vyloučení ze Svazu novinářů a propuštění z deníku *Sovětskaja Estonija*. Jako většinu svých životních milníků i nedobrovolné opuštění redakce, „padáka na vlastní žádost“, se všemi sovětskými detaily neopakovatelným způsobem zpřístupnil čtenářům. Dodejme, že Dovlatov nevyužil nabídky stranického výboru, nevyužil možnosti „jít do fabriky“, „projevit se tvrdou fyzickou prací“, nestal se

Sergej Dovlatov v redakci novin *Za kadry verŕam*.

dělnickým dopisovatelem „reflektujícím ve svých reportážích opravdový život“.²¹ Nějakou dobu ještě redigoval, jak sám napsal, „jakési generálské memoáry“, „fušoval do rozhlasového vysílání“, napsal mimo jiné brožuru *Komunisti pokořili tundru*. Ale dokonce i tady se dopustil hrubé politické chyby. V brožuře se psalo o stavbě města Mončegorsk.²² Události se odehrávaly na počátku třicátých let. Mezi odpovědnými pracovníky bylo hodně Židů... „V městském výboru si to přečetli a řekli: Co je to za sionistickou proklamaci? Co je to za mytické Židy v tundře? Okamžitě zničit celý náklad! ... Ale honorář jsem stačil dostat...“,²³ napíše později Dovlatov.

Konec Tallinu a emigrace

V září 1975 se Tamaře Zibunové narodila dcera. Novopečený otec, rozrušen a omámen alkoholem, radostí málem utonul v kašně před porodnicí. Na konci roku se Dovlatov, odmítající stát se pracujícím korespondentem, vrací do Leningradu, k rodině. („...Přišel čas vrátit se do Leningradu. Tím spíše, že by se tím mohl uspořádat rodinný život. Při odloučení se lidé stávají rozvážnějšími...“)²⁴ Tečku za jejich tříletým vztahem udělala Tamara.

Dalších sedm let se Dovlatov protlouká, jak se dá, a snaží se prosadit jako spisovatel. Uskutečnit tento sen mu nakonec paradoxně pomůže KGB. Její pozornost přitahovala postava velkého, neobvyklého prozai-ka (v přeneseném i přímém smyslu slova) stejně, jako ji svého času přitahovala postava neobvyklého básní-ka Josifa Brodského, kterému zajistila vyhoštěním ze země světové jméno a Nobelovu cenu. Způsob, jímž dala KGB Dovlatovovi jasně najevo, že ji zajímá, nebyl nijak originální: Dovlatova zatkli, zbili a na patnáct dní umístili do cely předběžného zadržení. Na pozadí těchto událostí, jež se odehrály v první polovině roku 1978, jeho žena Jelena rezolutně prohlásila, že musí myslet na budoucnost jejich dcery. Její rozhodnutí okamžitě emigrovat Dovlatova ohromilo. Jelena s Kátou odletěly jako první. Měsíc nato, 24. srpna 1978, nastupuje do letadla Leningrad–Viedeň i sám spisova- tel společně se svojí matkou Norou Sergejvnou. Do vlasti už se nikdy nevrátí.

Ve Vídni se nacházelo rozmístovací oddělení, kde mohli emigranti ze SSSR změnit původní trasu z Iz- raele na jinou destinaci. Doplníme, že od roku 1971 probíhala masová emigrace Židů ze Sovětského svazu. Kdo mohl, obstaral si izraelská víza a odjel.²⁵ Jak to souvisí s Dovlatovem? Jednoduše. Přestože Dovlatov podle židovského práva, v němž se příslušnost k ži- dovskému národu odvíjí od matky, Židem nebyl (při- pomeňme, že židovský původ měl otec, matka byla Arménka), za účelem odjezdu se jím od srpna 1978 formálně stal. V jednom interview Dovlatov později řekl, že být se to někomu může zdát ostudné, nikdy neměl pocit příslušnosti k nějaké národnosti: „Nemlu- vím arménsky, nemluví ani hebrejsky, v židovském prostředí se cítím nepatřičně.“²⁶ Na dotaz, zda se tedy cítí být „abstraktním Rusem“, odpověděl: „...Dlouho jsem přemýšlel, jak zformulovat svoji národní přísluš- nost, a rozhodl jsem se, že Rus je moje povolání. [...] Mojí profesí je být ruský autor.“²⁷

Viedeň byla pro Dovlatova dočasným útočištěm, přestupní stanicí na cestě ke svobodě. Dopisy, které psal odtud rodině do Ameriky, se ani v nejmenším ne- týkají literatury. Jsou osobní, naplněny optimismem i nejistotou: „...Vyhledky jsou nejasné. [...] Po pře- dem naprogramovaném sovětském životě je to inspi-

rativní. [...] Nejdůležitější je, abych vás uviděl. Na nic jiného nemyslím...“²⁸ V jiném dopise zase čteme: „...Lenočka (tak oslovoval svoji ženu Jelenu), nemysli si, nejsem idiot. Víím, že je všechno složité. Ale hlav- ně – udělali jsme správně. [...] Nejdůležitější je – do- stali jsme se pryč z toho blázince. Měj to celou dobu na paměti...“²⁹ Ve Vídni Dovlatov celou dobu usilov- ně psal povídky a přivydělával si úklidem listí ve ví- deňských parcích. 23. února 1979, po půl roce čekání na víza, přistávají Dovlatov a jeho matka v New Yor- ku. Brzy k nim přibude taky Donat, Dovlatovův otec.

Do New Yorku přiletěl Dovlatov s jasným život- ním plánem: „publikovat to nejlepší z napsaného; číst skvělé knihy; vydělávat na živobytí“.³⁰ I když zpočátku byla tím, kdo vydělával na živobytí, Jelena, díky Josifu Brodskému, jehož doporučení mělo v amerických li- terárních kruzích velkou váhu, začal časopis *The New Yorker* publikovat Dovlatovovy povídky v anglickém překladu. „Vysvětlili mi, že to je velký úspěch...“,³¹ komentoval otištění prvních čtyř povídek autor. Do- dejme, že tradice časopisu *The New Yorker*, renomova- ného fóra pro literaturu a politiku, jehož stránky po- skytovaly prostor jen těm nejlepším z nejlepších, sahala do roku 1925. Mimo jiné zde publikovali Roald Dahl, Vladimir Nabokov, Philip Roth, J. D. Salinger, Irwin Shaw, John Updike, Eudora Welty či Stephen King. Kurt Vonnegut, který navzdory své popularitě mezi čtenáři nikdy na stránky časopisu *The New Yorker* ne- pronikl, blahopřál Dovlatovovi slovy: „Drahý Sergeji Dovlatove, [...] zlomil jste mé srdce. Narodil jsem se v této zemi, statečně jsem jí za války sloužil, přesto jsem nedokázal prodat ani jednu povídku do časopisu *The New Yorker*. [...] Hodně od vás a vaší práce oče- kávám. Máte talent, který jste ochoten věnovat této obrovské zemi. Jsme šťastní, že jste tady. Váš kolega Kurt Vonnegut...“³² Jelena Dovlatovová komentova- la tento velký úspěch svého muže s notnou dávkou zklamání: „...Čekali jsme něco mimořádného: vždyť Serjožu konečně otiskli! Ale žádná senzace se neko- nala: opublikovali, zaplatili a... to bylo všechno...!“³³

Abychom byli přesní, všechno to rozhodně neby- lo. Od února 1979, co žil Dovlatov v New Yorku, až do jeho předčasné smrti – za téměř dvanáct let – mu vyšlo na Západě, v USA a ve Francii, dvanáct knih

v ruštině. První z nich byla tenká knížečka *Sólo pro psací stroj Underwood* (1980), vydaná v Paříži emigrantským nakladatelstvím Tretja volna.³⁴ Ve svěžích a zábavných aforismech, mikrovýsečích sovětské skutečnosti sedmdesátých let, slyšíme i dnes neopakovatelnou intonaci autora hlasu, jeho upřímný smích.

Cílem je svoboda

„...Jediným cílem mé emigrace byla tvůrčí svoboda... Kdyby mě v Rusku publikovali, neodjel bych...“³⁵ řekl v jednom z rozhovorů Dovlatov. A tuto svobodu nyní měl.

Na začátku roku 1980 inicioval Dovlatov založení týdeníku *Novyyj Amerikanec*. Společně s dalšími čerstvými ruskými emigranty v redakci se tak stal nebezpečnou konkurencí deníku *Novoje russkoje slovo*, který měl od roku 1930 mezi americkými ruskojazyčnými tiskovinami zásadní postavení.³⁶ Dovlatovovo počáteční nadšení, podložené bohatou novinářskou zkušeností, vycházelo z myšlenky uskutečnit sen o vlastním svobodném tisku. Dovlatov chtěl samozřejmě na stránkách svých novin vidět ta nejznamenitější jména ruského zahraničí. Viktor Někrasov,³⁷ žijící v Paříži, kterého Dovlatov obdivoval jak v sovětském období života, tak nyní, byl prvním, koho požádal o spolupráci.

Třebaže ředitelem týdeníku *Novyyj Amerikanec* i autorem jeho názvu byl ruský emigrovavší novinář Boris Metter, jeho duší a tváří byl Dovlatov. Když vyšlo jubilejní pětadvacáté číslo, poslal Někrasov Dovlatovovi z Paříže dopis, v němž mj. čteme: „Nejdůležitějšího jste dosáhl – člověk se nemůže dočkat dalšího čísla. [...] Noviny jsou živé, to je hlavní. [...]“³⁸ Někrasov, jenž sám pracoval jako redaktor pařížského emigrantského literárního a publicistického čtvrtletníku *Kontinent*,³⁹ oceňoval mj. to, že na rozdíl od ostatních periodik, nejen emigrantských, ale newyorských obecně, jsou noviny *Novyyj Amerikanec* uvolněné, mají rozvernou grafickou úpravu a díky rubrice šéfredaktora (Dovlatova) také humor: „...Vaší rubrikou začínám a vždycky se směju, přestože ne pokaždé je k tomu určena...“⁴⁰ Lidé začínali číst týdeník *Novyyj Amerikanec* od Dovlatovových sloupků. „A to byly samozřejmě občas malé esejistické klenoty,“ vzpomínal na období

slávy někdejší odpovědný redaktor listu a zároveň šéf ruské kanceláře *Rádía Svoboda* Pjotr Vajl.⁴¹

Novyyj Amerikanec se tak stal první reálnou tištěnou platformou třetí vlny ruské emigrace.⁴² Přes veškerou popularitu a širokou čtenářskou obec však nepřinášel to, co je v tržní ekonomice důležité – zisk. Jakkoli šlo každé nové číslo doslova na dračku a jeho tvůrci byli na špičkové literární úrovni, scházela jim zkušenost s distribucí a reklamou. Aby udrželi početnou redakci (stále novináře, typografy, grafika, sekretářku), zakladatelé listu pracovali často bez výplaty. Přesto nebyli schopni splácet úvěr, který jim poskytla banka Credit Union na založení listu.⁴³ V březnu 1982 vyšlo poslední, sto jedenácté číslo. Vzápětí nato podala banka na zakladatele listu *Novyyj Amerikanec* žalobu.

Přidejme poznámku, že Jelena Dovlatovová, která v novinách *Novyyj Amerikanec* opisovala a korigovala texty, vzpomínala na dva roky existence týdeníku *Novyyj Amerikanec* jako na nádherné životní období: „Byli jsme mladí, plní sil, a hlavně, dělali jsme to, co jsme uměli, a tak, jak jsme chtěli! Novinařina samozřejmě zabírala hodně času, trápilo ho (Dovlatova), že nestíhá psát literaturu. Ale pracoval s nadšením, žurnalistika mu dávala možnost být v centru událostí.“⁴⁴

Konečně spisovatelem

Utlumení novinářské činnosti po ekonomickém neúspěchu projektu *Novyyj Amerikanec* znamenalo pro Dovlatova více času na vlastní tvorbu. Tou dobou měl již svého literárního agenta, jenž se v intencích amerických zvyklostí staral o to, aby se z autora několika úspěšně publikovaných povídek v periodiku *The New Yorker* stal spisovatel. Už během Dovlatovy činnosti v listu *Novyyj Amerikanec*, v únoru 1981, vychází v newyorském emigrantském nakladatelství Serebrjanyj věk *Kompromis*, útlá knížka malého formátu a v ní dvanáct mistrně satiricky laděných novel, úžasným způsobem zachycujících období Dovlatovy práce ve stranickém tisku. [Překlad jedné z povídek tvoří přílohu tohoto textu.]

Hlavní hrdina,⁴⁵ autorovo alter ego, novinář Dolmatov, kterého na vlastní žádost propustili z práce, listuje výstřižky novinových článků, napsaných za „deset

Sergej Dovlatov s Josifem Brodským.

let lhaní a přetvářky“. Za každou novinovou zprávou, kompromisem mezi novinářskou skutečností a pravdou, následují autorovy vzpomínky – reálné rozhovory, pocity, události. Jsou plné absurdních situací a svěžího humoru, jenž je vlastní jen těm, kteří žili sovětskou realitu – v tomto případě tvoří „kulisy“ Tallin sedmdesátých let. Příběhy jsou, zcela v intencích práce žurnalisty, rozmanité. Například kompromis první, *Vědecká konference*, začíná fádni zprávou o mezinárodní vědecké konferenci věnované severským státům. Člověk by předpokládal, že na takové zprávě nelze nic zkazit. Lze. Při výctu zemí účastnicích se konference zvolil vypravěč pořadí podle abecedy a dopustil se hrubé ideologické chyby: některé imperialistické státy se tak dostaly před ty, jež příslušely k lidovědemokratickému bloku.

Preambulí kompromisu desátého, *Překáží nám v životě*, byla zase kratička zpráva o tom, že jistý občan pokoušel na záchytné stanici ošetřující personál. Tento příběh je vypravěčem rozpracován na nepoměrně větší ploše než ostatní novely, a to nejen proto, že vypravěč cítí zjevné sympatie k hlavnímu aktérovi příběhu. Situace je vystavěna tak, že se ztrácí rozdíl mezi tzv. normálním a nenormálním světem.⁴⁶ A co víc, posuzováno optikou lidskosti, vítězí ten druhý. Ovíněný vypravěč, který zůstává v noci na ulici opuštěn kolegou novinářem, úplně normálním člověkem, nachází útočiště v bytě neznámého občana, shodou okolností téhož, jenž pokoušel ošetřující personál: „Normální

člověk mě opustil uprostřed noci. A nenormální mi nabízí kafe, přátelství a spíž... [...] U Buše (občan, jenž pokoušel personál) s Galinou jsem bydlel tři týdny. Každým dnem se mi víc líbili. Přestože byli oba schizofrenici...“⁴⁷ Další z kompromisů popisuje, jak je vypravěč, který byl kdysi dozorcem v lágru, poslán na pohřeb redakčního kolegy, vysoce postaveného straníka. Stejným autem, jakým vozil kdysi vězně, jede do márnice, aby uvázal mrtvému kravatu.

Dovlatovových dvanáct kompromisů uzavírá *Paměť je krutá zbraň!* Jde o zprávu, jíž noviny *Sovětskaja Estonija* v říjnu 1976 informovaly o každoročním slavnostním setkání bývalých vězňů fašistických koncentračních táborů. V zákulisí však získává toto smutné setkání zmrzačených starých mužů zcela jiný význam, než zachycuje novinová zpráva: jde jen o ty, co po osvobození přežili ještě sovětské lágry v Mordvii. Slavnostní ceremoniál je zcela v sovětském duchu. Bizarní: trapnost a smutek. V navození atmosféry je Dovlatov mistr: „...Pionýři se zastavili. Žbankov (jeden z bývalých vězňů) rozpačitě přešlapoval na místě. Hubeňoučký chlapec s rudou kravatou zvedl ruku. Kdosi vypnul gramofon. Do ticha, které nastalo, se ozval přerývaný dětský hlásek: ‚Věčná sláva hrdinům!‘ A hned potom třikrát: ‚Sláva, sláva, sláva!‘ Vyděšený Žbankov tiskl k hrudníku koš s květinami. Nepatrně zaváhal a vykřikl: ‚Hurá!‘ [...] Jeho brunátný obličej tonul v zeleni. [...] ‚Krásná kytice,‘ říkám. ‚To není kytice,‘ smutně odvětil Žbankov, ‚to je věnec!‘... A v tomto okamžiku si hrdina Dolmatov, či chcete-li Dovlatov, řekl: ‚Dost!‘“⁴⁸ A tím se rozloučil s žurnalistikou.

Zóna

Po *Kompromisu*, v roce 1982, vychází v emigrantském nakladatelství Ermitaž⁴⁹ ve státě Michigan kniha, na níž Dovlatovovi nejvíce záleželo, kvůli které opustil vlast – *Zóna*. Opatřil ji podtitulem *Zápisky dozorce*. I když z čistě literárního hlediska *Zóna* není tím nejlepším, co Dovlatov napsal, považoval její vydání za jeden z cílů své emigrace. Připravit text k publikaci jej stálo velké úsilí. Strojopisné stránky rukopisu nafočené na mikrofilmech přicházely do USA po částech. V jejich pašování přes sovětské hranice se střídalo

několik půvabných Francouzek, které je přes sovětské hranice převážely ukryté na intimních místech. V první rukopisné variantě byla *Zóna* mnohem drastičtější než její knižní vydání. Dovlatov to vysvětloval tím, že při transportu rukopisů do zahraničí se občas něco z mikrofilmů s kopiemi textu ztratilo. Rekonstruovat ztracené části z paměti nebylo dost dobře možné, stejně jako nebylo možné oživit své předchozí pocity.

Zóna je dovlatovsky stylizované autobiografické vyprávění, v němž se mladičký hrdina v rámci základní vojenské služby stane ironií osudu nechťeným vykonavatelem sovětské moci – dozorcem v lágru. V zóně zjišťuje Dovlatovův vypravěč něco, co sám nečekal: „Odhalil jsem podivuhodnou podobnost mezi lágrem a životem na svobodě. Mezi vězni a jejich dozorci. [...] Na obou stranách pomyslné hranice se rozkládal týž bezduchý svět. Hovořili jsme stejným, napůl zločineckým žargonem. Zpívali jsme stejné sentimentální písně. [...] Dokonce jsme i stejně vypadali. Ty i ony stříhali dohola...“,⁵⁰ čteme na počátku zápisků dozorce. „...Svět byl strašlivý. Ale život pokračoval. Ba co víc, uchovávaly se tu normální životní proporce. Poměr dobra a zla, neštěstí a radosti zůstával nezměnný...“,⁵¹ pokračuje dál ve svých deníkových záznamech.

Aby vyvolal dojem co největší autenticity, Dovlatov koncipoval *Zónu* jako střídání lágrových epizod s dopisy nakladateli. A najít nakladatele, jak píše autor rukou vypravěče hned v prvním dopise, bylo mimořádně obtížné. Motivy odmítnutí byly vždy stejné: lágrových pamětí jsou již čtenáři přesyceni. Solženicynem a Varlamem Šalamovem⁵² bylo toto téma již vyčerpáno.

Autor se odmítnutím zarputile bránil: Solženicyn popisuje lágry politické. On líčí lágry pro recidivisty. Solženicyn byl vězeň. On bachař. Podle Solženicyna byl lágr peklo. Podle Šalamova, jenž měl za sebou pětadvacet let nucených prací za polárním kruhem, byl lágr absolutní zlo. Něco, co odnáší člověka za hranice tohoto světa. Dovlatov, s tříletou zkušeností dozorce, nazval lágr „pravdou“.

Nutno říci, že po vydání *Zóny* spolu vedli všichni tři autoři, z nichž každý zažil lágr jinak, intenzivní diskusi. Dovlatov rád používal argument, že ho zajímá především život, a ne vězení. Že ho zajímají lidé,

a ne monstra zachycená Šalamovem v *Kolymských povídkách*, děsivém dokumentu o lágrech, kde nebyl výjimkou kanibalismus. Ponechme stranou diskusi mezi autory a doplňme, že v roce 1985 vyšla *Zóna* také v anglickém překladu Anne Frydman. Překladatelka obdržela cenu za nejlepší překlad roku. Bohužel brzy nato onemocněla roztroušenou sklerózou a další Dovlatovova díla již překládat nemohla.⁵³

Od dalších povídek ke *Kufru*

V roce 1983 vychází v emigrantském nakladatelství Ardis soubor Dovlatových barvitých vyprávění z rodinné kroniky *Naši*. Nejde však jen o úsměvné historky dané skutečností, že v rodě Dovlatových kolovala židovská krev. Na pozadí života čtyř pokolení sleduje autor celou současnou sovětskou historii. Je nám představen strýček Aron, jehož politické názory se měnily společně s jeho zdravotním stavem; znamenitý bratranec Boris, chlouba rodiny – cítil se šťastný pouze v konfliktu s mocí; děd Isaak a mnoho dalších bizarních postav až po všemi milovaného rodinného psa. V duchu tradic velkých ruských satiriků projevuje autor neúctu ke všem postavám, o nichž s ironií sobě vlastní vypráví. Dovlatov rád zdůrazňoval, že k názvu *Naši* jej inspirovala kapitola z Dostojevského románu *Běsi* (*U našich*). Pět z těchto rodinných historek patřilo k deseti povídkám publikovaným v anglickém překladu v časopise *The New Yorker* v letech 1980–1989.

Polovina osmdesátých let je pro Dovlatova, kterému do konce života zbývá pět let, šťastným obdobím. Je materiálně slušně zabezpečený, v Americe publikují jeho díla v ruštině i v anglických překladech, jeho hlas zní éterem z *Rádia Svoboda*. Osobní život je stabilizovaný, jak jen může v Dovlatovově případě být. Někdejší tallinskou družku Tamaru, která i s jeho dcerou zůstala v Estonsku, materiálně podporuje a píše jí láskyplné dopisy. Ze svazku s legitimní ženou Jelenou, po jejímž boku v Americe žije, se roku 1984 narodí syn Kolja.

Třiačtyřicetiletý Dovlatov si svoje v pořadí čtvrté otcovství velmi užíval a v okamžicích skepse, kterým často podléhal, nazýval malého Kolju „strojem na výrobu dobré nálady“. Ti, kdož znali Dovlatova jinak

než jako spisovatele, v soukromí, věděli, že artistní přístup k realitě byl pro něj univerzálním lékem na všechna trápení. Myšlení měl totiž katastrofické. Tak například si vezměme jeho newyorský byt, psací stůl. Ze strany, připevněná šňůrkou k polici, visela velká zalepená obálka. Kdykoli Serjoža zvedl hlavu, měl ji před očima. Na obálce bylo nadepsáno: „Otevřít po mé smrti.“ A pod touto obálkou vznikala finální podoba jeho textů. Obálka obsahovala Serjožovu závěť: publikaci kopií svých děl, které kolovaly mezi čtenáři v Rusku, stejně jako ostatních nepřepracovaných textů, vzniklých a opublikovaných ve vlasti do roku 1978, autor kategoricky zakázal.

Čteme-li Dovlatovovu mistrnou prózu, napadne nás jediné: je to dílo bravurního vypravěče a glosátora kuriózních situací, jenž nade vše miluje život ve všech jeho pestrobarevných odstínech. V úvodu jsme se zmínili, že když v šestatřiceti letech, v roce 1978, odcházel Sergej Dovlatov do emigrace, vešel se celý jeho majetek do jediného kufru. Tento *Kufr*, osm povídek vydaných v Tenaflý roku 1986, je patrně největším Dovlatovovým literárním úspěchem. Na přelomu osmdesátých a devadesátých let se pro něj stal vstupní branou k auditoriu, o něž celý život usiloval nejvíce – ke čtenářům v jeho vlasti. Nápad s osmi příběhy, které se společně se třemi páry finských krepšilonových ponožek, koženým důstojnickým řemenem, zimní čepicí z napodobeniny tuleně a Karlem Marxem vysypou z emigrantského kufru, zapůsobil v Gorbačovově perestrojkovém Rusku dokonale. Kufr, svázaný prádelní šňůrou, s majitelem doputuje do USA a léta nedotčený odpočívá ve skříni. Až nadejde čas rozvázat šňůru, ukáže se, že kromě bizarních předmětů v sobě tají celou autorovu minulost.

Když se krátce po první ruské publikaci *Kufru* vrátila do New Yorku Dovlatovova známá, fotografka Nina Alovertová, a sdělila mu, že jeho próza má mezi ruskými čtenáři úspěch, Dovlatov jen odušil: „Pozdě. Potřeboval jsem ho dřív.“⁵⁴

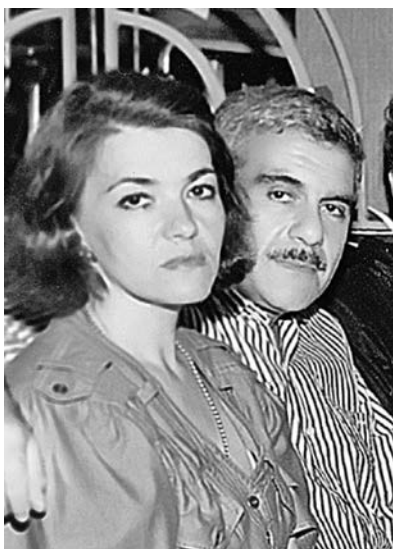
Amerika je také vyšinutá

I když je stěžejní část Dovlatovovy prózy inspirovaná absurdními situacemi, jež může plodit jen realita tak

absurdní, jako byla ta v jeho vlasti, vnímavý pozorovatel okamžitě našel neméně absurdit i v realitě země, jež mu poskytla azyl i tvůrčí svobodu. První věcí, která ho upoutala v New Yorku, byla atmosféra panující v komunitě tvořené ruskými emigranty. Roku 1986 napsal Dovlatov novelu *Cizinka*, vydanou téhož roku nakladatelstvím Russica Publishers.⁵⁵ Opatřil ji výstižným podtitulem: „Opuštěným ruským ženám v Americe – s láskou, smutkem a nadějí.“ Přestože je novela vystavěna stejně jako ostatní Dovlatovovy prózy – je založena na ironickém humoru a postavě vypravěče –, ohlasy a recenze byly tentokrát rozporuplné. Alexandr Genis, Dovlatovův někdejší kolega z listu *Novyj Amerikanec*, o ní napsal, že patří k Dovlatovovým neúspěchům. Jediné, co ocenil, byla „galerie emigrantských typů, vykreslených uhlem a žlučí“.

Amerikou je inspirována novela *Filiálka* (1989). Hrdinou vyprávějícím příběh je žurnalista a emigrant Dolmatov, v němž lze snadno rozpoznat autora. (Ostatně stejně se jmenuje hrdina *Kompromisu*, novinářských povídek z Tallinu, o kterých již byla řeč.) Děj je zasazen do poloviny osmdesátých let. Dolmatov pracuje jako reportér newyorské rozhlasové stanice a je vyslán na disidentské sympozium věnované budoucnosti Ruska. V novele se střídají scénky z amerického sympozia s jeho vzpomínkami na leningradské mládí.

Na tomto pozadí hlavní postava ironicky komentuje každodenní realitu americké společnosti. Jeví se jí také poněkud vyšinutá, jenom jinak. Když například „politicky nekorektně“ popisuje, jak se každé ráno zdraví s ostrahou své kanceláře, neubráníme se pocitu, že výstižněji a sarkastičtěji zachytil atmosféru v americké společnosti málokdo: „...Vždycky se tady procházejí dva pracovníci ostrahy, bílý a černý. S bílým se zdravím jako rovný s rovným, ale před černým se trochu zajímám. Je vidět, že jsem demokrat...“⁵⁶ Gezírem vtípů hýří také pasáže popisující atmosféru sympozia. Prázdné fráze. Něco, co hrdina vyprávění tak důvěrně zná: „...Mistr Higgins nám pověděl o úkolech sympozia. Úvodní část zakončil slovy: Světová historie je jen jedna! [...] Jsem přesvědčen, že Rusko brzy nastoupí cestu demokratizace a humanismu! [...] Budoucí Rusko vidím jako vzkvétající svobodný stát...“⁵⁷ Autor dovádí situaci ad absurdum. Hrdina

Sergej Dovlatov se svou ženou Jelenou.

novely v roli reportéra pořizuje nahrávku ze symposia zachycující vše důležité, co v sále zaznělo: dlouhé pauzy ticha, kroky referujících, odkašlávání...

Za dvanáct let dvanáct knih

Zmínili jsme, že za dvanáct let v USA vyšlo dvanáct Dovlatovových knih. Všechny zpravidla v ruštině i v anglickém překladu. To není tak špatné skóre. Dovlatovovo spisovatelské ego však spokojeno nebylo: „...Pochopil jsem, že bohatým ani slavným se v Americe nestanu. [...] Pochopil jsem, že nikdy nebudu psát o Americe, nikdy nepřejdou do angličtiny. [...] Američané dávají přednost vlastní literatuře. Dokonce existuje ironický výraz „evropský styl“. Tak označují hluboké, elegantní, ale evidentně nekomerční knihy. Zajímavé, ale ne pro ně. [...] Není-li kniha komerční a není-li ani o Americe, je její osud předem daný...“⁵⁸ Tak komentoval s jistou dávkou hořkosti svoji spisovatelskou pozici Dovlatov.

Co dodat? Je známo, že pocit úspěchu závisí jen malou částí na objektivní realitě, zbytek je dán tím, jak tuto realitu vnímáme. V našem případě bylo součástí objektivní reality, jež nemalou měrou přispěla k Dovlatovově popularitě, *Rádio Svoboda*,⁵⁹ byť on sám se o působení v redakci vysílání vyjadřoval se sebeiro-

nickým pohrdáním. Touto pózou se však nenechme odradit (stejně se vyjadřoval i o své práci žurnalisty) a podívejme se na Dovlatova u mikrofonu. Jako externí spolupracovník se podílel na vysílání newyorské sekce *Rádía Svoboda* deset let, od prosince roku 1980 do své předčasné smrti. Nejdříve s ním jen natáčeli rozhovory, ale po nějaké době dostal nabídku mít každý týden svoji pravidelnou relaci (v archivu tvoří několik tlustých složek – celkem dva tisíce relací).

Málokdo ví, že v polovině osmdesátých let se v newyorské kanceláři *Rádía Svoboda* vytvořila celá literární redakce. V éteru pravidelně vystupovaly přední postavy ruského intelektuálního disentu, jako byli Josif Brodskij, Vasilij Aksjonov, Vladimir Vojnovič a další. Podle názoru posledního ze zmíněných spisovatelů, Vladimira Vojnoviče, se v *Rádiu Svoboda* vždycky koncentrovali spisovatelé, protože v emigraci byli odtrženi od svého auditoria. A rozhlasové vysílání fakticky stimulovalo život ruské literární emigrace, dávalo k dispozici mikrofon spisovatelům nacházejícím se ve vyhnanství, nabízelo jim nejen tvůrčí a zároveň placenou práci, ale i kontakt se čtenáři, nyní posluchači, ve vlasti. Zakázané knihy předčítali jejich autoři pomalu, aby si je posluchači stihli zapisovat. V pořadu Spisovatelé u mikrofonu četl s velkou chutí a espretem své povídky rovněž Dovlatov. Posluchači ho zbožňovali. Většina záznamů je uchována v audioarchivu *Rádía Svoboda*, respektive *Rádía Svobodná Evropa* v Praze.

Celou dobu se chtěl vrátit domů

Dovlatov byl jedním z privilegovaných autorů, jejichž díla kupoval prestižní literární časopis *The New Yorker*. Dosáhl toho, o čem snil, když bydlel po leningradských komunáčkách,⁶⁰ hlídal vězně v lágru, pracoval jako redaktor sovětského tisku a pil portské s kumpány v Puškinských horách. V Americe se stal Dovlatov jiným člověkem – měl auto, byt, slušně vydělával... Žil jako kterýkoli průměrný Američan. Ale společně s vnějším blahobytem přišel hrozný stesk. V jeho životě se toho změnilo příliš mnoho a příliš najednou. Stýskalo se mu po přátelích, po Leningradu i po Tallinu, po všem. Dovlatov stále psal. „...Vstával v pět

hodin ráno a začínal pracovat. Nepil, nevzal do úst ani kapku, ale z toho byl pak dva tři dny, celý týden jako utržený z řetězu... Pro Serjožu se alkohol stal ve Státech prostředkem k uklidnění psychiky,⁶¹ vzpomínal Dovlatovův přítel, literární kritik a prozaik Andrej Arjev. Jedním z Dovlatovových oblíbených výroků byl citát z Hemingwaye: „Stačí se jen trochu napít a všechno je jako dřív...“ Moc si v emigraci přál, aby všechno bylo jako dřív. Josif Brodskij vyprávěl, jak Dovlatov v Lisabonu na velmi prestižní konferenci flámoval tak, že ho museli poslat domů. K letadlu ho vedli dva nositelé Nobelovy ceny, Brodskij a Czesław Miłosz.

Po nástupu perestrojky začal Dovlatov plánovat cestu do Sovětského svazu. Chtěl se vrátit domů, do Pitěru (Leningrad byl mezitím přejmenován na Sankt-Petěrburg, zkráceně Pítěr). „...Ale ne jako pouhý Žid z New Yorku,“ psal v dopise,⁶² „jako spisovatel, už jsem si na ten status zvykl a nechtěl bych se ho vzdát ani dočasně.“ Učinil vnitřní rozhodnutí: vyjde kniha – přijedu. A čekal. Velmi si přál přijet, jen cestu stále odkládal a čekal, až vyjde kniha... (Šlo o jednu z prvních Dovlatovových próz – *Památník*, zachycující bizarní příhody, které autor zažil, když působil jako průvodce v Puškinově muzeu u Pskova.)

Kniha byla hotová, Andrej Arjev napsal v srpnu 1990 úvodní slovo a poslal je do Států. Místo odpovědi přišla strašná zpráva – Sergej zemřel. První kniha, na kterou tolik čekal, vyšla se smutečním orámováním na přebalu.⁶³ Poslední Dovlatovovou nedopsanou prózou zůstala *Lednička*.

Literární uznání bylo pro Dovlatova hodně důležité, ale představovalo jenom jeden z cílů jeho života. Života rozmanitého a pozoruhodného, který se v podání vypravěčů jeho povídek jeví jako nekonečný řetěz anekdot, směšných i smutných zároveň. Pro Dovlatovovy hrdiny je humor způsobem přežití. A jejich autor rád zdůrazňoval, že humor je jen prostředek k tomu, aby člověk nebyl směšný. I nelehké situace – a že jich bylo v Dovlatovově relativně krátkém, rychle se měnícím životě dost – uměl odlehčit a bravurně glosovat. Neznamená to však, že by nepodléhal smutku. Naopak. Svým způsobem stále trpěl. A jeho utrpení se dělilo na jakési pomyslné kruhy, jež stejně jako v Dantově *Pekle* vedly stále hloub. Trpěl od-

chodem z vlasti, scházela mu důvěrně známá realita věcí s vlastní spojených – začal psát *Kufi*. Trpěl tím, že kdysi měl stále hlad – začal psát *Ledničku*. Trpěl neúspěchy v lásce, i když navenek to tak nevypadalo, a o tom chtěl také napsat. Poslední kruh, kterým chtěl v literatuře projít, už projít nestihl... Jeho srdce nevydrželo. Ukázalo se, že srdce navenek zdravého člověka bylo slabé. Dovlatov zemřel 24. srpna 1990 na chrlení krve a zástavu srdce během nepříliš fundované první pomoci poskytované dvěma portorikánskými ošetřovateli. Bylo mu čtyřicet devět let. Z oken domu, kde bydlel, jsou vidět stromy židovského hřbitova Mount Hebron v newyorské čtvrti Queens, kde je pochovaný.

Poznámky:

¹ V češtině vyšlo dílo v překladu Libora Dvořáka pod názvem *Lágr* (VOLVOX GLOBATOR, 1998). Autorce textu se jeví *Zóna* jako vhodnější varianta překladu. Významově více odpovídá názvu originálu. Autorka bere v úvahu také anglický překlad, jenž zní rovněž *Zóna* (Zone).

² Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij v četyrjoch tomach*. Tom 4. Azbuka, Sankt-Petěrburg 1999, s. 36.

³ Tamtéž.

⁴ O jejich známosti bude Dovlatov později vyprávět v povídce *Filiálka*. Reálná hrdinka Asja bude nepříliš pečlivě zamaskovaná pod jménem Tasja. Asja byla na počátku šedesátých let múzou začínajících petrohradských spisovatelů. Později emigrovala a přednášela na prestižních amerických univerzitách. V Americe napsala brilantní postřehy k tvorbě i osobnostem Dovlatova a Brodského.

⁵ Ve svých vzpomínkách na Dovlatova to vyprávěla Ljudmila Štern. Dostupné na: <http://www.eg.ru/daily/melochi/33493>

⁶ Brodskij i Dovlatov byli očeň ambiciozni. Interview z 3. března 2015. Dostupné na: <http://gazetastrela.ru/2015/03/03>. Asja odešla od Dovlatova záhy po svatbě. Rozhovor poskytla Asja Pekurovskaja po čtyřiceti letech emigrace, když přijela do Petrohradu.

⁷ Dcera se jmenovala Marija. Poprvé viděla otce až na jeho pohřbu v roce 1990.

⁸ Granin se aktivně podílel na odsouzení Josifa Brodského v roce 1964.

⁹ Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Šéfredaktorem byl Alexandr Tvardovskij, jenž v roce 1962 opublikoval Solženicynovu povídku *Jeden den Ivana Děnisoviče*.

¹² Autorkou recenze byla I. N. Solovjovová (*1927), literární a divadelní kritička, nositelka mnoha státních cen v oblasti kultury, členka Svazu spisovatelů SSSR. Z dopisu Inny Solovjovové, datovaného 19. ledna 1967. Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.

¹³ Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.

¹⁴ Reakce časopisu *Junost'* z 9. února 1970. Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.

¹⁵ Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.

- ¹⁶ Paňukov, Michail: *Sergej Dovlatov umer „ot bezutěšnoj něljubvi k sebe“*. Dostupné na: <http://www.eg.ru/daily/melochi/33493>.
- ¹⁷ Tamtéž.
- ¹⁸ Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.
- ¹⁹ Paňukov, Michail: *Sergej Dovlatov umer „ot bezutěšnoj něljubvi k sebe“*. Dostupné na: <http://www.eg.ru/daily/melochi/33493>.
- ²⁰ Tamtéž.
- ²¹ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 1, s. 361.
- ²² Mončegorsk je město oblastního významu u jezera Imandra v Murmanské oblasti v Rusku. Vzniklo v roce 1937 v souvislosti s objevením měděných a niklových rud a stalo se z něj významné průmyslové centrum.
- ²³ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 1, s. 361.
- ²⁴ Dostupné na: <http://www.sergeydovlatov.ru/>.
- ²⁵ Na počátku osmdesátých let začal stát počet odcházejících Židů přísně regulovat.
- ²⁶ Dar organického bezzlobija. Rozhovor Dovlatova s Viktorem Jerofejevem. In: Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 4, s. 388.
- ²⁷ Tamtéž.
- ²⁸ Dopis rodině do USA z 18. září 1978. Dovlatov, Sergej: *Žizň i mněnjja*. Zvezda, Sankt-Petěrburg 2011, s. 182.
- ²⁹ Dopis rodině do USA z 18. září 1978. Tamtéž, s. 186.
- ³⁰ Dopis rodině z 24. října 1978. Tamtéž, s. 181.
- ³¹ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 4, s. 379.
- ³² *Kurt Vonnegut Sergeji Dovlatovovi*. Dostupné na: <http://magazines.russ.ru/slovo/2008/60/vo3.html>.
- ³³ *Novyj Amerikanec. Dovlatov*. Dostupné na: <http://russian-bazaar.com/ru/content/5760.htm>.
- ³⁴ Nakladatelství patřilo ruskému emigrantovi, sběrateli umění, básníkovi a publicistovi Alexandru Glezerovi, který se i s nakladatelstvím v průběhu roku 1980 přesunul do USA.
- ³⁵ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 4, s. 387.
- ³⁶ *Novoje ruskoe slovo* – ruskojazyčné noviny vydávané v New Yorku ruskou emigrací v letech 1910–2010. Na jeho stránkách byly publikovány zprávy a literární díla ruských emigrantů. Od 30. let minulého století bylo *Novoje ruskoe slovo* nejvýznamnějším ruskojazyčným periodikem v USA. V devadesátých letech dosahovalo nejvyššího nákladu mezi cizojazyčnými tiskovinami v USA.
- ³⁷ Podrobně o životě a díle Viktora Někrasova viz Ryčlová, Ivana: *Mezi kladivem a kovadlinou*. CDK, Brno 2012, s. 139–160.
- ³⁸ Někrasovův dopis Dovlatovovi ze 6. srpna 1980. Dovlatov, S.: *Žizň i mněnjja*, s. 204.
- ³⁹ Vycházel v letech 1974–1992.
- ⁴⁰ Někrasovův dopis Dovlatovovi ze 6. srpna 1980. Dovlatov, S.: *Žizň i mněnjja*, s. 204.
- ⁴¹ 1949–2009. V roce 1977 emigroval do USA. Od roku 1995 žil v Praze.
- ⁴² Třetí vlna ruské emigrace probíhala v letech 1956–1989, převažovali občané židovského, německého a arménského původu.
- ⁴³ Kromě šestnácti tisíc dolarů na založení týdeníku si vzal každý z jeho zakladatelů ještě osobní úvěr ve výši pěti tisíc dolarů.
- ⁴⁴ *Novyj Amerikanec. Dovlatov*. Dostupné na: <http://russian-bazaar.com/ru/content/5760.htm>
- ⁴⁵ Vypravěč je svým protestem proti bezděčné absurditě sovětského života blízký Veněckovi Jerofejevovi z poémy *Moskva – Petušky*.

- ⁴⁶ Podobně jako se v *Zóně* ztrácí rozdíl mezi světem svobodným a nesvobodným.
- ⁴⁷ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 1, s. 334.
- ⁴⁸ Tamtéž, s. 395.
- ⁴⁹ Nakladatelství bylo založeno v roce 1981 ruskými emigranty Igorem a Marijou Jefimovými. Cílem bylo produkovat první vydání nových děl reprezentantů třetí vlny (ruské emigrace).
- ⁵⁰ Dovlatov, S.: *Lágr*, VOLVOX GLOBATOR, Praha 1998, s. 43.
- ⁵¹ Tamtéž, s. 15–16.
- ⁵² Podrobně o životě a díle V. Šalamova viz Ryčlová, I.: *Mezi kladivem a kovadlinou*, s. 161–193.
- ⁵³ Anne Frydman přeložila také Dovlatovovu prózu *Naši* (*Ours*, 1983).
- ⁵⁴ Dovlatov, S.: *Kufr*. Mladá fronta, Praha 1999, s. 147.
- ⁵⁵ Nakladatelství Russica Publishers existovalo v New Yorku v letech 1978–1993. Vydávalo knihy v ruštině a angličtině.
- ⁵⁶ Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 4, 1999, s. 9.
- ⁵⁷ Tamtéž, s. 21–22.
- ⁵⁸ Dovlatov, S.: *Sobranije prozy v trjoch tomach*. Tom 3. Limbus-press, Sankt-Petěrburg 1999, s. 343.
- ⁵⁹ *Rádío Svoboda* bylo jedinou rozhlasovou stanicí, jejíž vysílání v SSSR rušili až do roku 1988 včetně.
- ⁶⁰ Sovětská realie, byty, v nichž bydlelo více rodin a sdílely společnou kuchyni a příslušenství.
- ⁶¹ Dostupné na: <http://sergeidovlatov.com/kp240800.html>.
- ⁶² Tamtéž.
- ⁶³ Půl roku po Dovlatovově smrti.

Seznam použité literatury:

- Dovlatov, S.: *Lágr*. VOLVOX GLOBATOR, Praha 1998.
- Dovlatov, S.: *Sobranije prozy v trjoch tomach*. Limbus-press, Sankt-Petěrburg 1999.
- Dovlatov, S.: *Sobranije sočiněnij*. Tom 1–4. Azbuka, Sankt-Petěrburg 1999.
- Dovlatov, S.: *Kufr*. Mladá fronta, Praha 1999.
- Dovlatov, S.: *Posledňaja kniga*. Azbuka, Sankt-Petěrburg 2012.
- Dovlatov, S.: *Žizň i mněnjja*. Zvezda, Sankt-Petěrburg 2011.
- Groznova, N.: *Russkije pisatěli*. Prosveščenie, Moskva 1998.
- Hrala, M.: *Ruská moderní literatura*. 1890–2000. Karolinum, Praha 2007.
- Kasack, W.: *Slovník ruské literatury 20. století*. Votobia, Praha 2000.
- Pospíšil, I. a kol.: *Slovník ruských, ukrajinských a běloruských spisovatelů*. Libri, Praha 2001.
- Štejn, B.: *Ruskaja proza na ruběže věkov*. Ileksa, Moskva 2004.

Internetové zdroje:

- <http://sergeidovlatov.com/kp240800.html>
- <http://magazines.russ.ru/slovo/2008/60/vo3.html>
- <http://www.eg.ru/daily/melochi/33493>
- <http://gazetastrela.ru/2015/03/03>
- <http://www.sergeydovlatov.ru>
- <http://russian-bazaar.com/ru/content/5760.htm>

PŘÍLOHA:

UKÁZKA Z DOVLATOVY SBÍRKY POVÍDEK *KOMPROMIS*

Kompromis devátý

„NEJTĚŽŠÍ TRATĚ. Tajna Karu se narodila v přátelské rodině, ukončila školu se samými jedničkami, byla tajemnicí výboru Vsesvazového leninského komsomolu, věnovala se sportu. Zde je nutno zdůraznit jeden charakteristický detail. Z početného množství atletických disciplín dala přednost běhu na čtyři sta metrů, a tato disciplína je podle mínění odborníků nejobtížnější, vyžaduje spojení rychlost i a vytrvalosti, vybušné síly a soustředěné vůle k vítězství. Vytrvalost, důslednost, asketický režim – to jsou faktory, které určily Tajninu biografii, její cestu k vytyčenému cíli. [...] V posledním ročníku studia chemie na Tallinské státní univerzitě se stává členkou komunistické strany. Potom aspirantkou Institutu chemie Akademie věd Estonské sovětské socialistické republiky. Jako odborníci v oboru chemie Tajnu zajímá mechanismus působení karcinogenních látek na lidský organismus. Dizertační práce je téměř hotová.

Tajna si klade vysoké reálné cíle. Věří, že na své obtížné trati dosáhne úspěchu.“

* * *

S Tajnou Karu mě seznámili společní přátelé. Zajímává, inteligentní žena, mladá vědkyně. Připravil jsem její portrét. Čas od času jsem se s ní setkal v různých vědeckých společnostech. Jednou mi volá:

– Máš čas? Musím s tebou mluvit.

Přišel jsem do kavárny *Raja*. Objednal jsem džin. Říká: – Jsem čtyři roky vdaná. Doteď bylo všechno skvělé. V létě byl Rudi v Moskvě. Pak se vrátil. A všechno to začalo...

– ?

– Je to strašné. On chce... Jak bych ti to vysvětlila... Jsme si cizí...

Vzmužil jsem se a zeptal:

– V sexu?

– Zejména.

– Čím mohu pomoci?

– Proč jsem se na tebe obrátila? Jsi jediný amorální člověk mezi mými známými. Chtěla jsem to s tebou zkontrolovat.

– Nechápu.

– Zvážit situaci.

– Víš, ani s chlapý tato témata neprobírám. Ale můj kamarád má knihu *Technika sexu*. Půjčím ti ji, jestli chceš. Ale ne nadlouho. Je to jeho příruční kniha. Čteš bez problémů rusky?

– Jasně.

Přinesl jsem jí *Techniku*. Kniha je pozoruhodná. Otevřeš první stranu, je tam napsáno Úvod. Už tady je to humorné. Jedna z částí začíná takto: „Milencům s obzvlášť velkými břichy můžeme doporučit pozici 7.“ Humánní autor věnoval pozornost dokonce takovým opovržením hodným bytostem, jako jsou milenci s velkými břichy...

Dal jsem jí knihu. Za týden mi ji vrací.

– Všechno jsi pochopila?

– Kromě jednoho slova – „pozdvolna“.

Vysvětlil jsem jí, co znamená – pozdvolna.

– Teď bych se to chtěla naučit prakticky.

– Žehnám ti, dcero moje!

– Jenom ne s mužem. Musím to nejdřív natrénovat.

Zdůrazňuji, že to všechno bylo řečeno bez stínu koke-terie, estonským způsobem, iniciativně a věcně.

– Jsi amorální? – zeptala se.

– Ne zcela.

– To znamená – odmítáš?

– Tajno! – zaprosil jsem. – Tak se to nedělá!

Máme hezké přátelské vztahy. Je potřeba nějaká doba, možná přerostou v jiný cit...

– Jaká?

– Co jaká?

– Jaká doba je potřeba?

– Bože, nevím... Měsíc, dva...

– To nevyjde. V dubnu dělám kandidátské minimum... Seznam mě s někým. Nejlépe, aby to byl brunet. Máš nějaké ničemné kamarády?

– Převažují, – řekl jsem.

Sedím, přemýšlím. Šablinskij, samozřejmě, je eso, ale hrubý. Rozenštejn staví chatu, je dočista vyčerpaný. Guljajev je blondýn. Míta Klenský má kapavku. Oska

Černov? Ten se zdá vhodný. Ostýchavý, vášnivý brunet. Je sice trochu lakomý, ale to je nedůležité. Protentokrát bude dobrý.

Ptám se Černova:

– Měl jsi hodně žen?

– Třicet šest a čtyři s otazníkem.

– Co znamená – s otazníkem?

Oska svěsil hlavu.

– Různé typy úchylek.

Vyhovuje, pomyslel jsem si. Vysvětlil jsem mu, o co jde. Oska upadl do rozpaků:

– Viděl jsem ji jednou. Dokonce se mi líbí. Ale takto, utilitárně...

– V čem je problém?

– Jsem přece muž.

– Tak pomoz kamarádovi.

Koupil jsem za své peníze láhev rumu, pozval jsem Osju a Tajnu. Tajna mi zašeptala:

– Domluvila jsem se s kamarádkou. Tři hodiny mám být k dispozici.

Něco jsme vypili, zapálili si, poslechli BBC. Oska se pustil do úvah:

– Životaschopná může být jen pronásledovaná organizace...

Tajna ho přerušila:

– Musíme jít. Nebo se kamarádka vrátí.

Odešli. Ráno mi Tajna volá.

– Tak jak? – ptám se.

– Doprovodil mě a odešel domů.

Volám Černovovi:

– Máš svědomí?

– Věř mi, kámo, nemůžu. Nějak to nejde...

– Co jsi to za chlapa?!

Oska se rozhořčil:

– Měl jsem víc ženských, než jsi ty snědl kotlet. Ale takovou jsem ještě nepotkal. Nejzvláštnější je, že se mi líbí. Pozval jsem je oba znovu. Vyndal jsem nedopitý rum. Odešli. Tajna volá:

– Čert aby ho vzal, toho tvého kamaráda!

– Copak, – říkám, – zase dezertoval?

– Rozumíš, sedli jsme do taxíku. Osja platil ve tmě. Strčil šoferovi desetirublovku místo rublu. Pak se strašně naštvál. Pěšky odešel domů... Viděla jsem, že mu strká desetirublovku. Myslela jsem si, že je to na Kavkaze zvykem. Že na mě chce udělat dojem. Osja je přece Gruzínek?

– Osja je Žid. A jeho skutečné příjmení je Malkiel.

Znova mu volám:

– Osko, buď přece člověk!

– Pochop, měl jsem desetirublovku, rubl a drobné... Pozval jsem je potřetí.

– Poslechněte, – říkám, – dnes nocuju v redakci. A vy zůstaňte. Šnaps je v lednici. Když bude někdo volat – nereagujte. Mám zamknout, aby Oska neutekl?

– Ne, já neuteču.

Odešel jsem na službu do redakce. Tajna volá:

– Pojď dolů na minutku.

Sešel jsem do vestibulu. Vytahuje z kabelky čokoládu a láhev whisky Long John.

– Pojď, – říká, – dám ti pusu. Neboj se, kamarádkou...

Dala mi pusu.

– Kdybys věděl, jak jsem ti vděčná.

– Oskovi poděkuj.

– Vrátila jsem mu deset rublů. Ty, co dal šoferovi.

– Taková ostuda!

– Klid, čestně si je vydělal.

Schoval jsem láhev do kapsy a šel dokončit stat' na mravoličné téma.

Sovětskaja Estonija, červenec 1976, přeložila Ivana Ryčlová.

Ivana Ryčlová, literární historička, překladatelka, zabývá se dějinami ruské literatury a dramatu 20.–21. století a literárněhistorickými aspekty vztahu tvůrčí osobnosti a totalitního systému.

Magor a moucha

Aneb Magorův bestiář a jiné tlaky...

ZDENĚK VOLF

Magorovo borágo, Magorova mystická růže, Magorovy labutí písně, Magor dětem, Magorovi ptáci... zkrátka *Magorova summa. Magorův zápisník. Magorovy dopisy.* A dokonce na Magorově konferenci (14.–15. 11. 2013), ke konci referátu psychologa Martina Hyblera, vážný návrh na Magorovu beatifikaci. Zmagořili jsme? Snad kromě Magora samého: „*vím, že léta předlouhá / strá-vím v Očistci*“! Což není jen nějaké přepjaté kajícnic-tví budoucího barokního světce či světice. To se dočítáme v Magorově předsmrtné sbírce *Rok krysy*. Tedy v básni, kde se vždy střetává vědomé s nevědomým.

Tak proč proboha opět čtu „*sám bych se poblíl*“ jako „*políbil*“. Je to pouze tou poetikou, která je především náslechová? Vždyť i hypnotizující přezdívku Magor přisvojil si prý (viz rozhovor s J. Pelcem, 1994) kvůli libozvučnosti. A ne pro takzvané, jak mile připouští, různé své kousky... Odmítám být sice manipulován i tím, koho mám rád, jenže přijmu-li za své „*Děle-ní lidí na ty, kterým bych se vydal, / a na ty, kterým bych se nevydal.*“ (inspirováno H. Bölle) – zjišťuji, že Magorovi se víc a víc vydávám. Třeba i pro někdejší jeho přednes Bohuslava Reynka na Vltavě. Nebo na-pослед, když se mi Petr Hruška takhle k ránu svěřil, že Dáša Vokatá se jeho svátostného vztahu k Juliáně bála. Ale hlavně a ustavičně pro jeho milující vztah ke Stvoření. Jistěže pro náklonnost zejména k lilíím a ke všemu, co roste a hned tlí. Především však – coby pořadatel antologie *Chlévská lyrika* na téma zvíře, chlív, dvůr, pastva, jatky – pro bezelstné jeho (byť bezuzd-né) soucítění k tvorům. I k těm nejnepřitažlivějším: švábům, jepicím, píďalkám, vším („*vlasý dlouhé, plné vší, / vlasý nádherné*“). U Magora prostě fauna a flóra neznamenají pouhý poetický folklór na pokraji jeho

undergroundových výpadů. Naopak. V jeho případě jde mnohdy o hybatele nejhlavnější: „*A v háji / zpí-val nám puščík / zpíval nám píseň těchto slov: // Já vím že mne opustíš*“. O zároveň hostitele i přenašeče holé i nejskrytější krásy. Nepřipustit si to, podcenit, by zna-menalo připravit tuto poezii o vzduch, ba o básnickou svatozář: „*Miloval jsem pěnkavy, každé ráno / mi zpíva-ly a / bylo mi dobře. / Od jisté doby na zahradě nezvedne se ptačí hlas. / Zřejmě straky sežraly pěnkaví vajíčka / a dospělé pěnkavy odstěhovaly se jinam. / Je mi to líto. / Neslyším už pěnkaví zpěv, / jenom občas zahlédnu přes oblohu mihající se stračí let. / Bůh má své zámysly se strakou, s pěnkavou i se mnou. / Pokorně na to hledím, / v dlani slunéčko sedmítečně a / ptám se: / Kam...*“

Nejmenší měřitelnou jednotkou výše nastíněného tématu je bezesporu zvířecí motiv (ZM). Postup, zá-sady, jak s ním metodologicky pracovat, sice ustanovil již Miroslav Červenka ve studii „Bestiář Bohuslava Reynka“ (*Styl a význam*, 1991). Kupříkladu pokud se v jedné básni vyskytnou tři pěnkavy, počítá se to za jediný ZM. Pokud se ovšem v rámci téhož živočišné-ho druhu objeví pojmenování – třebaže odvozená – had/hádě, představuje to (pro stylovou a významovou platnost) ZM dva. Je tu ale problém s Magorovým básnickým naturelem. Ani ne tak v prostupu života a díla, ten rovněž u Reynka vyústil v prolnutí. Magor však v přísném slova smyslu nezůstává pouze u pastýř-ského soucítění; přestože i on se pokusil chovat kozy a není v tuto chvíli sémanticky nosné, že mu (jak zná-mo) zdechly. Magor se prostě – čas od času – zvířetem stává. Ať v očích přátel: „*uměl být opravdu divoký, jako utržený býk*“ (J. Bok); ať ve svých: „*Vidět jak divoké zvíře stane se ze mne*“. Čímž nechci vzbudit podezření,

že každé Magorovo „Au“ či „ty svině“ mám za ZM. Podobně, vzhledem k textovému kontextu, jsem postupoval u četných bytostí mytologických, fantaskních, archetypických, tu méně, tu výrazněji básnicky zdobených „mana-předměty“ (zuby, drápy, rohy, šupiny, krovky). Přesto ve výsledku lze mít konečné součty za přibližné. Za řádové.

Pro srovnání: excerpce Jiřího Červenky z jedenácti Reynkových sbírek udává „200 různých ZM“, které se „vyskytují v úhrnu více než 800 krát“. Početnější *Magorova summa*, včetně víceméně editorské *Úloži, Akrostichů* či laskavých „senilií“ *Magorova nočního zpěvu* („*Oslava plula dál / a filčky po chlupech...*“), jich celkově tají přes tisíc. Co se týká různosti ZM, ta je u Magora vpravdě evoluční, tvoří ji zhruba polovina. Nejpočetnější z této poloviny jsou obratlovci, především (a to bezkonkurenčně) ptáci a jejich morfologická znamení (peří, zobák, křídlo, vajíčka). Zbýlé dvě nejmohutnější skupiny, skoro vyrovnané, patří hmyzu (potažmo členovcům) a „vnitřním“ příšerám. Z nich – na množství takřka symbolicky – stojí nejvíce proti sobě moucha (čtrnáctkrát) a vlkodlak (patnáctkrát). Takovýto stav u obratlovců, kromě přesily ptáků, mimochodem nepřesahuje ani ZM kůň, ani labuť, ryba, had, pes...

Ale zanechme studených statistik, jde přece o poezii, a tedy – zvlášť v Magorově případě – o lásku, o jednotu. Za „*básníky lásky*“ jsou ve sbírce *Ochranný dohled* vyvolána tři jména. Kenneth Patchen, Robert Desnos, Egon Bondy. Nic proti tomu. Každému dle jeho srdce. Prazákladnější je už to genitivní sousloví: básník lásky! Sousloví týkající se jak poetiky, tak života i literární tradice. V té, etablující se u nás (nejpozději) Jakubem Demlem, je (a ještě nadlouho bude) Magor nejprezantnějším potomkem, z jehož dominantních selekčních znaků nelze nevyzdvihnout: přímost (i otevřenost) pojmenování; dialogičnost a potřeba dedikace; stud, stisk i běs; věrnost... až za hřích; patos („*Milost máš Panno v srdci svém / odpusť mi prosím odpusť jen / že jsem takový jaký jsem*“) i sebezáchovná jeho subverze („*když jsem / do kundy / strčila sošku Tvoji, / pocítila jsem, / že navždycky jsme svoji*“). Něco vytěsnit, marginalizovat, by rovnou znamenalo způsobit příkoří či umenšení na tvárném projevu prokrvovaném zákoni-

Ivan M. Jirous ve Staré Říši, první polovina sedmdesátých let.
Foto: archiv Marty Veselé Jirousové.

tostí osudu. U básníků lásky... ne že by se nevyskytovala klasická obrazivost z imaginace („*Žáčkovi psi po nocích / oči cení*“), ale podstata jejího přenesení (metaferein) nenabíhá v mysli, nýbrž těhotní v srdci, ze vztahu, byť by se nakonec dokonal spíše celkovostí sdělení („*Miloval jsem pěnkvu, každé ráno / mi zpívaly...*“). Dá se proto snad říct, že bytostný Magorův smysl pro faunní pestrost má svůj nepotlačitelný metaforický potenciál, že prakticky každý plch, stinka, jednorožec, alka, vyceněné dásně saně, paví chvost, nárek hovězí porážky, šum křídel motýlích nebo „*Ou! ou! ou!*“ či „*Ují! Ují!*“ jsou mu tropem královským.

Magore, cos měl s tou mouchou? Chce se parafrázovat Kainara, i s odkazem na četné zástupy andělů, cherubů: „*Opět jedna přilétla // Omakávala mi prsty které psaly / sedala na lokty / které jimi pohybovaly // Má milá / přineslas mi snad poselství / z Valdic?*“ Přemítá takřka milostně Magor v básni „*Moucha*“, datované 28. 8. 1988. Tedy po svém čtvrtém nejtěžším věznění: „*Tam dlouhou dobu neuviděl / jsem nic / co by se*

podobalo / biologické bytosti // Dva roky pak / nezabíjel jsem mouchy“. A po uctivé pietní mezeře v závěrečné strofě vyznává: „*Nejsem buddhista / Už je zas zabíjím / Zvlášť nedělní mouchy / které mě serou / obzvlášť*“. Ta báseň má jakoby trinitární členění haiku, jejichž mistr Magor vždy obdivoval, svoji typickou kořistnickou završenost („*kořistně tě miluju / já vím*“), přiznání i nepostradatelné znesvěcení. Ale tím znesvěcením se dociluje něhy, zdůstojňuje se dvouletá askeze, zmilostňuje se muší let, omakávání. Kdykoliv k jejím veršům usednu, zpokorním existenciální vděčností, vyhlížeje mřížovým metaforou...

Snad žádného básníka motiv mouchy nemine. U Magora jde o leitmotiv, na jehož první „mušinec“ narazíme ve druhé části *Magorova borága*: „*Tolik už se mi plete všechno, / že mi splývají slova / heron a heroin vjedno. / Nejvíc se mi vtírají / prostorové představy. / Měnění rubu, nalevo / a napravo. / Demonstrovat to můžu / jenom na nebi. / Obrátí-li se / nazpátek, / aby se konečně chovalo jako moucha ležící / po stropě.*“ V Kádrovém dotazníku Petra Plácáka se Magor sebevědomě označil za „*geniálního lingvistu*“. Pro to „vjedno“ volavky a heroinu? „*Docela dobrý*“, odpovídám si jedním z jeho „pracovních“ kunsthistorických hodnocení („*Krásný, docela dobrý, sračka.*“) zaprotokolovaném „rodinným“ fotografem Ondřejem Němcem. „*Krásný*“, tím přepadem přirovnání – přes předložku – ve vhléd!

A tak jako má moucha složené „kubistické“ oči, i jednotlivé muší motivy v *Magorově summě* skládají se v mozaiku. „*Jak mrtvé mouchy v kalamáři / balady moje o žaláři*“ – „kající“ jejich strůjce v Kartouzích coby „*komunismu mnich*“. „*Bzučení much bez mucholapky / je v dur [...] / „Nechce Juliana mucholapky, / plácačkou zabíjí mouchy,*“ trápí se jako umělecký vedoucí skupiny The Plastic People of the Universe: „*Ale já si ji koupím; / o púltón zvednu hlas much / nebo o čtvrttón. / Schönbergovy a Hábovy mouchy / budou mi zpívat. / V noci, kdy holčičky spí / a nemůžu je budit / divokým bigbitem.*“ A pravda. Někdy jde o motiv letmější („*do dlaně mouchu chytalas*“; „*kovová zeleň much*“) a k snadnějšímu odehnání („*Odhání od sebe / mouchy a milence / milence i mouchy*“). Jindy o týravější („*Aspoň tou mouchou poslední / pavoukem opuštěnou kdybych / byla*“), nasazený jakoby na zbytky romského refrénu: „*tehdy bych aspoň*

doufat směla / že jak ten pavouk krvelačný / pro mne se vrátíš“. Přičemž nechybí ani navození či navonění atmosféry („*koni u ocasu / bzučely mouchy / bublala řeka / ve včelínu úžasném*“), ani synantropní („*I mouchy mají rády rum...*“) nektarové spříznění, připsané „*Petrovi Kabešovi*“: „*I já i ty / milujeme / co mouchy milují / napájíme se / utopíme se usneme umřeme*“.

Natož aby směla chybět vášně zaživa: „*Miloval bych tě i kdybys / svině byla / chodníky šlapala / před svináky s pohledy lačnými / se svlíkala / mouchami oblepená*“; nebo její posmrtná až modlitební stráž: „*na Tvou mršinu / mouchy se slétávají / teprve pak / opravdu budu Tě milovat / z Tvých řader mouchy odhánět*“; natožpak... aby nedošlo i na podobenství, na podobenství masařčino („*Podivný mají ženy klín / klín na němž tak rád spím / podivný krásný rokle černá / překrásná propast bezedná*“), prosednuté do „ódy“ na dědičnou vinu: „*Zamlklá moucha sedí na míse / pod mísou mudrci sedí / a neví neví neví nikdo z nich / za věnec ten / z vin svinutý / kdo zodpovídat smí*“.

Avšak to nejlepší – pro milou – si Magor – coby lásky bard – uchoval na závěr, do „trojoltárního“ textu v *Okujích*. Jako vyvrcholení věčné touhy pojmenovávat, zadržované už od ráje Evina. Protože nechce být částí, pouhopouhou, něčích „potrubních“ metafor. Prahne po panenské („*Nevím jestli už někdy / dal někdo mouše / krásné tak jméno*“), vykupující nevinnosti: „*musel jsem jí dát jméno / jmenuje se Marie*“!

A případné zvažování, spravedlivé, ohledně návrhu na Magorovo blahorečení, „*ne-li kanonizaci*“ Magora? Naposledy jsem se s ním setkal na festivalu Potulný dělník, 14. října 2011, v brněnském klubu Boro. Seděl zrovna sám, zády k baru před rozpitým pivem; zajímalo mě přirozeně, zda byl spokojený se svým zastoupením v *Chlévské lyrice*, výběrem básně, přidělenou Štreitovou fotografií. Vůbec se však k němu autorský výtisk nedostal... Nekonečně dlouho jsem pak pozoroval, jak si knihu soustředěně prohlíží, s rozvážností jihočeských rychtářů, po meči. Bože, necelý měsíc před smrtí. I vyznávám se tímto z podjatosti, započaté již tehdy; z až přílišného vydání se... a nejenom Magorově mouše.

Zdeněk Volf, brněnský básník, povoláním soukromý inseminátor krav.

Vášeň jménem Dostojevský

Ke knize Leonida Cypkina Léto v Baden-Badenu

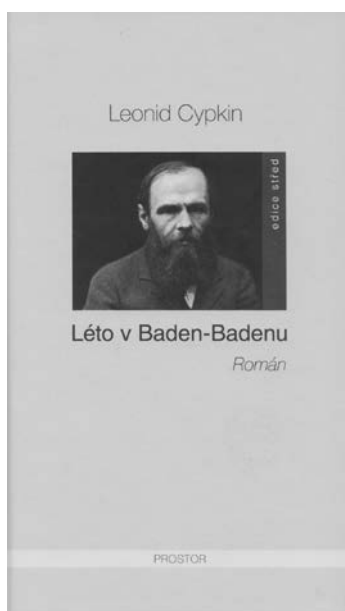
LUCIE TUČKOVÁ

I.

Životní dílo ruského autora Leonida Cypkina (narodil se v Minsku 20. 3. 1926, zemřel v Moskvě 20. 3. 1982), věnované Fjodoru Michajloviči Dostojevskému, se k českému čtenáři dostalo až víc než tři desetiletí od doby, kdy vzniklo. Přesto je v kritikách označováno za moderní román, plynoucí s lehkostí jako vody Něvy – a zcela oprávněně.

Leonid Cypkin však měl svým občanským povoláním k máločemu tak daleko jako k románové fikci – pracoval jako patolog, a dokonce i coby bezpartajní se prosadil v sovětském Rusku, a to díky celé řadě

objevných odborných studií. A ke knize *Léto v Baden-Badenu* jej přivedla vášeň pro spisovatele s otevřeně xenofobními protiněmeckými, ale především i protizidovskými názory, s nímž by se, sám židovského původu, neměl myšlenkově nikdy protnout, natož nechat inspirovat k několikaletému bádání a nelehkému psaní románu, při kterém, dle vzpomínek syna, sám se sebou musel v zápasu s matérií vybojovat každé slovo. S bohatými faktografickými podklady, jejichž shromažďování dlouho předcházelo samotné psaní, Leonid Cypkin ve svém románu neskládá Dostojevskému poctu ani netvoří jeho heroický obraz, a navíc čtenáře svými přesnými poznatky a znalostmi neunavuje. Ovšem stále se opírá právě o výsledky bádání a nikoli o vlastní fantazii i tehdy, když popisuje úplné detaily ze soužití manželů Dostojevských, přesněji F. M. s jeho druhou ženou Annou Grigorjevnu, od doby, kdy se v polovině dubna 1867, krátce po svatbě, vypravili společně do Evropy, kde měli prožít následující čtyři roky. Ty byly naplněné vášní – a to zdaleka nejen manželské lásky. Cypkin věcně, ovšem s pozoruhodným vypravěčským uměním zkratky i s téměř skrytým smyslem pro humor, popisuje především Dostojevského vášeň pro ruletu, která oba manžele přivádí do stále absurdnějších situací, a finanční pomoc Anniny matky v případě hráčských dluhů zdaleka nebyla tou největší potupou. Stále znovu zastavované předměty denní potřeby, ale i šperky včetně snubních prstenů, po výhře jen někdy vykupované zpět, aby se jako jojo do několika dní opět vrátily do zastavárny, odprošování u Anny Grigorjevny, touha po souznění, téměř vždy něčím zvnějšku přetátém, vnitřní napětí,

Leonid Cypkin:
Léto v Baden-Badenu,
překlad a doslov
Jakub Šedivý,
Prostor, Praha 2015.

oscilující mezi obdivem a láskou k ženě a chvilkovou nenávistí k její podrobenosti, epileptické záchvaty i noční milostná setkávání jsou v Cypkinově podání před čtenářem nevyhnutelně „tady a teď“. Souběžně se ale odhaluje i jiná vrstva příběhu: zpřítomněn je totiž i vypravěč a jeho doba, která se i v pouhé hrstce poznámek a úvah ukazuje jako další opěrná zeď románu. Zatímco Dostojevského protivníka Turgeněva může Cypkin pokaždé pojmenovat a dokonce zachytit i přesné detaily ze vzájemných rozhovorů nebo rozepří s Dostojevským, o svých současnicích mluví v náznacích – a přece zcela čitelných. Tedy zároveň s osudy Dostojevského se dozvídáme mezi jinými o Solženicynovi či Andreji Sacharovovi a čtenář si, byť mimochodem k příběhu, rázem musí položit otázku, jaké souvislosti, jsou-li vůbec, existují mezi myšlenkově i časově tolik odlišnými autory. Zachycení Cypkinovy současnosti má však v románu ještě jednu podstatnou úlohu. Zrcadlí pouto autora knihy k samotné materii příběhu. Jako po přímce vede Cypkin čtenáře od svého objektu zájmu k sobě samému a zpět, v rámci jedné dlouhé, do mnoha odboček plynoucí věty.

A možná je tedy dalším námětem *Léta v Baden-Badenu* zcela vyrovnaně vedle soužití Dostojevského a Anny Grigorjevny právě nahlédnutí fascinace, jíž si jisté téma dokáže nepředvídatelně a nečekaně kohosi v méně či více vzdálené budoucnosti podmanit. Podobně, jako by se rozhořelo silné milostné vzplanutí – u kterého také není prostor na otázky, zda nebylo lepší zamilovat se do někoho jiného nebo proč má „objekt“ zájmu právě ty a ne jiné názory. Cypkin sám na sobě pro ilustraci tento stav náhlé a nečekané fascinace popisuje – a přitom on sám zůstává zcela ve stínu, neboť se mu podařilo vzácně nasvítit sám vztah uhranutí a jeho povahu. Na počátku zájmu o Dostojevského byl totiž vedle románů jeden podstatný svazek, který Cypkina upoutal: dávno zapomenuté vydání deníku Anny Grigorjevny. Sám sebe se ptá – a čtenář zároveň cítí jeho uhranutí: „*Tak proč jsem s takovým rozechvěním (nebojím se toho slova) pobíhal s Deníkem po celé Moskvě, dokud jsem nenašel knihaře, dychtivě v dopravních prostředcích listoval zašlými stránkami a očima v knize pátral po takových místech, která, jak se zdálo, jsem předpovídal.*“ Se „svým“ tématem nejen že se Leonid

Cypkin protíná, ale vlastně zcela aktuálně a konkrétně promlouvá, splývá. Snad je v literatuře 20. století jen málo knih, které o zrodu takového pouta, jež by mohlo být zčásti a snad ne úplně přesně nazváno melancholií, věcně v popisu dokáží promluvit. Čas příběhu a jeho pozdějšího vypravěče se v okamžiku protnutí spojuje v jeden – a Cypkin sám je na straně udiveného čtenáře –, a tím ještě více vyniká jedinečnost takového prostoupení: „*Proč jsem teď jel do Petrohradu – ano, ne do Leningradu, ale do Petrohradu, po jehož ulicích kráčel tenhle krátkonohý, malý (jako ostatně většina lidí minulého století) člověk s tváří kostelníka nebo vysloužilého vojáka? Proč jsem četl tuhle knihu teď, ve vagonu, pod slabým blikajícím světlem lamp, které hned zářilo jasněji a hned zhasínalo (...) podle výkonu jeho diesellových motorů (...) za kymácení jako na lodi, jež neustále unášelo text někam pryč, a při tom všem jsem vdechoval vůni uhlí a parních lokomotiv, které už dávno nikde nejezdily, ale ta vůně kdovíproč přetrvávala.*“

Za čím autor putoval, se dozvídáme ve středu knihy *Léta v Baden-Badenu*. Petrohrad, vlastně však Leningrad sedmdesátých let na sérii Cypkinových snímků, je jako vložený fotoromán do příběhu Anny Grigorjevny a jejího muže. V době, kdy čteme o dnech v Baden-Badenu, otevře se před námi příloha více než pěti desítek komentovaných fotografických vhledů do Dostojevského světa. A je to už úplně jiná realita, než je v textu zachycena v čase nachylujícího se léta. Jiná pro Dostojevského – a jiná ovšem i proto, že snímky se nestylizují do dob románu, ale autenticky svědčí o letech sedmdesátých, kdy byly postupně pořizovány. U každé fotografie jsou nesmírně podrobné citáty a informace – kdy a ve kterém domě Dostojevský bydlel, byl uvězněn, či se jen s někým setkal, shledáváme se i s konkrétními okny a schody do domů, v nichž žili hrdinové jeho románů (neboť místa jejich pobytu si F. M. D. skutečně nikdy nevymýšlel a popisoval existující), vidíme chrámy a jejich kupole, pokud se vyskytovaly na dohled či v blízkosti některého spiso-vatelova příbytku. Domy, fotografované namísto lidských tváří, neboť z aktérů *Léta v Baden-Badenu* zůstal jen náhrobek – a Dostojevského busta na hřbitově něvského kláštera je samozřejmě také nasnímána. Melancholie, která si Cypkina podvolila, připoutala jej

k Dostojevskému a jeho ženě, je znatelná i ze souboru hrubých, oprýskaných zdí, puklých schodů a průčelí domů, které jsou zobrazeny i po přestavbách – a přece je precizně vysvětleno, ve kterém místě se ta která událost odehrála. Fotografie dovolují rozvinutí románu do šíře, jsou jeho další dimenzí – a ovšem i rozmluvou s Cypkinovou současností. Spojovníkem mezi obrazovou přílohou a slovy vyprávěným příběhem je potom závěr knihy. Autor románu se vydává do muzea F. M. Dostojevského, popisuje jednotlivé vystavené předměty i hovory tamních zaměstnanců – a zároveň emotivně silným vyprávěním nahlíží Dostojevského poslední dny a smrt, která přišla právě v domě, kde se Cypkin nachází.

II.

Léto v Baden-Badenu jsem dlouho míjela, až brněnský knihkupec Michal Ženíšek mi při jedné z návštěv,

nad stopkou úžasné 35 let staré slivovice, knihu ukázal a doporučil. Tehdy mne však víc než slova o knize zaujal příběh slivovice – prý si mysleli, že už ji nemožno nikdy najít, protože se při zakopávání všichni opili. „Ale já jsem byl jediný střízlivý, a teď jsem ji našel.“ Podobný příběh se totiž vztahuje i k Leonidu Cypkinovi. Jeho román začal vycházet v samizdatovém ruském deníku v New Yorku na pokračování týden před autorovou smrtí. Ještě v osmdesátých letech kniha vyšla v německém a anglickém předevedení, ale v podstatě téměř zapadla (tehdy také vyšla ještě bez Cypkinových fotografií). Stačilo však, že jedna „střízlivá“ dáma knihu v roce 2011 našla v antikvariátu – a napsala o ní pro *The New Yorker*. Nad studií Susan Sontagové čtenáři mohli užasnout, jaké dílo jim dosud unikalo. Její slova Cypkina právem vyvedla ze zapomnění.

Lucie Tučková (1981) je romanistka.

Kdyby se raději rakouský filosof mýlil...

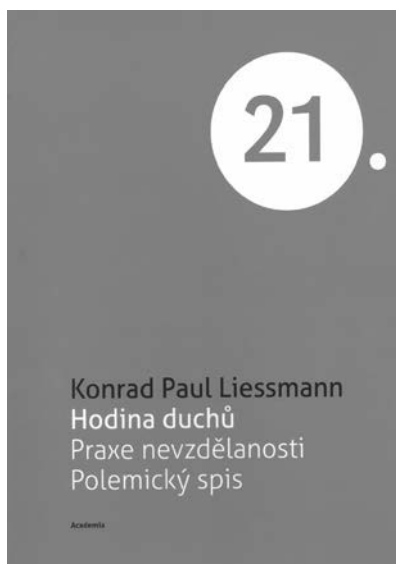
JIŘÍ HANUŠ

Nové knihy Konrada Paula Liessmanna, rakouského filosofa, bývají ve středoevropském intelektuálním prostředí přijímány s velkým očekáváním, a to zejména od jeho „akademického bestseleru“ s názvem *Teorie nevzdělanosti. Omyly společnosti vědění*, který vyšel v českém překladu v roce 2008, o dva roky později než německojazyčný originál. Protože je na náš knižní trh uvedeno jakési volné pokračování tohoto titulu pod snad zbytečně složitým titulem *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis*, připomeňme si nejdříve základní autorovy teze z prvního (teoretického) dílu.

Ten je v první řadě kritikou současného vysokoškolského a akademického systému, který sice nese název „společnost vědění“, vykazuje ale celou řadu strukturálních problémů, které způsobují, že vzdělanost je postupně nahrazována polovzdělaností či přímo nevzdělaností. Důvodů je hned několik. Z nich nejpodstatnější nejsou pouze způsoby měření a vážení

vědeckých výsledků a postupující byrokratizace, ale spíše celkové převádění humanistických disciplín na ekonomickou myšlenkovou bázi, která se projevuje v měření vzdělanosti (polovzdělanosti) prostřednictvím otázek typu „Na jakém místě žebříčku jsme?“ a revolučním zavedením tzv. boloňského systému, který rozrušil status quo a zavedl systém nikdy nekončících reforem. Liessmannovy argumenty byly pádné, jeho tvrzení o antiosvícenství v rámci elitního vzdělávání originální a výstižné. Autor neskrýval své konzervativní pojetí vzdělávání v humanitních vědách na rozdíl od věd přírodních a nebál se adekvátního rozšíření svého tématu na oblast celospolečenskou. Učinil tak nikoli plačtivým, nýbrž sebevědomým tónem prozrazujícím intelektuální nadhled, což knize jistě prospělo a způsobilo, že nezapadla. Přesvědčivé a vtipné příklady, například o Immanuelovi Kantovi, který by v současném systému stěží prošel, aspirují na zařazení do čítanek. To, že se o publikaci tolik diskutovalo, nezpůsobil ovšem pouze její styl: dalo by se říci, že to byla spíše autorova odvaha, neboť vystoupil s kritikou právě zaváděných reforem, o nichž byly evropské politické i akademické elity přesvědčeny, že přinášejí kýžený pokrok. Ale jak už tomu tak bývá, ve školské oblasti je vždy dobré držet se hesla „dvakrát měř, jednou řež“, které sice Liessmann ve své *Teorii nevzdělanosti* nepoužil, ale jako by se stalo. Bohužel, zastánci tohoto starého hesla bývají dnes považováni rovnou za tmáře.

Kritiků této publikace nebylo málo. Po letech se dá vcelku dobře posoudit, v čem byly výtky různého druhu oprávněné a v čem liché. Dalo by se obecně konstatovat, že kniha prověrkou času prošla. Detaily již není třeba zmiňovat, neboť o ty konečně autorovi nešlo – na rozdíl od mnoha jeho kritiků. Podstatné analýzy byly nejen ověřeny, ale dokonce se potvrdily, což slouží ke cti Liessmannovi. Pro společnost je to

Konrad Paul Liessmann:
Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis.
Academia, Praha
2015, 134 stran.

naopak špatné znamení. Kdyby se raději rakouský filosof mýlil, říká si po deseti letech čtenář!

Skutečností zůstává, že Liessmann provedl brilantní analýzu, nic více a nic méně. Nezabýval se ani otázkou, kdo je hlavním viníkem zoufalé situace, ani otázkou, jaká by mohla být prognóza ve sledované oblasti. Po letech uplynulých od prvního vydání je však i zde jasněji: situace je výrazně horší, což v Evropě způsobuje budování nového „europounijního“ člověka a co bylo v takzvané západní společnosti vyvoláno aplikací marxismu v kulturní oblasti. Nedá mi, abych necitoval z *Teorie* alespoň tyto věty: „Reformní fanatici chtějí permanentní reformu. Lidi to udrží v pohybu a zabrání se jim v tom, aby dělali to, co od nich reformátoři údajně očekávají. Především je začlenění do reformního procesu nejlepší možností, jak ochromit jakékoli myšlení. Univerzitní reformy jsou toho zářným příkladem.“ Lev Trockij srdečně zdraví!

Nedá se říci, že by *Praxe nevzdělanosti* alias *Hodina duchů* přinášela nějaké vyslovené nové teze, Liessmann spíše prohlubuje a rozšiřuje již napsané v *Teorii*. Vedle staré kritiky boloňské reformy a různých typů měření znalostí (PISA) se tu objevují i nové fenomény, které autor současně zpochybňuje i ironizuje. Za prvé je to takzvaný expert na vzdělání – v Rakousku je to prý většinou penzionovaný prezident zemské školní rady, který nyní publicisticky dohání, co zameškal, ve Švýcarsku například ztroskotaný podnikatel v soukromém školství, jenž parazituje na gigantickém průmyslu při ničení talentů. (Kdopak to asi bude v Čechách?) Expert na vzdělání je především šířitel staronové rousseauovské víry, tj. přesvědčení, že malé děti jsou báječné, rozsáhle kompetentní a všestranně nadané bytosti, které jsou jen korumpované, lámané a ničené antikvárním systémem vzdělání a nedokonalou společností (s. 28), misionář přesvědčení o geniální inkluzivní pedagogice (my všichni jsme přece postižení!), jež chce srovnat všechny rozdíly v jedné škole, a propagátor zelenajícího se „stromu života“ namísto šedivé školní praxe. Podle experta je učitel koučem, partnerem a kamarádem, žák či student se v podstatě učí sám od sebe. Liessmannův náhled na takového experta a jeho misi je jednoznačně negativní: přehnaným důrazem na „život“, „zkušenost“, „autonomii“,

„kompetence“ se odstraňuje samotný princip veškeré kultury, podle něhož následující generace staví na možnostech a znalostech předchozích generací: „Dát mladým lidem tolik času, aby ještě jednou vynalezli kolo, může znít dobře, ve skutečnosti jim tím však budeme životní čas krást.“ (s. 34) Za druhou vzdělanostní bezduchost současnosti považuje Liessmann přílišný důraz na takzvané kompetence, které podle něj nahrazují klasické vědění, poznávání a zvědavost. Ba co více, v důrazech na kompetence a za jejich stále se rozšiřujícím seznamem kouká čertík ideologie, v tomto případě pekelník prosazující „aplikace“ a zdánlivou „užitečnost“. Zde se nedá odolat citátu přesvědčivé a vtipné pasáže:

„Základní kompetence výuky filosofie v Rakousku se nazývají vnímání a chápání, analyzování a reflektování, argumentování a souzení, orientování se a jednání. Pak nepřekvapí, že tyto kompetence jsou identické s těmi, které se mají zprostředkovávat ve výuce náboženství: Všechno je jedno. Podíváme-li se ovšem přesněji, pak žáci při výuce filosofie získávají například ‚fenomenologickou kompetenci‘, která ovšem nespočívá v tom, že získají nějaké ponětí o filosofickém směru fenomenologie, jak ji rozvíjel Edmund Husserl, nýbrž budou s to ‚sdělovat vlastní stavy vědomí‘. Na takovou hodinu filosofie, v níž se sdělují stavy vědomí, a to dokonce vlastní, by člověk vážně ani nechtěl pomyslet, ale přece: Bude zřejmě stále znovu posilovat požadovanou ‚osobní kompetenci‘ mladistvých. Člověka by ovšem mohlo zarazit, má-li získat i ‚dekonstruktivistickou kompetenci‘. Odhlédnuto od snad pikantní otázky, zda Paul de Man nebo Jacques Derrida měli tuto kompetenci, se za tím skrývá požadavek na dospívající, aby ‚kreativně zacházeli s daným materiálem‘ a přitom ‚tvořili něco nového‘. Praxe nevzdělanosti se nezalekne ničeho.“ (s. 42)

Třetím výsledkem nového chápání vzdělání je „nová nedisciplinovanost“, již autor rozumí rozměňování a faktickou likvidací předmětů, oborů a disciplín, a to od základní školy až po vysokou. Přitom jde o paradox: na jedné straně stojí tendence k mizení tradičních oborů, na straně druhé se volá po nutné interdisciplinaritě a transdisciplinaritě, které ovšem nejsou

bez důkladného poznání jednoho základního oboru vůbec možné. Zde se Liessmann odvolává nikoli pouze na své oblíbené myslitele 19. století (na Kanta, Hegela a Nietzscheho), ale také na současného filosofa Petera Bieriho, podle něhož je základem oborovosti přesnost myšlení a pochopení toho, co znamená něco přesně znát a porozumět tomu. Pokud nebudeme respektovat základní oborový kánon, a tedy jistou „pedagogickou askezi“, dostaví se brzy opět „fetišismus praxe“ a de facto konec samotné možnosti vzdělání.

Konrad Liessmann si v dalších kapitolách knihy bere na mušku i další neblahé skutečnosti. Evidentně ho irituje používání powerpointových prezentací, které destruuje vzdělání jeho simulací a neumožňuje bezprostředně nazírat činnost rozumu při vytváření poznání. Je podezřívavý k přeceňování internetu (víra v internet žádné hory nepřenáší; Google mnohdy nepomůže ani tehdy, když pomůže; internetová generace sotva ví, co hledat, jen prchavě přelétá nálezy a je pro ni těžké odhadnout jejich relevanci... atd.). Pozornost si rozhodně zasluhuje kapitola o postupujícím analfabetismu, která je obhajobou tradičního učení se čtení a psaní. Zvláště partie o vztahu psaní a myšlení jsou více než inspirativní:

„Psaní... neznamená vnášet myšlenky, argumenty, úvahy či teorie do přiměřené jazykové formy, nýbrž v důvěře v možnou vlastní dynamiku psaní stavět na tom, že myšlenky a ideje vůbec teprve vznikají z dalšího psaní slov. Předpokladem této důvěry je však svoboda, která písíciho neváže na žádné předem dané věci. Psát může také znamenat chtít zaplnit prázdnou stránku, aniž by člověk už měl v hlavě přijatelný řetěz myšlenek, které by měl přenést na papír. Vlastní vzpruhou k uskutečňování myšlenek proto není bohatství idejí, nýbrž jejich chudoba. Ruka, která sepisuje slova nebo ůká do klávesnice, se stává vlastním orgánem myšlení.“ (s. 103)

Liessmann bude určitě kritizován, tak jak tomu bylo v minulosti, nejen v detailech, ale také jako zastánce bývalých řádů a odpůrce všech reforem, nejen těch nerozumných a problematických, ale i těch potřebných. Budiž však řečeno, že jakkoli by se jeho knihy o ne/vzdělanosti daly zařadit do žánru konzer-

vativních obhajob a obran, vyskytujících se ve středoevropské kultuře již od dob barokních, nejedná se výhradně o radikální postoj, ani o pouhé sentimentální zahledění do minulosti. To autor dostatečně prokazuje: pro všechny případné kritiky svých názorů dává u každé kapitoly *Praxe nevzdělanosti* velmi rozvážný a odpovědný návrh na východisko z krize. Publikace je navíc zakončena sympatickou vizí univerzity a vlastně jakékoli školy, která obnoví své původní poslání, která se stane ostrovem setkávání a zakoušení vědy, která vytvoří protiváhu k tékavému virtuálnímu světu a „diktatuře píle“, která bude znovu „místem teorie“, v níž budou studenti zakoušet vnitřní a vnější disciplínu vědy. Taková škola probudí znovu zvědavost a touhu po vzdělání a stane se ohniskem intelektuální výměny názorů – přestane podlézavě sloužit naplňování byrokratických a ekonomických zájmů. S tímto „utopickým“ cílem by snad mohli souhlasit i různí propagátoři školních reforem, pokud by jim už jejich ideologie zcela nezaslepila oči.

Kde jsou tedy slabiny Liessmannova přístupu? Polemika se s jeho základními tezemi vede těžko, jeho filosofické školení, znalost evropské vzdělanostní tradice a ironický nadhled nedávají mnoho šancí těm, kteří by chtěli narušit konzistentní koncepci, kterou autor navíc stále zpřesňuje a vylepšuje. Do pŭtky se s ním tudíž budou pouštět spíše učitelé, kteří hájí ten či onen reformní prvek jako smysluplný, což je naprosto v pořádku. Obával bych se též jistého nedorozumění: Liessmann samozřejmě nekritizuje tu či onu „novinku“ ve vzdělávání, ale určité celkové trendy, které vedou do slepé uličky, popřípadě jsou kontraproduktivní a působí opak toho, co zamýšlely. Konkrétně: nevádí mu powerpoint nebo internet nebo důraz na kreativitu studentů, ale určité zbytnělé závadějící tendence – myšlenky, které se zbláznily a uvedly do pohybu destruktivní vlivy. To myslím vyložil zcela jasně, a to za cenu, že jeho pozice působí velmi staticky. (Konečně, sdílet jeho pozici znamená důvěřovat už jen v zázrak, tj. znovuoobjevení nějaké nové evropské renesance!) Kritikové možná také podcení autorův „polemický žánr“, který je z podstaty věci postaven na vyhrocení vyslovených idejí, neboť touží po debatě. Pro výrobce evropské vzdělávací politiky bude však

zřejmě představovat reakcionáře, který je pod úrovní jejich vnímavosti a který nechápe ideu pokroku.

Jistou slabinu v jeho jinak promyšlené analýze představuje snad podcenění trhu a alternativ, které přináší a vytváří. Trh, především zákony poptávky a nabídky, vedle svých nesporně negativních vlivů možná nakonec přinese potřebu alternativních modelů ve vzdělávání, které se vzeprou jak upřílišeným rousseauovským ideálům, tak přebujelé byrokratizaci a dalším silně negativním vlivům. V Evropě by to ale znamenalo jediné: rozbití současné podoby unijní agendy, což není možné bez zásadní reformy EU jako takové. Proti takové reformě by patrně neprotestoval ani Liessmann. V současných mainstreamových vodách však rakous-

ký konzervativní filosof představuje přes všechny své snahy spíše jakousi bizarní výjimku, která je sice (některými) intelektuály považována za zajímavý kulturní úkaz, celkově jej však mají za dinosaura, nyní hledícího do druhohor. Jenže: když psal v roce 1790 Edmund Burke svou geniální kritiku francouzské revoluce, také si většina tehdejších příznivců docela potřebných reforem klepala na čelo. Na základě tohoto precedentu bychom měli být u hodnocení Liessmannova přístupu velmi, opravdu velmi obezřetní.

Jiří Hanuš, historik, pracuje na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, věnuje se evropským dějinám 19. a 20. století.

*I letos **tvar** ujeme* *prostor živé literatury*

Tvar můžete
objednat
e-mailem,
telefonicky
nebo poštou

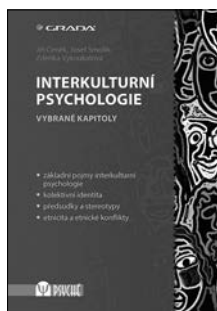
redakce@itvar.cz
Tvar, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1,
tel.: 234 612 398, 234 612 407

poezie
próza
esejistika
studie
literární život
recenze
tematická čísla

Z nových knih

JIŘÍ ČENĚK, JOSEF SMOLÍK, ZDEŇKA VYKOUKALOVÁ **INTERKULTURNÍ PSYCHOLOGIE** **Vybrané kapitoly**

Grada, brož., 312 s., 399 Kč

Pokuste se pomocí této knihy zorientovat v dnešním překotně se měnícím světě. Její autoři fundovaným, ale přitom přehledným a přístupným způsobem přinášejí odpovědi na řadu otázek, které před námi v současnosti vyvstávají. Snaží se jít pod povrch běžného obrazu reality, který nám předkládají média. Kladou důraz na aktuální témata,

relevantní i v českém prostředí: radikální náboženské proudy, imigraci do EU či ČR, etnické konflikty, zvládání kulturně odlišných situací.

LUKÁŠ BLINKA A KOL. **ONLINE ZÁVISLOSTI**

Grada, brož., 200 s., 299 Kč

Kniha nabízí širší odborné veřejnosti psychologický pohled na fenomén závislostí, které se pojí s používáním internetu. Vzhledem k rozšíření digitálních technologií do každodenního života se tato problematika stala veřejně diskutovaným tématem a v důsledku mediální pozornosti je obklopena řadou mýtů. Čtenáři zde najdou odpovědi na základní otázky: Co jsou nelátkové závislos-

ti? Čím to, že se internet stal významným faktorem vzniku závislosti? Jaké jsou hlavní negativní dopady této závislosti? Jaké jsou hlavní ohrožené skupiny lidí? A v neposlední řadě, jaké jsou možnosti prevence a léčby? Kniha se věnuje kon-

krétním tématům, o něž se výzkumy i praxe nejvíce zajímají, např.: situace u hraní počítačových her; nadměrné užívání online pornografie a kybersexu; závislost na online komunikaci a sociálních sítích; online gambling.

Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: 234 264 401-2, fax: 234 264 400

www.grada.cz

BOHUSLAV LITERA

CESTA NA VÝSLUNÍ

Zahraníční politika Sovětského svazu 1917–1945

Dokořán, brož., 320 s., 298 Kč

Z občanské války v letech 1917 až 1920 vyšlo sovětské Rusko sice jako vítěz, avšak téměř dokonale diplomaticky izolované. Už o dvě desetiletí později, během druhé světové války, však Stalin jednal jako rovný s rovnými s nejmocnějšími státníky světa, s Rooseveltem či Churchilllem. Jak k takovému mocenskému vzestupu došlo? Kniha Cesta na výsluní analyzuje hlavní směřování

zahraníční politiky Sovětského svazu v letech 1917–1945, včetně jejích náhlých, avšak zásadních obrátů. Sovětská politika byla vždy řízena tak, aby Moskvě zajišťovala prostor pro dosažení jejích bezpečnostních, teritoriálních a ekonomických zájmů. Zvýšená pozornost je zde věnována československo-sovětským a polsko-sovětským vztahům, protože polská otázka se stala jedním ze zdrojů poválečné studené války.

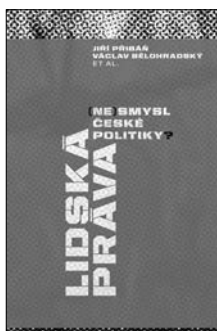
Dokořán

Holečkova 9, 150 00 Praha 5 - Smíchov

tel.: 257 320 803

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz

JIRÍ PŘIBÁŇ, VÁCLAV BĚLOHRADSKÝ ET AL.
LIDSKÁ PRÁVA: (NE)SMYSL ČESKÉ POLITIKY?
SLON, 253 s., 299 Kč

Vznik této knihy původně inspirovaly polemiky o lidských právech a české zahraniční politice, které spolu před časem v různých médiích vedli Jiří Přibáň, Václav Bělohradský, Petr Drulák, Jiří Pehe a další. Vzhledem k mimořádnému veřejnému ohlasu celé diskuse se její hlavní účastníci rozhodli oslovit další kolegy a kolegyně, ale také bývalé a současné soudce a soudkyně nebo

vysoké úředníky mezinárodních organizací, aby se k ní také připojili obecnějšími úvahami o smyslu a významu lidských práv v české, evropské i globální společnosti. Výsledkem je kniha esejů, která je výjimečná tím, že se v ní setkávají lidé nejen rozmanitých, ale často zcela protichůdných a konfliktních názorů a zkušeností. Jsou zde socialisté i konzervativci, liberálové i tradicionalisté, radikálové i umírnění.

SIMONA PIKÁLKOVÁ, ZUZANA PODANÁ, JIRÍ BURIÁNEK
ŽENY JAKO OBĚTI PARTNERSKÉHO NÁSILÍ
Sociologická perspektiva
SLON, 164 s., 420 Kč

Kniha nabízí přehledně a systematicky zpracované informace týkající se fenoménu násilí na ženách v partnerských vztazích – jeho různých podob, souvislostí a faktorů více či méně přispívajících ke vzniku násilného chování. V analýzách nechybí ani aspekt časového vývoje, kdy údaje byly porovnány s daty pocházejícími z mezinárodního výzkumu provedeného před deseti lety. Autoři

se zaměřili nejen na fyzické a psychické formy násilí a blízké souvislosti, ale věnovali pozornost i analýze profilu obětí na straně jedné a partnerů, kteří se dopouštějí násilí, na straně druhé. Předmětem jejich zájmu byla rovněž problematika percepce násilí ve vztahu a reakcí na ně. V neposlední řadě se kniha věnuje tématu, které podnětně propojuje sociologickou a psychologickou perspektivu, totiž uspořádání part-

nerských vztahů, resp. partnerským konfiguracím, ve vztahu k výskytu různých forem násilí.

DAN RYŠAVÝ, DANIEL ČERMÁK A KOL.
NA/O KRAJI. Kraje a jejich představitelé 2000–2013
SLON, 213 s., 333 Kč

Samospráva na krajské úrovni není novodobou záležitostí, po roce 1989 se však nadlouho dostala na okraj pozornosti jak politické reprezentace, tak veřejnosti. Změny na domácí politické scéně a přístupový proces k EU přiměly klíčové politické aktéry k tomu, že koncem milénia u nás byly vyšší územně správní celky zřízeny. Stávající odborná literatura se doposud soustředila především na

otázku krajských voleb, sestavování krajských řídicích orgánů a hodnocení výkonu krajů. V centru pozornosti této publikace stojí krajská politika, jejich názory a postoje. Kniha přináší řadu srovnání: 1. srovnání v čase; 2. srovnání pohledů politiků a občanů; 3. kvalitativní obsahovou analýzu volebních programů z roku 2012; 4. srovnání názorů českých krajských zastupitelů se zastupiteli provincií, departamentů a podobných úrovní vládnutí v různých evropských zemích.

Sociologické nakladatelství (SLON)
Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: 222 220 025, fax: 222 220 045
www.slon-knihy.cz, slon@slon-knihy.cz

CHARLES-LOUIS DE MONTESQUIEU
O DUCHU ZÁKONŮ II, OBRANA DUCHA ZÁKONŮ
Oikoymenth, váz., 584 s., 588 Kč

Montesquieu přináší originální typologii zřízení (republika, monarchie, despocie) a rozebírá, jak zřízení určitého státu ovlivňuje nejen politické, ale též občanské zákony dané země. S pohledem upřeným na Hobbese ukazuje, že zákony lidské společnosti nelze zkoumat po vzoru přírodních věd, neboť závisejí na situačním i historickém kontex-

tu (mravech, zvycích, náboženství, přírodních podmínkách země, jejích dějinách atd.). Dodnes platné a inspirující zůstává jeho pojetí despotismu jako ne-politického režimu založeného na strachu a izolaci (H. Arendtová). Montesquieu je zároveň myslitelem liberalismu, a to zejména svým vymezením svobody, analýzou anglické ústavy i úvahou o roli obchodování při směřování k míru (P. Manent). Konečně bývá též považován za předchůdce sociologie (A. Comte, É. Durkheim, R. Aron).

ALEŠ HAVLÍČEK

DIALOG, ETIKA A POLITIKA

Eseje k raným a středním Platónovým dialogům

OIKOYMENH, váz., 256 s., 248 Kč

Kniha vznikala v průběhu patnácti let. Je rozdělena do tří tematických okruhů (dialog, etika a politika) a její jádro tvoří studie k tzv. raným a středním Platónovým dialogům. Autor navazuje na práce Th. Eberta na základě dialogické-

ho čtení hledá souvislost mezi péčí o duši, jednotou ctností, dialektikou a ideou dobra. Zároveň ukazuje sporné důsledky, jež vyplývají z přijatých předpokladů, jako je např. „dokonalý“ život občanů v dialogu Charmidés nebo nejlepší uspořádání obce v páté knize Politeie či dvojí pojetí spravedlnosti v dialozích Gorgias a Politeia. Završení Platónových eticko-ontologických úvah nachází

autor v koncepci dialektiky a ideje dobra v sedmé knize Politeie, která Platónovo střední období uzavírá.

OIKOYMENH (Redakce a sklad)

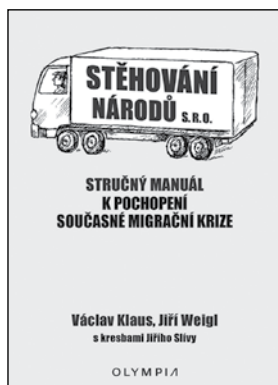
Černá 3, Praha 1

tel./fax: 224 930 310/212

Prodej pro veřejnost každý čtvrtek mezi 9:30 a 16:30

15% sleva, 20% sleva pro studenty

distribuce@oikoymenh.cz, www.oikoymenh.cz

Nakladatelství **Olympia** nabízí knihu **Václava Klause a Jiřího Weigla „Stěhování národů“** (2015) s podtitulem „**Stručný manuál k pochopení současné migrační krize**“. Čím byla migrační krize způsobena? Potřebuje vůbec Evropa migranty z jiných světů a proč je jejich zvaní k nám hluboce amorální? Proč se vrcholným byrokratům z EU tato krize vlastně hodí? A co by se mělo stát, aby nedošlo na nejhorší? Odpovědi na tyto otázky naleznete v této úchvatné knize.

90 stran, 199 Kč

objednávky na: www.iolympia.cz

**institut
VÁCLAVA
KLAUSE**

IVK nabízí sborník č. 23/2016 „**Masová imigrace – záchrana, nebo zkáza Evropy?**“, do něhož přispěli Stanislava Janáčková, Jan Skopec, Martin Slaný, Hana Lipovská, Filip Šebesta, Michal Semín, Jan Keller, Alexandr Tomský, Václav Klaus, Jiří Weigl, Ladislav Jakl, Ivo Strejček, Miroslav Ševčík, Tomáš Břicháček, Lukáš Kovanda, Miloš Kubánek, Hans-Werner Sinn, Marek Loužek, Milan Vodička, Daniel Deyl, Daniel Bier a Václav Klaus ml.

222 stran, 100 Kč

objednávky na: www.institutvk.cz

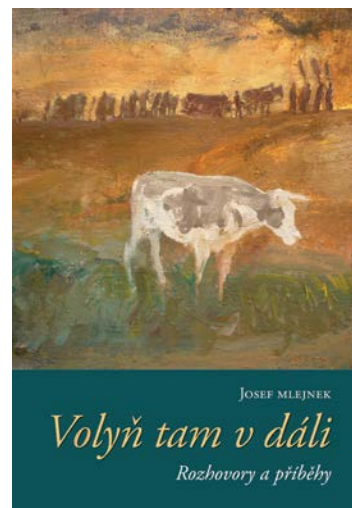
JOSEF MLEJNEK

Volyň tam v dáli

Rozhovory a příběhy

Pro potomky volyňských Čechů, kteří se podobně jako původce knihy narodili už v Čechách, se Volyň pozvolna stala zaklínadlem, „pohádkovým slůvkem“ otevírající vstup do neobvyklého světa, který si dlouho uchovával – a někde po téměř sedmdesáti letech dosud uchovává – zvláštní vůni a ráz přeneseného volyňského domova projevující se nejen ve víře nebo zděděných obyčejích, ve slovech nebo slovních spojeních, ale třeba také ve zvláštностech kuchyně. Knihu tvoří šest rozhovorů s žijícími volyňskými rodáky nebo potomky volyňských Čechů, kteří svým dílem přispěli k obohacení české kultury. S malířem Rostislavem Zárybnickým, s fotografem Bohdanem Holomíčkem, s teologem Milanem Balabánem, s básníkem a esejistou Jiřím Oličem, s divadelním režisérem Andrejem Krobem a s koreanistkou Miriam Löwensteinovou. Rozhovory doprovázejí a doplňují příběhy svědčící často také o tom, že Volyň byla ve třicátých a čtyřicátých letech minulého století součástí „krvavých zemí“, o nichž píše současný americký historik Timothy Snyder.

Brož, 168 str. + 8 str. fotografických příloh, 229 Kč

Objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel./fax: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

Informace o předplatném časopisu *Kontexty* na rok 2016

Všem zájemcům o časopis *Kontexty* doporučujeme předplatné. Je to nejspolehlivější a nejlevnější způsob jeho pravidelného odběru.

Roční předplatné (6 čísel včetně poštovného): 500 Kč

Sponzorské předplatné: 1 000 Kč

Způsob úhrady předplatného

- **příloženou složenkou typu C** (do zprávy pro adresáta uveďte „Kontexty“)
- **přímoou platbou** na účet č. 120 402 514 / 0600 (je třeba požádat redakci o přidělení variabilního symbolu)
- **hotově** v redakci časopisu (Venhudova 17, Brno)
- na základě faktury **bankovním převodem** (fakturu vám vystavíme **na požádání**)

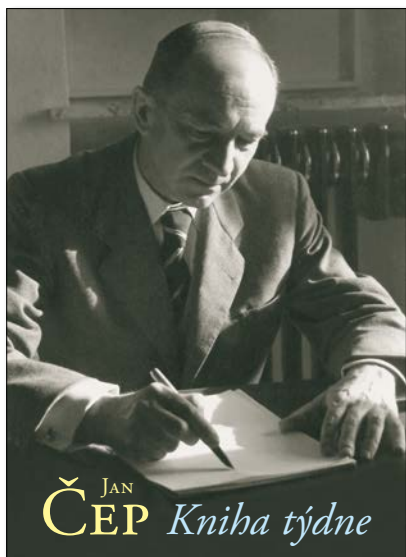
Objednávky předplatného

- vyplněním objednávkového formuláře na: www.cdk.cz/kontexty
- **e-mailem** na adrese: objednavky@cdk.cz
- **telefonicky** nebo **faxem** na čísle: 545 213 862
- **písemně** na adrese: CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno

Upozornění:

Předplatitelé našich časopisů mají **25% slevu** při nákupu knih CDK v internetovém knihkupectví www.cdk.cz.

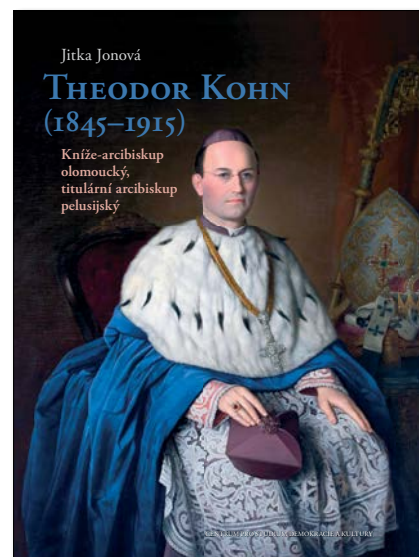
NOVÉ PUBLIKACE CDK

A5, pevná vazba, 560 str., 498 Kč

A5, brož, 152 str., 198 Kč

A5, pevná vazba, 376 str., 398 Kč

Více informací a objednávky na adrese:

CDK, Venhudova 17, 614 00 Brno, tel.: 545 213 862, e-mail: objednavky@cdk.cz, www.cdk.cz

MALÝ BOBEŠ – kniha, film, anketa
Nosek – **NOVÉ BÁSNĚ**
Poupě – **MALBY**
SVÁTEK – Csicsely
Drda – **CHURAŇ**
MANUÁLY – Langer
Guziur – **POUNDOVSKÉ STÍNY**
ANNA MARIA JOKL – Výbor
15 otázek – **ŽÁČEK** – Obrazy
BABÁK – Vodítko – dlouhé 100 m
ATELIÉRY – Hamera
Bernig – **VÁNOČNÍ PŘÍPRAVY**
Knižní edice – **HALOUN**
COULEUR – kritické reflexe –
literatura, výtvarné umění, divadlo

K dostání v knihkupectvích, s výraznou slevou
v redakci RR (Jindřišská 5, Praha 1)
nebo poštou. Objednávejte na webu:
revolverrevue.cz,
email: sekretariat@revolverrevue.cz
nebo telefonicky: 222 245 801.

